

גא

כתב עת לספרות
ביטאון איגוד כללי של סופרים בישראל
חורף 2012, גיליון מס' 28

חוק הספרים - האם הוא יועיל לסופרים?

גג

כתב-עת לספרות

ביטאון איגוד כללי של סופרים בישראל

גיליון מס' 28, 2012

העורך: ד"ר חיים נגיד

מועצת המערכת: פרופ' גד קינר, פרופ' זיוה שמיר, ורדה גינוסר,

פרופ' פארוק מואסי, ד"ר איבון קוזלובסקי-גולן

יוצא לאור על-ידי

איגוד כללי של סופרים בישראל
نقابة كتّاب عامة في اسرائيل
General Union of Writers in Israel

Published By General Union of Writers in Israel, 2012

GAG
Literary Periodical

Summer 2012 no. 26

Editor: Dr. Haim Nagid

אין לעשות שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו, אלא ברשות מהמו"ל.

© כל הזכויות שמורות

All rights reserved ©

גג מתפרסם

בעזרתו הכספית של מינהל התרבות, משרד התרבות והספורט

בסיוע עיריית תל-אביב

על עזרתם נתונה תודת המערכת ואיגוד כללי של סופרים בישראל

סדר העניינים

4	בפתח
5	רוני סומק, אני המון דון קישוטים
6	מירון ח. איזקסון, שלושה שירים
12	זיוה שמיר, ברחובות ברזל ריקים וארוכים, עיון בסיפורו של עגנון "האבטובוס האחרון"
29	אשר רייך, שלושה מקור, שלושה - תרגום
33	ניצה בן-דב, סיפור של עתידות: עגנון ויהודי גרמניה
41	טל ניצן, להביט באותו ענן פעמיים, שבעה שירים מספר חדש
44	יוסי יזרעאלי, שלושה שירים על תלמה
47	דנה חפץ, לספר לה (סיפור)
38	גד קינר, טיול אביבי ועוד ארבעה שירים
58	ישראל בר-כוכב, נטייה ועוד שירים
62	אקרום ק'טריב, מאז איבדתך אינני יודע לאן ללכת, תרגום: פרץ-דרור בנאי
68	אורי שטנדל, איפה היה הבית האדום פרץ-דרור בנאי, דברים שעוד מותר,
76	פנינה עמית, מכתבים אסורים לארבעה גברים, מתוך ספר בכתובים אורי ברנשטיין, תרגומי שירים של ויליאם באטלר ייטס שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
83	ירון אביטוב, היונים של פטריסיליה, פרק מתוך רומן בכתובים
90	ברכה רוזנפלד, מוזיקה מדברית במכון הצרפתי בת"א
111	פינה של שגיאה אל נקווה
114	"העין הפנימית רואה את הקול הנכון" התבוננות קולאז'ית ביצירות ספרות שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

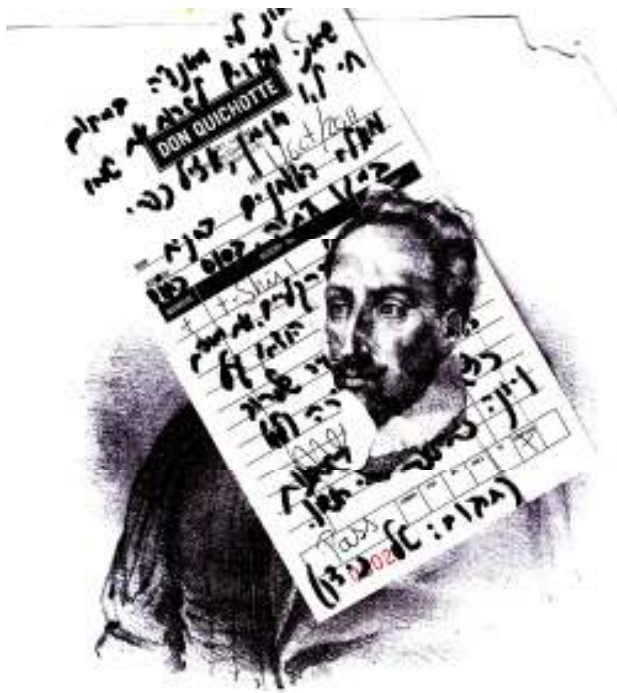
בפתח

קריאה נעימה,

העורך, חיים נגיד

אני המון דון קישוטים

אני המון דון קישוטים.
דון קישוט שבעין רואה איך דון קישוט
שבקצות האצבעות מציר ראש גבירה
על קיר שבנה הדון מהדמיון.
הדמיון מפנטז על סוס ומקבל חמור.
החמור מפנטז על משיח ומקבל נפנוף כנפים
של טחנות רוח.
הרוח מצחצחת גגות בתים,
נחתכת משליפת מלה
וטורקת את תריסי החלון בו נשקפת דולצינאה.
דון קישוט שבדם משיט אותה
לדון קישוט שבשפתים.
שם היא מורידה שמלה ונמוגה
כנשיקה.

צויר: רוני סומק

מירון ח. איזקסון

שלושה שירים

קפליני

גְּשִׁי, קַפְלִינִי כְּדָרְךָ
הַבְּגָד הַמְכֻנָּס לְאָרוֹן
וְלֹא כַּמַּעֲשֵׂה יָדֵי הַמּוֹשִׁיב
בְּלִבּוֹל בְּשִׁרְוֹלִים הָרִיקִים,
דְּוָקָא עֵיפּוֹתֶךָ הַמְדִיֶּקֶת וְצַחָה
מִיִּטְיָבָה לְסִדֵּר רְהִיטִים בְּחֻדְרִים
כְּמוֹ מִטּוֹת זְעִירוֹת בְּמִשְׁחָק.

אחר-כך תאלפי

אֶת חוֹלוֹת בֵּיתֵנוּ
הָעֲשׂוּיִים מְאֲרִיָּה רְדוּם
לְזַנַּח אֶת טְבָעָם.
יָדֵי עַל חֲזִי כְּסָדִין אוֹ טְלִית
מִתְקַפְּלוֹת בְּעִבּוּרֶךָ בְּקוּיִם עֲתִיקִים,
נִעְרָמוֹת הַיֵּטֵב עֲצָמוֹתֵי
בְּמִים הָעֲלִיוֹנִים וְהַתְּחַתּוֹנִים שֶׁל הַגּוֹף,
הַצְּפָרְנִים כְּמוֹ הָרֶק וְכְמוֹ הָעוֹר
מְגִדְלוֹת אוֹתִי לְלֹא הָרֶף:
גַּם כְּשֶׁהַמְּגֵרָה נִסְגְּרֶת
וְדָלֶת הָאָרוֹן עַל אֲצָבְעֵי נִנְעֻלֶת
וּבְמִטְתְּךָ דְמוֹתֵי מְקַפְּלֶת.

יד ביד

הָאֵמֶץ לְלַכֵּת בְּבִקְרָה
יָד בְּיָד,
בְּלִי דַעַת מַה לְמַה

יקרב בלילה שיבוא,
ולא כשריד משכיבת הליל הקודם
ששוב התבטלנו ממנה.
הנה הבקר הזה
למרות החלום שהתאבק בראשי
ובדעתך הצלולה והרוגזת קמעה,
יצורי עולם יחידים
שלא רק חודרים ויונקים את חצים החיצון
אלא מפקידים את כפם אצלו,
מביטים ביומם הראשון
בו חיות ועצים שוב יפים וזרים
מכדי להחזיק ידים.

האצבע

אשה הרימה את ידה
רק אצבע אחת רצתה
להצביע על מקום אחר
שם אפשר לשחק או לשבע,
והאצבע המשיכה להורות
לא הסתלקה לכף ידה
גם כשהפסיקו להביט בה
ואפלו כשהלכו הקרובים
לשחק ולשבע במקומות אחרים,
ונזכרה האצבע בילדותה
כשלא הרשו לה לגרד את הלחי
ולא להצביע על אנשים מוזרים
ולא להדקק מקצוות
ולא להסיר את העור,
רק להמשיך לעמד לבדה
על נפשות בני ביתה.

אורי ברנשטיין

פרודיות

ישראל דפטר

לפעמים, לא תמיד,
 בשעת הכלים, או
 מוטב: בשעה קשה,
 נניח, שלחן הפתיחה
 שלי, בידרמייר, אולי,
 לא לבטח, לא
 תמיד, מתנודד
 כמו בזמן רעידת אדמה או
 הפיכה, נאמר, לא כמו
 פסלי הארד מסין,
 מהמאה השמינית, אלה
 שקצפו, זעמו, כעסו, אך לא
 עשו דבר, שנים, במשך,
 שעברו עליהם ועלינו, שנים
 לא טובות, כנראה, לא
 עשו דבר.

ישראל בר-מזל

מעל גבעותים, גן העדן
 שהתפורר לפרחי לבנה, רואים
 ציצי אור בחרדת קדש.
 ים תטיס מתנפץ במחשבות
 רדומות-תרדמה. האהבה
 הייתה פרדס של בדידות קסומת
 עפעפים, ברחוב פצנלסון.
 אין יותר רחוב פצנלסון.
 ערב רווי מהדהד בפלחים פלחים
 כשהבית מתדרדר במוך פסופים.

יַעַל פְּרָשָׁה וְהִלְכָה בְּדַרְךָ
מְזוּגָה תְּהִלּוֹת וּפְרוֹת
בְּשֵׁלִים אַפּוּפֵי תְּדֵהֶמֶת שְׂמֵחָה,
כְּשֶׁהִכַּל נֶעְלַם בְּחֻרְדוֹת אֶפֶר
בְּזֹהַר גֵּז חֲמַקְמַקוֹת.

דוד אביגד

אֲנִי נוֹסֵעַ אַחֲרֶיךָ כְּטֶרְקטור בֵּינוּנִי,
רִבְעֵצְמִתִּי, רִבְאִיכוֹתִי, רִבְמִינִי,
בְּכּוֹנָה לְגֵרְף אוֹתְךָ בֵּין בְּנֵינִים
הַנְּשֻׁמְטִים כְּמוֹ אֶפֶר, כְּשֶׁאֲנִי
נֶחְנָק בֵּין הַקּוֹיִם הַנִּתְּוֹנִים,
בְּחֻסְרֵדֶעֶת, בְּזִמְזוּמִים מְעַצְבָּנִים,

אָרִים אוֹתְךָ כְּמוֹ שְׂמֵרִימִים
אִשָּׁה בְּכַף, וּבְחֻטָּף. דּוּמִים
הֵם הַיָּמִים, עוֹבְרִים בְּהַכְּרָה
לְכוּוֹנִים מְאוּזְנִים בְּשִׂכְחָה קָרָה.
וְרַק אֲנַחְנוּ כְּבָר מִיְתָרִים, כְּתִיָּרִים
מֵאִי-אֶרֶץ שְׂקִצוֹתֶיהָ לֹא בְרוּרִים.

דליה רבינוביץ

כָּל לַיְלָה מְדוּחִים עַד נִקְעָה נִפְשִׁי.
הָיִתִּי אִשָּׁה קִטְנָה וְהָאִמָּה נוֹרְאוֹת.
אֲבָל לֹא יָכַלְתִּי לְדַבֵּר אֶהְבָּה.

קִיץ וְחֹרֶף נִסְעוּ מִסְבִּיב
כְּמוֹ שְׂנוּסְעִים קִיץ וְחֹרֶף.
וּבְקִירוֹת נִבְעוּ סְדָקִים
וְלֹא הָיוּ לְמַחְסָה.

אֲנִי בְּהִתְרוֹמְמוֹת אֶטִּית. לְפַעֲמִים
אֶפְשֶׁר לְלַכֵּד מִי שְׂנוּפֵל מְלַמְעָלָה
אִם עוֹמְדִים בְּמָקוֹם הַנִּכּוֹן.

יהודה אחיחי

הַיָּמִים נוֹפְלִים כְּמוֹ עָלִים
שְׁמֵתֵיבָשִׁים וּמִשְׁתַּלְשָׁלִים.
וּבְתוֹכֵי הַדָּם כְּמוֹ נַחְלִים
צָרִים מְאֹד וְאַפְלִים.

אָכִי הֶלֶךְ וּכְבֹר שְׂכַח
אֶת כּוֹבְעוֹ. וְטוֹב שְׂכָךְ.
שְׂכָךְ נִשְׁאַר סִימָן לְמִנְצַח
בְּקִרְבוֹת הָאֲגֵרוֹף שֶׁל הַתַּנְ"ךְ.

וְאֵת כְּמוֹ בְרֶסֶה בְּבִקְרָה, שֶׁנִּפְתְּחָה
לְרוּחָה לְמִשְׁקִיעִים בְּתוֹכָהּ,
וְהֵם מְהַמְרִים שֵׁם בְּמִנוּחָה
עַד שִׁירַד לִיל שְׂכָחָה.

כָּל הַתְּקוּנֹת כְּבָר לֹא מְקוּוֹת.
כָּל הָאֲכֻזָּבוֹת כְּמוֹ תְּרַנְגָלוֹת רְטָבוֹת.
כָּל הַמְחֻשְׁבוֹת נוֹסְעוֹת בְּרַכְּבוֹת.

נתן צח

אֲנִי לֹא יוֹדֵעַ אֶת מָה
שְׁאֲנִי לֹא יוֹדֵעַ. עָלִיתִי בְּהָרִים
וְלֹא יָדַעְתִּי מָה
לֹא אֲדַע. לְפָנַי הַשְּׁעָרִים
מִצָּאתַי אֶהְבֶּה, נִכּוֹן יוֹתֵר:
אֶהְבֶּה. מוֹטָב: צְפוּר. בְּאוֹר
לֹא רוֹאִים דְּבָר. מוֹזָר
שְׁאֵינְנִי מְאֹבֵד אֶת מָה
שֶׁהָיָה לִי, אִם הָיָה. זֹו חֲנוּיָה
שֶׁל אֲשֶׁר. אֲשֶׁר
הִיא מְלָה יְפֵה. גַּם אֲשֶׁר.
אֲנִי נֶאֱחָז בְּכַנֵּף אֲדָרְתִּי. מְסֻדְרֵת
הַשִּׁירָה. מְסֻדְרֵת לֹא רַע.

אג' דרר

אני מבשלת בקפדנות. בחלון
יש צפור, סימן לעולם אחר,
מואר. יש לי זמן
להביט בצפרים באחו ממול,
לפני שאכנס לכתב עוד שיר.
בחוץ על שיחי התבלינים
נח אור ששת הימים.
אני מסדרת את הבית.
לזית יש עלים ירקים.
ומה אעשה עם התאווה
הנשית שלי? עטי מרגל
לכתב שירים של מטבח ומשגל.

דורי כישור

מוזר מה עגומה השלכת
ואיך היא מולכת.
ואיך היא הולכת
בדרך מתמשכת.
אני עבד לממלכת
הסתו. ואיך את
הסתו אחרז כשעלי ללכת
לתאר את הרוח המשתרכת
לפני שסימתי עם השלכת.

רוני אודם

לא תארתי לעצמי שאת מסגלת לקנות ירקות,
אבל נוכחתי שאת ממששת כל עגבניה.
לא תארתי לעצמי שתבגדי בי
אבל נוכחתי איך את שמחה תחתיו.

זיוה שמיר

ברחובות ברזל ריקים וארוכים

עיון בסיפורו של עגנון "האבטובוס האחרון"

א. הבראיזם והלניזם בסיפורי עגנון

ככל סיפורי ספר המעשים של ש"י עגנון גם הסיפור "האבטובוס האחרון" (1932) משרה על קוראיו מועקה, חרדה ואווירה "קפקאית" מסויטת של חלום בלהות. על כל צעד ושעל אף ניכרת בו תחושת אי־האונים של האדם המודרני אל מול פְּנִיּוֹ של גולם־המכונה הקם על יוצרו ומתעתע בו. המיפון הן נועד להקל על חיי האדם ולעשותם פשוטים ונעימים יותר, אך כאן כל המכונות בלי יוצא־מִן־הכלל (מכונת הפתילות שבה אזל הנפט, האבטובוס שהוחמץ, הקרון הישן שכנראה לא יצא לדרך, הטקסי שלא הוזמן בזמן) מדגישות ללא הרף את אפסותו של האדם המודרני. הספרות והקולנוע הראו בראשית המאה העשרים כיצד כפו "זמנים מודרניים" על האדם חיים אורבניים קרים ומנוכרים; כיצד הפרידו תהליכי אוטומיזציה את בני־האדם זה מזה, וכיצד הפכו תהליכי אוטומטיזציה ודיהומניזציה לפועלי סרט־נע חסרי זהות אינדיווידואלית. קרסו הגבולות והמחיצות בין אדם לבין הרובוט, ומתברר שהאדם אפילו אינו יכול להסתייע במכונה האינדיפרנטית בשעה שהוא נזקק לה.

בסיפור שלפנינו, המערבל רסיסי מראות כבחלום קלידוסקופי, ניתן לאתר מאפיינים משלוש הערים שבהן חי עגנון: בוצ'אץ', ברלין וירושלים. תמונתיו המסויטות שבצבעי שחור־לבן ובטכניקת *chiaroscuro* - גרם מדרגות לבירינתי, גשר שחור על נהר בשעת לילה מאוחרת, אוטובוס אחרון החומק "מתחת לאפו" של הגיבור ומשאירו בודד בתחנה זרה ושוממת - כמו לקוחות מן הקולנוע האקספרסיוניסטי הגרמני שבין מלחמות העולם. יש בו סצנות ותמונות המזכירות את סרטיו האילמים של המפיק הגרמני קרל בוזה (Carl Boese) - "הגולם" (1920), "נהר המתים" (1921) ו"הכרכרה האחרונה בברלין" (1926).¹

הדובר, בן־דמותו של עגנון, יוצא העירה לאחר שאזל הנפט ב"מכונת הפתילות" שבביתו, ומגיע לביתו של מר שריט (Schritt = 'צעד' בגרמנית),² ידידו של אביו המנוח והאפוטרופוס על יתומיו. בצאתו מביתו של מר שריט, שבעליו הוא יצחק מונטאג העשיר, גיבורנו עובר דרך גרם מדרגות רחב שאם יורדים בו אל המרתף אפשר להגיע דרכו אל הנהר ואל הגשר השחור שעליו. בצאתו בשלום אל הרחוב בדרכו לתחנת האוטובוס, גיבורנו נפגש עם רוח אביו־זקנו ומשוחח אֶתה. בין כה וכה, הוא מאחר את האוטובוס האחרון המוביל לשכונת מגוריו שבצפון העיר, והממונה על התחנה מציע לו לעלות על קרון של חשמלית ישנה, שכבר שבתה מלכת.

הזקן תומך ברעיון, ודוחק בנכדו לעלות על הקרון, אך בסופו של דבר, לאחר מסכת לבטים מעיקה, גיבורנו מחליט שלא לקחת טקסי וללכת הביתה ברגל, אף-על-פי שגם הליכה זו - שאינה נסמכת אמנם על המיפון המודרני המאיץ תהליכים או מעכבם - כרוכה בהימורים ובמהמורות. סופה של ההליכה המסוכנת הביתה, בלוויית חמישה בחורים, שאחד מהם הוא אויבו של המספר, לוט בערפל ומשאיר את גיבורנו ב-*limbo* מעיק של חוסר ודאות. הסיפור מסתיים בטרם ידע הקורא אם הגיע הגיבור לביתו בשלום, אם לאו.

בספרי ש"י עולמות (2010), הראיתי כי יצירת עגנון מציגה בדרך-כלל מזיגה היפרידית של הבראיזם אפוליני והלניזם דיוניסי, אם ננקוט את צמד המונחים המנוגדים שטבע ניצשה בחיבורו *הרצון לעצמה*. אפילו שמו של עגנון מייצג מזיגה כזו בין עבריות, יהדות ויוונית. לשם זה יש ניחוח "כנעני" המרמז על שייכותו למרחב השמי, ועם זאת תכניו כרוכים בטרגדיה יהודית מובהקת שאין לה אח ורע אצל אומות העולם, והיא מאפיינת את החיים היהודיים בגולה שבהם שלטו הממסד הדתי וההלכה בקהילות ישראל שלטון ללא מצרים. "אישה עבריינה", כלשונו של י"ל גורדון ב"קיצו של יוד", הופכת כמו בת-שוע ל"עגונה", כי היא עוגנת כעוגן בנמל חייה מבלי יכולת להפליג ממנו ולצאת לדרך חדשה, והמילה "עוגן" היא במקורה מילה שנתגלגלה לשפה העברית מן היוונית.

על טמיעתה של מילה יוונית מערבית בשפה העברית שמקדם, אשר הולידה מושג עבריינהודי במובהק כמו המושג "עגונה", כתבתי בספרי הנ"ל: "התלבטות זו - בין הבראיזם יהודי נזירי וסתגפני לבין הלניזם השואף אל האור ואל היופי - ניפר אפילו בבחירת השם 'עגנון', שהופיע לראשונה בשולי הסיפור 'עגונות'. שם ייחודי ומיוחד זה, פרי המצאתו של הסופר הגליציאי הצעיר שהגיע ל'יפו יפת ימים', מבטא בעת ובעונה אחת את משיכתו אל המזרח הקדום ואת משיכתו אל יפייפותו של יפת - אל ההלניזם הקדום והמודרני הקורץ לו 'מעבר לים' ומאחורי השער'. מצד אחד, לפנינו שם ארץ-ישראלי, כמו-כנעני, שמשולב בו צלילה הגרוני של העי"ן השמית; ומצד שני, שם זה הגזור משורש עג"ן - הן בגלגוליו בלשון חז"ל והן בצורותיו המודרניות (כגון בצירופים 'עוגן הצלה', 'מעוגן בחוק', 'מעגן סירות' וכדומה) - נגזר מן המילה 'עוגן', 'אונקיאנוס' ביוונית. מעניין להיווכח שמילים עבריות לא מעטות מתחום הכלים - כדוגמת 'עוגן', 'אזמל', 'פנס', 'פנקס', 'אספקלריה', 'נרתיק' ועוד - מקורן במילים יווניות שהשתרשו בעברית. מעניין להיווכח שככלות הכול, השם 'עגנון', הנראה ונשמע כשם 'כנעני', נגזר ממילה שמקורה יווני, ולא ממילה עברית ששורשיה מעוגנים במציאות השמית, העברית".³

גם בסיפור "האבטובוס האחרון" לפנינו מיזוג של שם ויפת - עבריות ויוונית. מצד אחד, לפנינו גיבור יהודי, ששמו אמנם סמוי מעין הקורא ויהדותו אינה נזכרת כלל, אך לאחד מידידיו הקרובים קוראים יצחק מונטאג ואת חמשת הבחורים ההולכים אִתו בלילה הוא מתאר כצעירים שבגדיהם "כאותם שלובשים יקירי ירושלים בימות הגשמים". מצד שני, בפגישתו עם אביו-זקנו המת, מציע לו הזקן לעלות על הקרון הישן שמועד יציאתו לדרך אינה ידועה. ביטול הגבולות בין עולם החיים לעולם המתים מעלה על הדעת את דמותו של קארון (או כארון)

הזקן, המוליך את המעבורת אל עולם התוהו. שמו, כפי שהוא מופיע בספרות המערב - Charon or Kharon (Χάρων ביוונית) - נקשר אסוציאטיבית בקרון האמור להוביל את המספר בחשכה לביתו. יציאתו של המספר בחשכה מביתו של שריט, שמדרגותיו מוליכות עד הגשר השחור שעל הנהר, כמו גם הופעתו הנוקטורנלית הפלאית של אביו־זקנו העולה מעולם המתים ומאיץ בו לעלות על הקרון מעלות על הדעת את השיט על גבי נהר הַלְתָה לעבר ארץ המתים. מחיכו של הממונה על התחנה ניכר שנהג הקרון "לא יבוא במהרה", ומכאן שהמספר שנתייגע לא יגיע במהרה לביתו כדי להחליף בו כוח מתלאות היום והלילה. ואולם, למרבה הפרדוקס, עיכוב זה אמור להעלות בגיבורנו תחושת הקלה, ולא תחושת מועקה ואכזבה, בחינת "כל עכבה לטובה". הסוף עוד רחוק שכן מוטלות עליו עדיין מטלות, ועליו להשלימן בחיי העוה"ז.

מול הזקן (התגלמות היושן, המוות והתַנְטוּס) מוצגת כאן "סיעת הנערות" (התגלמות הרעננות, החיים והאַרוֹס), אך בעוד שהזקן מאיץ בנכדו לעלות את על הקרון הישן, הנערות אינן עושות כל מאמץ לעכב את האוטובוס כדי שהמספר יצטרף אליהן ויסע בחברתן. במיוחד בולטת ביניהן צעירה "בלונדינית זקופית שקווצותיה תלויות לה על כתפותיה ומצומתות באמצעיתן וסתורות למטן". השיער שחלקו עשוי צמות סדורות וצנועות וחלקו סתור ופרוע (שיער פרוע הוא סמל של פריצות) משווה לדמותה אופי פתייני ומתגרה. גיבורנו מאוכזב מכך שהנערות אדישות כלפיו, ושאינן הן מגלות כל זימה להעלותו על האוטובוס. מן הראוי לזכור ולהזכיר שגם דינה, גיבורת הסיפור "הרופא וגרושתו" (1941) מתוארת כצעירה בלונדינית "זקופית",⁴ וגם בסיפור המאוחר נזכרת תחושת המועקה הקשורה בהחטאת מועד יציאתו של האוטובוס. זה יוצא לדרכו, ומשאיר את הנוסע מאוכזב בתחנה שוממת.

גם בתו הבתולה בעלת האיברים של מר שריט עם מבט־עינייה הירקרק היא התגלמות האַרוֹס והפיתוי הנשי,⁵ אך המספר צעיר ממנה בשנים, והוא נרתע ממנה וחושש מפניה. אפילו תיאורו של הלילה ("שבני אדם ישנים ושמים וארץ מספרים זה עם זה בלחשיה") רווי השתמעויות אַרוֹטיות.⁶ המספר מודה שלבו עצב "כאדם שמהלך יחידי בדרך ואינו יודע מה צפוי לו". ניכר כאן הפחד מפני מוות חטוף שעלול לבוא בטרם־עת, ובצדו מבצבץ הרצון לדבוק בחיים ולהגיע הביתה בשלום. אחד ממישוריו של "האבטובוס האחרון" הוא אפוא סיפור אקזיסטנציאליסטי אירופי המדגיש את אפסות האדם מול אימת המוות ומול כוחות האוטומציה המודרנית, כבאמנות האקספרסיוניסטית לסוגיה. כאשר תיאר נתן אלתרמן את תחושת הניכור של האדם המודרני בעיר הגדולה, הוא בחר לתאר את ההלך בדרך הילוכו "בְּרַחֲבוֹת בְּרָזֶל רִיקִים וְאַרְפִּים". גם גיבורנו מהלך יחידי בלילה ברחובות העיר, ומחליט להתלוות לשורה של חמישה אנשים, אפילו אחד מהם הוא אויבו. לא טוב היות האדם לבדו וְאֵל לוֹ לפרוש מן הבריות. מוטב שיסתפח לקבוצה כלשהי וישתייך אליה, אפילו לא כל חכמה הם אנשים כלבבו.

ב. המבוכה הפוליטית בארץ והשתקפותה בסיפור

אחדים מפרשני עגנון העלו את ההנחה שלפנינו סיפור חלום. אמת, אך גם חלומות תובעים את פשרם, ואם פשר חלומותיו של היחיד כרוך בצלילה לתוך מעמקי נפשו ובחישוף סודות אינדיווידואליים, לרבות סודות אידיוסיןקטיים, הרי שפשר חלום ספרותי כרוך בצלילה לתוך התת-מודע הקולקטיבי, שאצל עגנון צבוע תמיד בצבעי ספרות חז"ל. זכרי לשון ממסכת שבת, ברכות, אבות, מועד קטן ובבא בתרא משמשים כאן, בין השאר, מסכה לאמירה אקטואלית בתכלית. ככלות הכול, הסיפור משקף גם את הבעיות "הבוערות" שניצבו מול עגנון וטרדו את מנוחתו, ולא רק את מצבו הקיומי של האדם באשר הוא. מאחורי מסכת החלום, הפרושה על פני הסיפור, מסתתרים פחדיו של הסופר ולבטיו - חיפושו אחר "מורה נבוכים" מודרני שילמדו לנווט את חייו בתקופה שבה ניצבו הוא ועמו "על פרשת דרכים" והאוחזים בהגה ההנהגה לא סייעו להם במבוכתם (עגנון מתאר כאן את נהג האוטובוס כקברניט המסובב את ההגה ו"מפליג" לדרכו בלעדיו, וגם דמות הש"ץ הנגלית לו בסוף הסיפור מתעלמת ממנו ומשאירה אותו יחידי על אם הדרך).

ראוי לזכור שהסיפור שלפנינו נכתב ופורסם בתקופה קשה, שבה התעצמה מידת הדין בארץ ובעולם. באירופה הלך וגבר כוחם של המשטרים הטוטליטריים, ובארצות-הברית נעשה מאמץ להיחלץ מהמשבר הכלכלי הכבד של סוף שנות העשרים, שהשפעתו נודעה בעולם כולו. היישוב העברי סבל מזה עשור שנים ויותר ממאורעות הדמים שפקדו את ערי הארץ ואת התיישבות העובדת, והציבור נקרע בין אותם צעירים שדרשו מדיניות של תגובה ו"יד קשה" לבין "זקני העדה" שדגלו במדיניות המתונה של "ההבלגה". כדי להרגיע את הרוחות שסערו, במיוחד לאחר פרסום "הספר הלבן", קיבל וייצמן את "איגרת מקדונלד" (1931), שבה הודיע ראש ממשלת בריטניה כי בריטניה חוזרת בה מאחדים מסעיפיו המחמירים של "הספר הלבן": היא לא תיסוג מהתחייבותיה כלפי היהודים שניתנו בכתב המנדאט; היא לא תמנע רכישת קרקעות בארץ-ישראל על-ידי יהודים ולא תפסיק את העלייה היהודית. איגרת מקדונלד גרמה לשמחה רבה ביישוב. דא עקא, היא גרמה לרבים בתנועה הערבית-לאומית לראות באנגלים אויבים, וב-1932 נשמעו קריאות שלא להיכנע לפשרות ולפתוח במרד שיוביל לעצמאות פלסטין הערבית.

מה היה כרטיס הזיהוי הפוליטי של עגנון באותה עת, בתקופה של סכנות מבית ומחוץ, ובעוד רוח הקיטוב הפוליטי מנשבת ביישוב בכל עוז? עגנון כדרכו, התלבט וישב בין המשפתיים. הוא הביע על-פירוב את דעתו בדרכי עקיפין נעלמות, וכך, בין שיטיו של הסיפור "האבטובוס האחרון" ניתן ללמוד על התחבטותו בין האידאולוגיות השונות של הסיעות שנלחמו זו בזו על הנהגת היישוב. דומה שבשלב זה של חייו עדיין ניסה עגנון להתקרב למחנה החלוצים והפועלים (את חמשת סיפוריו הראשונים של *ספר המעשים* פרסם בעיתון *דבר* מיום מיום 13.5.1932), אך ניכר מיצירתו שהוא לא רווה נחת מהתנהגות מנהיגיו, שקיבלו על עצמם את מדיניות ההבלגה של וייצמן. כמי שחזה מבשרו את מעשי הפורעים, הוא ייחל לתגובה, כנרמז מספרו *שידה*, שעלילתו מתרחשת על רקע ירושלים של שנות השלושים (פרקיו החלו אמנם

להתפרסם בסוף שנות הארבעים, אך הם משקפים את המציאות הארץ-ישראלית של שנות השלושים). ידידו אורי צבי גרינברג כבר הצטרף בשלב זה לתנועה הרוויזיוניסטית ועבר ללואה היום. אצ"ג קטע אז את ידידותו האמיצה עם ברל כצנלסון, עורך דבר, שופרו של מחנה הפועלים, ופסק מלפרסם את שיריו בעיתונו.

בזמן חיבורם של סיפורי ספר המעשים ופרסומם בעיתון דבר כבר התגורר עגנון בביתו החדש בשכונת תלפיות שבמזרח ירושלים, לאחר תקופה קשה שבה סבל מנדודים ומאי-ודאות בעקבות הרס ביתו והשחתת רכושו על-ידי הפורעים. לפני שנפנה לבניית בית הקבע שלו, נסע הסופר ב-1930 לסיור באירופה, שבמהלכו עשה ימים אחדים בעיר הולדתו בוצ'אץ' כדי להיפרד ממראותיה ומאחרוני מִפְרֵיו בעיר.⁷ עקבות סיור זה שעתיד היה למצוא את מלוא ביטויו בספרו אורח נטה ללון (1939). ניכרים כבר בסיפור הקצר "האבטובוס האחרון" (1932). אף שהרחיב בסיפור זה את חוג ראייתו, ואף שנטע את עלילתו במציאות אורבנית בעלת ניחוח מרכז-אירופי, ניכר שהנעשה בארץ בכלל, ובירושלים בפרט, עומד כאן במרכז. רסיסי תמונות מבוצ'אץ', מברלין ומירושלים מתערבלים בסיפור "האבטובוס האחרון" ככחלום מסויט, והופכים בו למסכת אחת שמרכזה ירושלים.

בפתח הסיפור מסופר שהמספר, בן-דמותו של עגנון, הולך לבקר את חברו של אביו מר שריט משום שהנפט ב"מכונת הפתילות" אזל, ותכניתו לכבס את כותונתו ולחמם לו חמין נשתבשה. מר שריט הוא סוחר רהיטים גליצאי שביתו המדיף ריח של טרפנטין עמוס ומגובב כמחסן רהיטים. הוא אינו משליך דבר, וכל מה שאינו מוצג לראווה בחנותו, שמור בביתו או נמכר ללקוחותיו במחירי מציאה. בין השאר יש בביתו תיבה שצדה האחד פגום משום שעכברים אכלוה (את התיבה התאומה, הפגומה אף היא, מכר מר שריט בזול לאביו של המספר). עולות כאן על הדעת שורות שירו של ביאליק "לפני ארון הספרים": "כְּתָם הַנֶּפֶט בְּעֶשְׂשִׁית, פְּתִילָה כְּהָה; / בְּמַעֵי אֲרוֹן הַסְּפָרִים חֶטֶט עֶכְבָּר". בסיפורו של עגנון, כתום הנפט ב"מכונת הפתילות", הולך המספר לביתו של שריט שבו עכברים כרסמו את מקצת רהיטיו. העזובה, הפסיביות וחוסר הנכונות לשנות את המצב מזכיר אותם משירי ביאליק, שבהם הדובר מגיע לבית מוזנח, ומוצא בו פגרי זבובים וקורי עכביש, עכברים וחתול הרובץ על גבי הכיריים.⁸

מר שריט מקדים לעלות על יצועו, וחי את חייו במתינות ובמשורה, אך כשהמספר בא לבקרו, הוא שמח לקראתו, מתעורר מנמנומו ומתחיל לדבר סרה ביצחק מונטאג, בעל הבית העשיר המסתובב עם ציגרטת בפיו ואינו עושה דבר לתקנת האומה. ניכר שמר שריט הגה ממושכות בדברי ביקורתו על יצחק מונטאג, לפי שהדברים שבפיו ארוכים, סדורים ומנומקים. אין הברכה שורה בביתו של מר שריט: אשתו הראשונה מתה עליו, והוא נשוי לאישה שנייה בגיל בתו, בתולה המתגוררת עדיין בביתו והנוהגת באורחיו בהתגרות. ביקורו של גיבורנו בביתו של מר שריט מזכיר המסופר במסכת מועד קטן (ט, ע"א) על רבי שמעון בן יוחאי שאמר לבנו על שנים מתלמידיו: "אנשים של צורה הם", ושלה אותו לבקש מהם ברכה. כאשר בא לפניהם, בירכוהו: יהי רצון שתזרע ולא תקצור; תכניס ולא תוציא; תוציא ולא תכניס; יחרב ביתך ותתישב אכסנייתך; יתבלבל שולחנך; ולא תראה שנה חדשה. חזר הבן אצל אביו ואמר לו: לא די שלא

בירכוני אלא ציערו אותי. שאלו רבי שמעון בן יוחאי: מה אמרו לך? כשסיפר לו הבן, אמר לו רשב"י: כל אלו ברכות הן. "תזרע ולא תקצור" - תוליד בנים ולא ימותו. "תכניס ולא תוציא" - תכניס כלות לביתך ולא ימותו בניך ויצאו. "תוציא ולא תכניס" - תוציא בנות ולא ימותו בעליהן ויחזרו אליך. "יחרב ביתך ותישב אכסנייתך" - העולם הזה, שהוא אכסנייתך, יתקיים, ואילו הקבר, שהוא הבית הקבוע, יחרב (דהיינו: תאריך ימים). "יתבלבל שולחנך" - בכנים ובבנות. "ולא תראה שנה חדשה" - שלא תמות אשתך ולא תשא אישה אחרת.

מר שריט וכתו, לעומת רשב"י ובנו, מתגורר בבית המדיף ריח טרפנטין ומגובב ברהיטים מוזנחים שלא נמכרו, חלקם אכולים ופגומים. כאמור, הוא לא העמיד חופה לבתו, ולא שילח אותה לבית בעלה. אשתו מתה עליו, והוא נשא אישה אחרת בגיל בתו. אישה צעירה זו, בשומעה את סיפורו של גיבורנו על הפתילה שהתרוקנה, מציידת אותו לא בפחית של נפט שעשויה לעזור לו במצוקתו, כמצופה, כי אם בכף של כובסים שאין בו כדי לסייע בפתרון הבעיה. יתר על כן, מקל זה, שנופל מידו בשעה שנהג האוטובוס עוצר לרגע־קט כדי לאפשר לו להצטרף לנוסעיו, גורם לכך שגיבורנו ייעלם משדה הראייה של הנהג, ומשום כך נהג האוטובוס "מפליג" לדרכו בלעדיו. לשון אחר, בגלל "תרופת השווא", שבה מציידת מרת שריט הצעירה את גיבורנו, הוא מחטיא את ההזדמנות האחרונה להגיע לביתו בתחבורה הציבורית, ונגזר עליו שילך לביתו ברגל בחברת "אנשים של צורה" (השוו לסיפור על רשב"י ממסכת מועד קטן).

מיהו בעל הבית העשיר יצחק מונטאג שאינו אהוד על מר שריט? דומה שעגנון רומז להיותו "השני". לגיבור ספרו *תמול שלשום* העניק עגנון את השם "יצחק קומר" - רמז להיותו בן העלייה השנייה. גם יצחק מונטאג נושא את שמו של האב השני מבין שלושת אבות האומה, אף נושא את שמו של היום השני בשבוע. אֶזְכֹּרוּ של יום שני, הנחשב ליום הירח (ומכאן שמו בלשונות אירופה), רומז לפסיביות ה"בעל ביתית" של יצחק מונטאג, החי מפרות נכסיו מבלי שיטרח כלל בעבור ממונו (גם יצחק, השני באבות האומה, עיבד את קרקעותיו, ראה יכולים גדולים ועורר בעושרו ובהצלחתו את קנאת שכניו). המספר נזכר שמונטאג החשוב והעשיר נהג לקרבו ולשוחח אתו בידידות, ועל כן לא נעם לו שמר שריט מדבר בו סרה, אך הוא החשה ושמע את כל הדברים שנאמרו בגנותו של מונטאג, כי הבין שמר שריט חייב לפרוק את טענותיו מקרבו.

וחוזרת השאלה למקומה: מיהו אותו עשיר, שקירב את עגנון ונהג בו בחברות, ומדוע הוא שנוא על מר שריט, סוחר הרהיטים, המשלם ליצחק מונטאג העשיר שכר־דירה? האם רומז כאן עגנון, במעגל האישי הצר, לאותם מְצַנְטִים שבצֶלֶם חי ופעל בברלין ובירושלים? שתי התיבות המכורסמות, שאחת מהן שומר מר שריט הסוחר בביתו, מעידות שימיהם של סוחרים קשישים אלה ספורים: גם בכליו של אותם בעל־בית עשיר, השרוע על צרורותיו וכעכבר השוכב על דינריו, כבר אחז הרקב. לא לעולם חוסן: לא ירחק היום, וכל צרורותיו ורהיטיו יתפוררו ויזוּרו לכל רוח כערמת תבן בעת סופה.

מר שריט, המשלם ליצחק מונטאג במיטב כספו, כדי להתגורר בבית מידות הדור במרכז העיר, מדבר סרה בבעל הבית, לפי שזה נוטל לעצמו עטרה כדי להתגדר בה ואינו נושא בעול הציבור. לאמתו של דבר, יש לא מעט מן המשותף בין השונא למושא שנאתו. שניהם אינם משתייכים למעמד הפועלים; שניהם אפוטרופסים על נכסי העבר: מר שריט נתמנה אפוטרופוס על נכסי היתומים לאחר מות אביהם, ואילו יצחק מונטג "מכיר את כל המצבות שבבית הקברות הישן ויודע לקרות את הכתב שעל גבי המצבות בניגון של כל דור ודור של אותם שוכני עפר שטמונים מתחת המצבות". שניהם מייצגים אפוא את הפלג השמרני של שליחי-ציבור המופקדים על קנייני העבר. ואולם, מר שריט הוא סוחר רהיטים (שטיבם שהם נודדים מדירה לדירה, ממעון עראי אחד למשנהו), והוא חסר נכסי קבע, ואילו יצחק מונטאג הוא "קפיטליסט", בעל נכסי דלא-ניידי יציבים המחוברים לקרקע (במישור הפוליטי והפואטי, ולא רק במישור הסוציולוגי, יש הברל מהותי בין בעליו של קניין המחובר לקרקע לבין בעליו של קניין מיטלטל).

מול ה"קפיטליזם" של יצחק מונטאג העשיר, החי מפרות השקעותיו, מוצג מחנה הפועלים, המוצא כאן את גילומו ב"אבטובוס" מלא ב"סיעה של נערות" - פועלות צעירות ללא בן-זוג ההולכות אחרי יום עבודה לחזות בהצגה חדשה שהועלתה על במת התאטרון. בלקוניות מרובה הצליח אפוא עגנון לפרוש לנגד עיני הקורא את קשת המעמדות החדשה במלואה. הריבוד המעמדי "הקלסי" חילק את החברה לאצילים, בורגנים ואיכרים, כבעולם הישן שמלפני המהפכה התעשייתית. לעומת זאת, בתקופה המודרנית נתהווה מעמד הפועלים (הפרולטריון), ואילו הבורגנות נחלקה לבורגנות גבוהה של בעלי ההון הקפיטליסטיים ולבורגנות נמוכה של סוחרים קטנים ובעלי מלאכה. בסיפור שלפנינו מצטיירים, כבקליפת אגוז, נציגיהם של מעמד הפועלים (הנערות), מעמד הבורגנות הנמוכה (מר שריט) ומעמד הבורגנות הגבוהה (יצחק מונטאג). בעוד שבעולם הרחב בילו בני הבורגנות הגבוהה בנשפים, בתאטרון ובאופרה, הרי שבארץ-ישראל - מעשה עולם הפוך - דווקא הפועלות הולכות להצגת הבכורה של התאטרון, ואילו הבורגנים עולים על יצועם בשעת לילה מוקדמת כאילו היו פיליסטרים חסרי תרבות. הסיפור מתרחש אמנם בבוצ'אץ, אך מהבהבות בו כאמור ללא-הרף תמונות מן המציאות הארץ-ישראלית, כאילו ירושלים ובוצ'אץ' חד הן, וכל אחת מהן אינה אלא תמונת התשליל של חברתה.⁹

בשעה שנפגש המספר עם אביר-זקנו, העולה מעולם הרפאים, הוא מסתיר ממנו את דבר ביקורו אצל מר שריט, "שאינ דעת זקני נוחה הימנו, מפני שקנטרן הוא ואוהב לקנטר את טובי העיר". מתברר שהמציאות היהודית מפורדת ומסוכסכת, ורבות בה הסיעות והמפלגות: מר שריט מדבר בגנותו של יצחק מונטאג; זקנו של המספר מתעב את מר שריט, למספר עצמו יש אויב שבכבודו פגע פעמים אחדות, ואילו האדם העבה והמזוקן ההולך מולו בסוף הסיפור אינו מוכן להטות לגיבורנו שכם בשעת מצוקתו. לפנינו מצב של אטומיזציה האופייני לחיים המודרניים ולאמנות המודרנית - מצב שבו המציאות מתפוררת לפרודות ולרסיסים והפרט שרוי בה לבדו, במצב של פחד וניכור.

האטומיזציה, או ההיפרדות לפרודות, עולה גם מן השימוש החוזר במילה "סיעה" המשמשת בסיפור שם-נרדף לקבוצה, אך גם למפלגה פוליטית. ריבוי הסיעות והמפלגות מלמד על הפילוג ועל הקיטוב השוררים בציבור "בשעה זו" של סכנה ודיסאוריינטציה. קבוצת הפועלות המחכות לאוטובוס מכונות כאן "סיעה של נערות" ועל האדם החולף על פני המספר בסוף הסיפור נאמר "הוא לא היה מבני סיעתי".¹⁰ הסיפור "האבטובוס האחרון" הוא לכאורה סיפור על הזדמנות שהוחמצה לנסוע בשעת לילה מאוחרת בתחבורה הציבורית. למעשה, אין זו נסיעה "סתם", כי אם נסיעה באוטובוס עמוס בפועלות, שהלכו לתאטרון אחרי יום עבודה (כמו חלוצי ארץ-ישראל שנהגו לקנות כרטיס ל"הבימה" בפרוטותיהם האחרונות וללכת לתאטרון אחרי יום עבודה, בשעה שהסוחרים הפיליסטרים כבר עלו על יצועם).¹¹ "סיעת הנערות" אינה עושה כל מאמץ לאמצו אל חיקה, והוא נאלץ להצטרף לשורה של חמישה אנשים העושה דרכה ברגל לעבר שכונתו (דומה שבבסיס הסיפור על "סיעת הנערות", הנוסעת בלעדיו, מול חמשת האנשים ה"הולכים בשורה, כולם אנשים של צורה וקומתם בינונית וגופם נאה", שאליה הוא מצטרף עומד סיפורה של "עדת הפחורים" שב"מגילת האש" של ביאליק, שבתוכה "שני פחורים שונים בקומה ובגבורה", ומולה - מראשי ההרים - יורדת שורה של עלמות). ביאליק תיאר ביצירתו הסמלית-אלגורית דרכים אחדות להגיע אל הגאולה, שכולן נכשלות. עגנון מסיים את סיפורו בסיום הפתוח לאפשרויות פרשניות שונות, אפילו מנוגדות.

כאמור, השאלה "הבוערת" ביותר שעמדה על סדר היום הציבורי בעת היכתב הסיפור הייתה שאלת מדיניות "ההבלגה" של וייצמן ושל מחנה הפועלים שקיבל על עצמו את מדיניותו המתונה. היישוב היה קרוע ומסוכסך בין עמדות אקטיביסטיות לפשרניות, ועגנון, שביתו ניזוק בעת מאורעות הדמים, היה קרוע בין העמדות. ברומן *שידה* נתן עגנון ביטוי לאי-הנחת ממדיניות "ההבלגה" המתונה, שבחירה שלא להגיב על מעשי ההרג המרובים שעליהם דיווחו העיתונים מעשה יום ביומו:

דברים הרבה מתרחשים והולכים, בכל יום יהודים נהרגים בצנעה ובפרהסיא ובכל יום מעוטרים העיתונים בעיטורים שחורים. בראשונה כשהיינו רואים פס שחור בעיתון וקראנו אדם מישראל נהרג הנחנו את סעודתנו, עכשיו שהצרות מצויות, אדם יושב על שולחנו ואוכל את פתו בחמאה ובדבש קורא ואומר שוב נהרג יהודי. שוב נהרגה אישה יהודית, שוב נהרג תינוק מישראל. ואנו יושבים בחיבוק ידיים ונותנים עצמנו להריגה ואומרים, הבלגה, הבלגה. הם הורגים ורוצחים ושורפים ואנו יושבים ומבליגים. והרשות מה עושה, עושה עוצר. יושבים להם ישראל עצורים בבתיים ואינם יוצאים לחוץ, כדי שלא יפגעו בהם בעלי חצים, ובעלי חצים מהלכים בכל מקום ומשלחים חציהם. אי אתה יכול לומר שאנו אין אנו עושים את שלנו, הרי אנו מבליגים ומראים לעולם כולו כמה יפים אנו, כמה יפה הוא מוסר היהדות, שאפילו באים עלינו להורגנו אנו שותקים.¹²

המצב שבו יהודים נהרגים בדרכים על לא עוול בכפם, ואדם מישראל שותק, מבליג, יושב בביתו ואוכל את פתו בנחת, הוא מצב בלתי נסבל, המנוגד לעמדת חז"ל. בתלמוד בבלי, מסכת תענית מצאנו את הכתוב:

בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן, באין שני מלאכי השרת שמלווין לו לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור. תניא אידך בזמן שהציבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי [...] וכל המצער עצמו עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור (תענית יא ע"א).

אפשר שהאדם העבה בעל הזקן הקטן והעגול, המופיע לנגד עיניו של המספר בסוף הסיפור, אינו אלא חיים וייצמן, בעל מדיניות "ההבלגה", שבשנת 1931 עדיין עמד בראש הנהגת התנועה הציונית, בטרם הודח על-ידי הרוויזיוניסטים בקונגרס הציוני הי"ז בקיץ אותה שנה. המספר מנסה להתלוות אליו, אף ש"הוא לא היה מבני סיעתי", אך האדם העבה והטרוד פוטר אותו בלא כלום והולך לדרכו. אפשר שחמשת האנשים ההולכים בשורה בלילה, שאליהם מתלווה הדובר בלית בררה, משתייכים לאותם חוגים מיליטנטיים, בעלי מדיניות "היד הקשה", שאינם סומכים אלא על עצמם, ועל כן הם הולכים ברגל ולא נוסעים ב"אבטובוס". גם המספר מגיע למסקנה שעליו ללכת ברגל (ולא להסתייע ב"אבטובוס", בקרון או בטקסי), ולסמוך על עצמו בלבד.

קבוצת הנערות לא קיבלה אותו ברצון אל חיקה, אך חמשת האנשים ההולכים איש אחר רעהו בשורה סדורה (רמז לגדודים העבריים?) מניחים לו ללכת לצדם ולחסות בצלם. אף-על-פי-כן, הוא מתעצב אל לבו ודומה ל"אדם שמהלך יחידי בדרך ואינו יודע מה צפוי לו". מתלכדת כאן החרדה הקיומית של everyman, של האדם באשר הוא אדם, עם החרדה של אדם מישראל בתקופת מאורעות הדמים – אדם היודע שהציווי הקדום "אל יצא אדם יחידי בלילה" (ברכות מג ע"ב) לא איבד מתוקפו במרוצת הדורות.

ג. המישור הפואטי

הכרעה פוליטית פירושה גם הכרעה פואטית. נהייה אחר מנהיגותו של וייצמן פירושה גם התקרבות אל מפלגת הציונים הכלליים, מפלגתם של "בעלי הבתים", ואל המדיניות השמרנית שייצגה "תכנית הכינוס" הביאליקאית. נהייה אחר הרוויזיוניסטים פירושה גם התקרבות לנוסח המודרניסטי המהפכני של ז'בוטינסקי – המנהיג, הסופר והמתרגם – ושל אורי צבי גרינברג, שעבר ב-1929 מ"מחנה הפועלים" לשורות הצה"ר. נהייה אחר תנועת "המזרחי" פירושה דבקות ב"ארון הספרים היהודי" הישן, המתרחק מן המודרניזם כמפני האש. נהייה אחר "מחנה הפועלים" פירושה התקרבות לעולמם הטולסטויאני של א"ד גורדון וברל כצנלסון (חמישה מסיפוריו הראשונים של *ספר המעשים*, ובראשם הסיפור "האבטובוס האחרון" (שהוכתר בכותרת "האוטובוס האחרון"), נדפסו כאמור בעיתון *דבר*).

לסיפור "האבטובוס האחרון" יש בסמוי גם רובד ארס פואטי, ובמרכזו מסופר על סופר שאזל לו חומר הבערה המזין את יצירתו, והוא יוצא מביתו לחפש את עצמו. לאמתו של דבר, בעודו

מחפש את זהותו ואת השתייכותו הכיתתית - הפוליטית והפואטית - הוא חש זרות מאימת בתוך כל סיעה וקבוצה. הסיפור פותח בניסיונו של המספר להיטהר ולכבס את כותונתו (שהרי היוצר צריך ליצור את יצירתו בטהרה כמסופר בסיפורו של עגנון "אגדת הסופר"), אך הנפט כבר אזל בפתיייה, ובקרקעיתה ניתן להבחין ב"משהו" הרומה ל"עורו של דג בביכר שלו בלילי תשרי כשהלבנה בחידושה"¹³. המראָה הכסוף והמתעתע של קשקשי הדג באקווריום דומה לאורו הדל של מולד הירח.

אכן, לפנינו סיפור חשוך, סהרורי ולונטי, המשרה על קוראיו אווירה מסויסת של חלום בלהות. אפילו ידידו של המספר - יצחק מונטאג, שנאו של מר שריט - נושא שם ירחי. שמו של היום השני בשבוע (Monday באנגלית; Montag בגרמנית; Maandag בהולנדית; lundi בצרפתית; Lunes בספרדית, וכן הלאה) קיבל את שמו מן הירח, בניגוד ליום הראשון בשבוע שקיבל את שמו מן השמש. יצחק מונטאג הוא "בעל בית" עשיר וזקן וחשוב, אך משכבר הימים הוא קירב את המספר וטייל אתו כאילו היה חברו. יתר על כן, יצחק מונטאג לקח על עצמו גם את תפקיד הכרוניקן והמתעד של העיר ותושביה. הוא מכיר את כל המצבות בבית הקברות הישן, ו"יודע לקרות את הכתב שעל גבי המצבות בניגון של כל דור ודור של אותם שוכני עפר שטמונים מתחת המצבות".

התפקיד שנטל יצחק מונטאג על עצמו עשוי להתפרש במישור הפואטי כתפקידו של בעל "תכנית הכינוס", "המשורר הלאומי" שקירב את עגנון בתקופת ברלין ובבואו לארץ יזם את פעולות "עונג שבת" היוקרתיות (קהלו הבורגני של אולם "אוהל שם" לא היה קהלו העממי של "בית העם"), ובנה לעצמו בית-מידות מהודר, שזכה לגינוים של סופרי המודרנה, בני מעמד הפועלים.¹⁴ אנו שומעים שמר שריט מדבר בגנותו של יצחק מונטאג ורואה בו את בעל דבבו. אנו שומעים שיצחק מונטאג שהוא בעליו של בית-מידות ושהוא מכיר את "הכתב שעל גבי המצבות" של אותם "שוכני עפר" (השוו לצירופים כגון "כְּכֶתֶב שֶׁעַל מַצְבּוֹת הָאֶבֶן" מתוך הפואמה הביאליקאית "מתי מדבר" וכגון "יִשְׁנֵי אֶבֶק" מתוך שירו של ביאליק "לפני ארון הספרים", או "ולהרגיז ממנוחתם יִשְׁנֵי עפר עתיקי יומין" מתוך סיפורו "אריה בעל גוף"). באותה עת התמיד ביאליק (ביחד עם ידידיו י"ח רבניצקי וא' דרויאנוב) בעריכת כתב-העת *דשומות*, מאסף לזיכרונות, אתנוגרפיה ופולקלור, אשר שם לו למטרה לבטא את ההווה והמסורת של כל תפוצות ישראל.

על שום מה השם הירחי שהעניק כאן עגנון לסופר הגדול, שקירבו בתקופת ברלין והיה מטייל עמו ממושכות, משוחח עמו ומתעניין ביצירתו?¹⁵ אולי משום שהלבנה נקשרת לשמו של ביאליק ("הלכן");¹⁶ אולי משום שיצירתו הרומנטית של ביאליק מוצפת באורו מלא התעלומות של הירח (בניגוד לספרות ההשכלה המוצפת באורה המלא של השמש); אולי משום שטשרניחובסקי הניצשיאני ו"היווני" הוא משורר השמש, ואילו ביאליק "העברי", חובש ספסליו של בית המדרש הישן, הוא משורר האפלה והקדרות המוארות באורו הדל של מולד הירח. ואולי הכינוי "יום שני" (= Montag) ניתן כאן לביאליק - למשורר ולחבריו מתקופת אודסה שהיו גם חבריו לסיעה לאחר עלותו ארצה - משום שהמשורר, כמו מורו ורבו

אחד־העם, הציג עצמו כ"יהודי של כל ימות השנה", ולא כאדם "שפתי", חגיגי ומורם מעם, המשרת בקודש.

לגיבורנו המבקש להיטהר ולכבס את כותונתו חסר נפט למכונת הפתילות, אך בביתו של מר שריט אין הוא מקבל פח של נפט, כמצופה, כי אם כף של כובסים. איך עשוי מקל זה לסייע לו להגיע ליעדו? לא רק שאין המקל מסייע לו, אלא שהוא מעכב אותו בדרך שובו הביתה. כשהאוטובוס עוצר לרגע קל כדי לאוספו, המקל נופל מידו, וכשהוא מתכופף להרימו, נעלמת דמותו משדה הראייה של הנהג, והלה מפליג לדרכו מבלי לאסוף את הנוסע האלמוני הנשאר על אם הדרך. בוצ'אץ' היא "שבוש", וכל השיבושים המתרחשים בה מסיגים את גיבורנו לאחור ומעכבים את הגאולה.

ד. בדרך לבנייתו של בית שלישי

מנין יבוא עזרו של גיבור הסיפור "האבטובוס האחרון"? נאמר בגלוי כי הוא זקוק לסיוע ולהסעה, אך שום סיעה אינה חפצה ביקרו ואינה רוצה לספחו אליה ולאמצו אל לבה. ייתכן שעגנון, שפרסם את סיפורי *ספר המעשים* שלו בעיתון *דבר*, רמז בסיפור שלפנינו כי מחנה הפועלים אינו ממנהר לקבלו אל חיקו, והוא מרגיש בו נידח ודחוי. בניגוד למשורר צעיר כדוגמת אברהם שלונסקי, שהחל לאסוף סביבו קבוצת משוררים שראו בו את מנהיגם, ובניגוד למשורר צעיר כדוגמת אורי צבי גרינברג שהוצב במקום השני אחרי זאב ז'בוטינסקי ברשימת הרוויזיוניסטים לקונגרס הציוני הי"ז (1931), עגנון אכן לא השתייך לשום סיעה ושום מפלגה. חכמי ירושלים קראו בספריו והתפעלו מעושרם, אך צעירי דור המאבק על עצמאות ישראל, לוחמי הפלמ"ח ובני הקיבוצים, שאהבו את שירת רחל ואת שירת אלתרמן, לא נמשכו לסיפורי עגנון ולספריו. רק בשלב מאוחר, בשנות השישים, שנות הזוהר של האוניברסיטאות ושל החוגים האקדמיים לספרות עברית, דרך כוכבם של סיפורי עגנון, בשל מורכבותם הרבה – התמטית, הרעיונית והסגנונית.

במילים אחרות, עגנון של ראשית שנות השלושים איננו עגנון של שנות החמישים והשישים. תחושת הנתק והבידוד שחש בזמן חיבור סיפוריו הראשונים של *ספר המעשים* לא הייתה בלתי מוצדקת. בשלב זה של חייו היה גדול הפרוזאיקונים העבריים "נזיר אחיו" ו"בודד במועדיו", כברדיצ'בסקי בשעתו. לאחר שביאליק קבע בה את ביתו, הלכה תל-אביב ונעשתה למרכז חשוב של חיי תרבות ואמנות: יצאו בה ספרים וכתבי-עת חדשים לבקרים; נפתחו בה תערוכות של אמני המכחול והחרט; הועלו בה הצגות חדשות על בימות "הבימה" ו"האוהל"; נשמעו בה הרצאות באולמות "אוהל שם" ו"בית העם". עגנון חש ש"הרפובליקה הספרותית" העברית התוססת, המעוררת את הארץ מתרדמת הדורות, מתנהלת בלעדיו, ומשאירה אותו לבדו באפלה על אם הדרך.

לא במקרה עובר הסיפור כבחלום מבוצ'אץ' לירושלים: בבוצ'אץ' המכונה אצל עגנון "שבוש" נתקל המספר היגע בסדרת שיבושים המעכבת אותו בדרך לביתו. ביקורו של עגנון בעיר הולדתו המחיש לו, כעשור לפני השואה, שקהילות אירופה הופכות למקום רקב וקבר. את

מאמרו על *אורח נטה ללון* הכתיר צבי שארפשטיין בכותרת "רש"י עגנון חזר לשבוש וראה אותה בחורבנה".¹⁷ אמנם גם ביתו שבירושלים ספג מכה קשה בתקופת מאורעות הדמים, אך מסביבו הנצו גם ניצנים של תקווה: התפתחות העיר בעקבות התבססות האוניברסיטה, היווצרותה של קהילת הסופרים והמלומדים שהפכה את ירושלים למרכז רוחני חשוב, התפתחות ילדיו הרכים ובניית ביתו החדש. תופעות אלה נטעו בו את האמונה שהוא יוכל להכות שורש בארץ-ישראל - בשכונת תלפיות שבמזרח ירושלים - ולכונן בה חיים חדשים.

ואולם, כאמור, גם בניינה המחודש של הארץ היה כרוך במחיר דמים כואב, חסר תכלית ותוחלת. בין חבריו הירושלמיים נמנו אישים כהוגו ברגמן, מרטין בובר, יצחק אפשטיין ור' בנימין - אנשי "ברית שלום" שדגלו בהקמת מדינה דו-לאומית, שבה ייהנו הערבים והיהודים משוויון זכויות מלא. המצנט שלו, שלמה זלמן שוקן, תמך אף הוא בתנועה פציפיסטית זו, שמצעה נראה בעיני עגנון כחלום-משאלה וכאוטופיה. עגנון לא צידד במצעה של תנועת "ברית שלום", ולא חסך מאישיה ביקורת מרומזת בפרקי *שידה*, שהחלו להתפרסם ב*לוח הארץ* בסוף שנות השלושים. סיפורו "האבטובוס האחרון" מכיל בתוכו בהעלם אחד את הקיטוב ששרר ביישוב באשר לבעיה הערבית ולפתרונותיה האפשריים.

בסיפור קצר זה נקט עגנון סגנון חסכוני המכונה בשם "סגנון של קצה הקרחון", כי רוב הסיפור אינו נגלה לעין ונבנה בדמיונו של הקורא. בסוף הקריאה הקורא נשאר וחצי תאוותו בידו, והוא נאלץ לעתים לבנות בדמיונו לא רק את המתרחש על זירת ההתרחשות, אלא גם את מה שעתידי להתרחש עליה לאחר רדת המסך. לפנינו סיפור המחפש את הדרך הנכונה בתוך העלטה, אך נאלץ להורות כי אין בידו תשובות על שאלת "לאן?". גם המנהיגים האוחזים בהגה הספינה (או האוטובוס) אינם מסייעים לו למצוא את דרכו.

לא במקרה נזקק הסיפור לאזכורים מרובים לסיפור יציאת מצרים: נזכר בו הצירוף "סוס ורוכבו" (שמות טו, א), הצירוף "קדרה של החמין" (שמות רבה א, יב), סיפור הלשון שנתעבתה (שמות רבה פרשה א, א: כו), סיפור המטה שהושלך על הקרקע (שמות ז, ט), סיפור כיבוס הבגדים (שמות יט, י) ועוד. המספר, כמו עגנון עצמו וכמו רבים מחבריו ומבני דורו, היה שרוי אז "במדבר העמים" - בין בית אבא שבגליציה לבין בית אבא ההיסטורי, וכבר החליט לנתק את עצמו מ"עמק הבכא" ולבנות את ביתו בעיר ציון וירושלים. כפי שעולה מפרקי *שידה*, ניכר שעגנון שאל את עצמו אם השתקעותו בעיר-הקודש אינה סוגרת אותו ב"מחנה מצורעים", הרחק ממשפחת העמים ומתרבות המערב.

לא במקרה יש בסיפור אובייקטים רבים השאולים מן השדה הסמנטי שעניינו מלאכת המשכן והמקדש ("המכונה" נזכרת בתיאור בניית מקדש שלמה). נזכרים כאן גם "הציצית", "הלשכה", "הצפון", "הממונה", "הפתילים" ו"המטה" (השוו בראשית לח, יח). "התיבה" ו"העמוד" לקוחים מעולם בית-הכנסת, שאף הוא מקדש מעט. לא מקרה הוא שהסיפור פותח בניסיון כושל להיטהר (לכבס את הכותונת), ומסתיים בסיפור הנקשר למדרש על רבי חנינא שביקש להעלות מנחה לירושלים החרבה:

יֵצֵא לְמִדְבָּרָהּ שֶׁל עִירוֹ וְרָאָה שֶׁשָׁם אֶבֶן אַחַת, וְשִׁבְכָה וְסִתְתָּהּ וּמְרָקָה, וְאָמַר הֲרִי עָלַי לְהַעֲלוֹתָהּ לְיְרוּשָׁלַיִם, בְּקֶשׁ לְשֹׁכֵר לֹא פּוֹעֲלִים, נִדְמָנִי לֹא חֲמֹשֶׁה בְּנֵי אָדָם, אָמַר לָהֶן מַעֲלִין לִי אַתֶּם אֶבֶן זוֹ

לירושללים, אמרו לו תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים אותה לירושלים, בקש לתן להם ולא נמצא בידו דבר לשעה, הניחוהו והלכו להם, זמן לו הקדוש ברוך הוא חמשה מלאכים בדמות בני אדם, אמר להם אתם מעלין לי אבן זו, אמרו לו תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלין לך אבנה לירושלים, ובלבד שתתן ירך ואצבע עמנו, נתן ידו ואצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים, בקש לתן להם שכון ולא מצאו, נכנס ללשכת הגזית ושאל בשבילם, אמרו לו דומה שמלאכי השרת העלו אבנה לירושלים (מעובד מתוך קהלת רבה, פרשה א).

ואולם, אפשר שחמשת האנשים שבחברתם מהלך המספר בלילה אינם מלאכי השרת, כי אם מלאכי חבלה. מכל מקום, אחד מהם הוא אויבו של המספר, וגם הנאה שביניהם פגום הוא: עינו האחת גדולה מעינו השנייה, וכבר מנה הרמב"ם (הלכות ביאת המקדש, פרקים ח-ט) עשרות מומים הפוסלים את הכוהנים לעבוד בבית המקדש, אפילו הם מומים קלים כגון שבר ברגל. אפילו אם יש לו לאדם עין אחת גדולה ועין אחת קטנה הוא נחשב כבעל מום (והשווה מסכת בכורות ו, י). עגנון רומז כביכול שלא הגיעה עדיין עת הגאולה: בניין בית שלישי עדיין בראשיתו, השיבושים והפגמים עדיין רבים הם. הוא עצמו שרוי בבדידות-כלל-לא-מזהרת: היחידים שמוכנים להטות לו אוזן קשבת הם אביו-זקנו שעלה מעולם המתים ומר שריט המקיץ משנתו - יהודי מן הנוסח הישן, שביתו מוזנח וברהיטיו כרסמו עכברים.

ניצרת האמביוולנטיות של עגנון לגבי כל תופעה ותופעה. השניות מתבטאת בכפל ההוראה של מילות המפתח בסיפור. כך, למשל, כבר ראינו כי האור הירקרק הבוקע מעיניה של בתו הבתולה של מר שריט הוא אור זהוב או ירוק, יפה כאסתר המלכה ("אסתר לא ארוכה ולא קצרה היתה אלא בינונית [...] אסתר ירקרוקת היתה"; מגילה יג, א; והשוו לתיאור חמשת האנשים: "אנשים של צורה וקומתם בינונית וגופם נאה, לא שמן ולא כחוש") או דוחה כבהרת ("והיה הנגע ירקרק או אדמדמ, בפגד או בעור"; ויקרא יג, מט).¹⁸ ראינו גם שהצירוף "השמים מספרים" עשוי להכיל השתמעויות טרנסצנדנטיות נעלות, או השתמעויות דמוניות "נמוכות".¹⁹ הצירוף "אנשים של צורה" (מועד קטן, ט ע"א), שבמקור טעון בהשתמעויות של כבוד ויקר, מכילים לא אחת ביצירת עגנון השתמעויות של גנאי.²⁰ הפנים הצהובות של האיש העבה עשויות להיות פניו המאירות של איש שמח, אך גם פניו של איש חולה, או של איש המלא רגשות שנאה וקנאה.²¹

הסיפור מסתיים בסיום קטוע, כי המספר שרוי בעיצומה של מבוכה שפתרונה לוט בערפל. אכן, כדברי צבי שארפשטיין, "רש"י עגנון חזר לשבוש וראה אותה בחורבנה". לא עברו אלא עשרה חודשים מיום פרסום סיפורו "האבטובוס האחרון", והיטלר עלה לשלטון במארס 1933, כשש שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה שהובילה לשואה. עם שובו מבוצ'אץ' היה עגנון שרוי בתחושה של אבדן-כיוונים, כאילו לפו ניבא לו שכל דרך שתיבחר אינה צופנת בחובה סיכוי לגאולה. המצב הוא מצב של "אוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי", בחינת "פאָשר ינוס איש מפני הארי, ופגעו הדב; ובא הבית וסמן ידו על-הקיר, ונשכו הנחש" (עמוס ה, יט). ובכל זאת, יש לעלות לירושלים "מי ברכב, מי ברגל" ולסייע בבניית בית שלישי, אפילו חמשת האנשים שאליהם הוא מסתפח אינם תמיד אנשים כלבבו, אפילו אין הם ראויים לשרת בקודש. מן הראוי להעלות - ולו אבן אחת - לבניין הבית, גם אם חמק האוטובוס האחרון מתחת לאפו וגם אם

עליו לעשות את הדרך בגפו. הדימוי הפותח את הסיפור ("כעורו של דג בביבר שלו בלילי תשרי כשהלכנה בחידושה") מלמד על פתיחתו של דף חדש: נזכר בו הירח הראשון, נזכרת ראשיתה של שנה חדשה המלווה במולד הירח. בניגוד למר שריט הצועד לאחור, גיבורנו מחליט לצעוד קדימה, חרף כל הסיכונים והסכנות.

הערות

1. על הקולנוע האקספרסיוניסטי ראו בספרה של מבקרת הקולנוע הצרפתייה-גרמנייה (ממוצא יהודי) לוטה אייזנר *Lotte Eisner, The Haunted Screen*, Berkeley, 1969.
2. הביקורת נדרשה לפירוש שמו של מר שריט ('צעד' בגרמנית). היו שראו בדמותו את ה־alter ego של עגנון (ראשי־תיבות של ר' שמואל יוסף טשאטשקעס, בשיכול אותיות). היו שהבחינו שכל אות שנייה בשם שריט עורכת צעד אחד לאחור מקודמתה. ייתכן שעגנון אכן ביקש לרמוז שמארחו אינו מתקדם קדימה, כי אם צועד לאחור ונוכר בעבר (כאותו עכבר שאכל את תיבת הלכנים שבביתו).
3. ראו בספרי ש"י עולמות - דיבוי פנים ביצירת עגנון, תל־אביב 2010, עמ' 31 - 32.
4. את התואר "זקופית" הוסיף עגנון לבלונדינית רק במהדורת תרצ"ט. שנתיים לאחר מכן העניק את התואר הזה לאחות הרחמנייה הבלונדינית דינה, גיבורת סיפורו "הרופא וגרושתו". מילה נדירה זו מצויה בהגדה של פסח ב"דיני ברכת המזון כהלכותיו", והיא מוסכת שם על החזקה זקופה של האצבעות בהרמת הכוס טפח מן השולחן.
5. דמות זו מזכירה את המלצרית העדשנית ובעלת האיברים בסיפור "פנים אחרות", שאף היא מקרינה פתינות ארוטית. ידידיה פלס (1979), עמ' 39 הבחין שמבטה של הבתולה, ש"בשעת חיוכה הבהיקו שתי ציציות של אור ירקרק מתוך עיניה הקטנות" מבוסס על הביטוי "ציציאת דנורא חיזורתא" שנאמר על מלאך מזיק (כבא בתרא עג עד). אכן, חיוכה של הבתולה בעלת האיברים מזכיר את תיאור הנחש בשירו של ביאליק "מתי מדבר": "וְנוֹצֵץ בְּהַב מְעִיל קֶשֶׁשׁוֹי [...] וְנִצְתָה הַשְּׂנָאָה הַכְּבוֹשָׁה [...] וְתֵהִי לְשִׁלְהֶבֶת יִרְקָה בְּעֵינֵי הַפֶּתֶן הַלְטוֹשׁוֹת". התואר "ירקרק" שבתיאורה הוא תואר רב־משמעי: מצד אחד, הוא מאזכר את אסתר המלכה ה"ירקרוקת" (יש המפרשים שצבעה כצבע הזהב, לפי "כְּנֶפֶי יוֹנָה, נְחֻפָה בְּכֶסֶף; וְאֶבְרֹתֶיהָ, בִּירְקָק חֲרוֹץ"; תהלים סח, יד); ומצד שני, הצבע מאזכר את צבעה של הבהרת (ויקרא, יג), שהוא צבע של נגע, של מחלת עור. היופי והכיעור, המושך והדוחה, מתמזגים כאן למסכת אחת. במהדורה מוערת של *ספר המעשים* (בכתובים), שהואיל מחברה פרופ' הלל וייס להעמיד לרשותי, מצאתי שמעיני החתול בסיפורו של עגנון "פת שלמה" מציצות "ציציות של אור ירוק" (החתול נתפש אף הוא לא אחת כנציג כוחות הסטרא אחרא). לבתו הבתולה של מר שריט יש אפוא הופעה חתולית, והשוו לשורותיו של אלתרמן בשירו "ליל קיץ" (*כוכבים בחוץ*): "בְּהֶק הַסְּפִין בְּעֵין הַחֲתוּלִים [...] רֵעַ יִרְקָק [...] עֵיר אֲשֶׁר עֵינֶיהָ זָהָב מְצֹפֹת".
6. השוו לתיאור בפואמה הביאליקאית "המתמיד", שבה מהלך תלמיד חכם יחידי בלילה, בניגוד להוראת חז"ל ("אל יצא אדם יחידי בלילה"; ברכות מג ע"ב) "בְּשָׁעָה שְׁנוֹצְצִים כּוֹכָבִים מְלֻמְעָה, / הַדְּשָׁאִים מְתַלְחָשִׁים וּמְסַפְרוֹת הָרוּחוֹת". תיאור זה מעלה את זכר המסופר במסכת ברכות (יח ע"ב): "מעשה בחסיד אחד [...] והלך ולך בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו". בשירת ביאליק הרוח היא

לא אחת גם משב אוויר פשוט וגם רוח רפאים מְטֹא־רֵאָלִיסְטִית, וכאן תיאר עגנון את השמים והארץ המספרים זה עם זה בלחישתה כמו זוג המתעלס לאחר שילדיו נרדמו (במקביל יש כאן גם אזכורו של הפסוק "הַשָּׁמַיִם, מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֱלֹ" (תהלים יט, ב), שבו אין למילה "מספרים" הוראה ארוטית-סקסואלית.

7. דן לאור, *חיי עגנון*, ירושלים ותל-אביב 1998, עמ' 234 - 236.

8. ראו שיריו של ביאליק "בתשובתי", "על סף בית המדרש", "המתמיד", שירו הגנוז "עומד אני ומפשפש בארון ספרי אבא-זקני" ועוד. על יחסי ביאליק ועגנון, ראו בספרו של שמעון ראבידוביץ, *שיחותי עם ביאליק*, תל-אביב 1983; ובספרו של חיים באר, *גם אהבתם גם שנאתם: ביאליק, ברנר, עגנון - מערכות יחסים*, תל-אביב 1992 (מהדורה שלישית עם תוספות, 1993).

9. באביב 1928 הגיעו חברי להקת "הבימה" ארצה, ולקראת סוף שנה זו החלו להציג בתל-אביב. ביאליק - שסייע בהעלאתה של הלהקה - נהג לשאת נאום לפני כל הצגת-בכורה. תכופות הביע תרעומת על כך שהפועלים הרעבים ללחם חוסכים מפיהם כדי לקנות כרטיס תאטרון, ואילו בעלי הבתים העשירים ממפלגת "הציונים הכלליים" (שעם חבריה נמנה, כרבים מחבריו שעלו ארצה מאורסה) אינם מבקרים בהצגות "הבימה" ואינם תומכים בלהקה חשובה זו.

10. בסוף הסיפור מסופר על אדם עבה, החולף על פניו של המספר, המתנכר לו ואינו מגיש לו עזרה: "לא היה מבני סיעתי [...] הווי כמה זקוק הייתי באותה שעה שיסייעוני [...] אבל זה שיכול היה להסיעני היה טרוד בעסקיו". המילים 'סיעה', 'סיוע' ו'הסעה' אינן גזורות מאותו שורש, אך כאן הן מוצמדות זו לזו כדי לרמוז שהציבור זקוק למדינאי שיאחז בהגה וינווט את הציבור, אך כל אחד מפרנסי הציבור ומאפוטרופסיו נתון לענייניו, ולא לצורכי הכלל. על נהג האוטובוס נאמר שהוא "הפליג" לדרכו, ללמדנו שהקברניט מתעלם ממצוקת הפרט, ומשאיר את הצעיר הנבוכך על אם הדרך בתחושת דיסאוריינטציה.

11. בכינוי הגנאי "פיליסטרים" (Philistines, כלומר "פלשתים"), נהגו לכנות בפרזי הבהמיינית של המאה התשע-עשרה אותם בני-אדם מן הבורגנות הנמוכה, חסרי סקרנות אינטלקטואלית, האוכלים ושוגלים ומנהלים את שגרת יומם מבלי להתעניין בנושאי תרבות ואמנות.

12. ש"י עגנון, *שידה*, ירושלים ותל-אביב תשל"א, עמ' 94 - 95.

13. מיכל ארבל מתארת את המרָאָה (המכונה "משהו") כמראהו של חפץ המונח בקרקעית הפתילייה, אך דומה שאין מדובר כאן בחפץ, כי אם בשאריות הנפט שבקרקעית הפתילייה המקבלות צבע כסוף וחמקמק. אפשרות פרשנית זו מתחזקת לְמִקְרָא הנוסח הראשון של הסיפור שבו נאמר על השכנה המגלה לְמִסְפֵּר שהפתילייה ריקה מנפט: "היאך היא אומרת אין נפט במכונה והלא היא כבדה. סילקתי את כיסויה ונסתכלתי שאין בה אלא קצת על קרקעיתה, שהבהיק כעור דג שמן בביכר שלו בלילי תשרי בזמן שהלכנה בחידושה".

14. ראו שניים משיריו של אורי צבי גרינברג שכותרתם "ביאליק" בספרו *כלב בית* (1929), ובאחד מהם הוא מגנה את ביאליק ומתארדו כבעל-בית בורגני ונינוח, סוחר הנושא עיניו לבצע, "הַמְעַנֵּג אֶת אָחִיו הַסּוֹחָרִים בְּמִסְבּוֹת עֵנֵג שֶׁבֶת, בְּכֶרֶת מֵרַעִים".

15. ראו עדותו האירונית של עגנון: "הרבה גלגל עמי ביאליק כדי להוציא ממני סוד כתיבת *ספר המעשים*, ואף הוא סיפר לי על כמה משיריו היאך הגיע לכתוב אותם. ואף זה סיפור מעשה *מספר המעשים*, כמה שהשתדל ביאליק להוציא ממני סוד *ספר המעשים* השתדלתי אני להסתירו ממנו. עכשיו

שהוא יושב בהיכל השירה של מעלה ומגלים לו רזי שירה ודאי נתגלה לו הסוד והוא יודע יותר ממני" (דברים שנאמרו במסיבה משנת 1962 לכבוד יום הולדתו השישים של דב סדן, הכלולים בספרו של עגנון *מעצמי אל עצמי*, ירושלים ותל-אביב תשל"ו, עמ' 245).

16. השם "ביאליק" מכיל את המילה "לבן" ברוסית ("ביאלורוסיה" היא 'רוסיה הלבנה'), וזאת בניגוד לשם טשרניחובסקי, המכיל בתוכו את המילה "טשרני" = שחור ברוסית.

17. *הדואל* (ניו-יורק), ת"ש - תש"א, עמ' 676 - 677.

18. ראו הערה 5 לעיל.

19. ראו הערה 6 לעיל.

20. השוו לשימושו האירוני של עגנון בצירוף "אנשים של צורה" בספרו *תמול שלשום*: "כולם אנשים של צורה, שומרי תורה ומצוות, שעובדים את בוראם מתוך בטן מלאה. ואינם מוותרים לשום אדם לא בענייני עצמם ולא בענייני שמים. וכל אדם שאינו כמותם נפרעים ממנו על ידי שריפות ובזיונות וחרמים ומניעת חלוקה וגירושין" (*תמול שלשום*, ספר שני, פרק 12, עמ' 266).

21. השוו לצירוף "פנים צהובות" בכפל משמעיו בסיפורו של י"ל פרץ "האילמת".

ביבליוגרפיה

ארבל, מיכל. "סיפורים של אי-השגה - קריאה בסיפורים 'האבטובוס האחרון' ועד עולם' לש"י עגנון", *מחקרי ירושלים*, כרך י"ד (תשנ"ג 1993), בעריכת דוד ויינפלד, עמ' 293-333.

Band, Arnold. *Nostalgia and Nightmare: A Study in the Fiction of S.Y. Agnon*, Berkeley 1968.

בהט, יעקב. *ש"י עגנון, חיים החז: עיוני מקרא*, חיפה תשכ"ב.

ברזל, הלל. "גלוי ונעלם - ספר המעשים", בספרו *המאה החצויה - ממודרניזם לפוסט-מודרניזם*, תל-אביב 2011, עמ' 293-308.

הולין, אברהם. של הפתוח כמפתח ל'ספר המעשים' לש"י עגנון, "הספרות", ד (1973), עמ' 298 - 333.

ויס, הלל. *מהדורה מוערת של ספר המעשים* (בכתובים).

וורצל, מרדכי. בדרך ל"שכונת הצפון": פשר ארבעה סיפורים מוקדמים ב"ספר המעשים" של ש"י עגנון, פתח-תקווה 2007, עמ' 31 - 62.

חמיאל, חיים. "הספרות היפה בחינוך הנוער הדתי", בתוך: *מאסף לענייני חינוך והוראה*, כרך ה, ירושלים תשט"ז, עמ' 177 - 192.

לוי, דינה. "האוטובוס כסמל להוויית חיים ישראלית בפרוזה ובשירה", אתר דעת, 2005.

לחובר, פישל. "ש"י עגנון: אלו ואלו", בתוך *ספרו ראשונים ואחרונים*, תל-אביב תרצ"ד, עמ' 386 - 387.

- מירקין, ראובן. "לקראת מהדורה מדעית של עגנון: חמשת סיפוריו הראשונים של 'ספר המעשים'", קובץ עגנון, ב (תש"ס), עמ' 291-348.
- מרק, צבי. "על מקורותיו של 'ספר המעשים' לש"י עגנון : עיון בסיפור "השיר אשר הושר", עי"ן גימ"ל: כתב עת לחקר יצירת עגנון |מקוון|, גיל' א' תשע"א 2011, עמ' 20-34.
- סדן, דב. "לעניין ספר המעשים", בספר יוכל שי (תשי"ח), עמ' 27-38.
- סדן, דב. "מבוכה וגלגוליה", בתוך ספרו על ש"י עגנון: מסה, עיון ומחקר, ירושלים תשל"ז, עמ' 28 - 31.
- עגנון, שמואל יוסף. מעצמי אל עצמי, ירושלים תשל"ו, עמ' 245.
- פיש, אהרן הראל. "המספר כחולם בכתבי עגנון: עיון השוואתי", ביקורת ופרישנות, 4 - 5 (1974), עמ' 5 - 10.
- פיש, אהרן הראל. "דימויים רפלקסיביים ב'ספר המעשים'", חקרי עגנון (תשנ"ד), עמ' 189-196.
- פלס, ירדיה. "פחד החמצה וצר פגיעה: קריאה חוזרת ב'האבטובוס האחרון' לש"י עגנון", עלי שיה, 7 (1979), עמ' 35 - 42.
- קורצווייל, ברוך. "הקרמה ל'ספר המעשים'", בספרו מסות על סיפורי ש"י עגנון, ירושלים ותל-אביב 1975, עמ' 74-85.
- רוטנשטריך, נתן. "הוויית הזמן בספר המעשים", לעגנון שי, דברים על הסופר וספריו (בעריכת א"א אורבך ודב סדן), ירושלים תשי"ט, עמ' 265 - 279.
- שחם, חיה. "עדות חבויה היטב: אלוזיות, בין-טקסטואליות ופנים-טקסטואליות ככלים לפיענוח הסיפור 'התעודה' מתוך ספר המעשים של עגנון", בתוך ספרה קרובים רחוקים: בין-טקסטואליות, מגעים ומאבקים בספרות העברית החדשה, באר שבע תשס"ד 2004, עמ' 47-63.
- שקד, גרשון. "גלוי וסמוי בסיפור: שני פירושים וכמה הערות עקרוניות לתכנית הסיפורים הבלתי ריאליסטיים של עגנון", בתוך ספרו אמנות הסיפור של עגנון, תל-אביב 1978, עמ' 89 - 155.

שלושה מקור, שלושה - תרגום

שבב חלומות

הַאִינְטֵרְנֵט, הָאֵל הַחֵדֶשׁ מִמוֹצֵא יוֹנִי,
כָּבֵד צֶבֶד הַרִים אוֹלִימְפִיִּים וּמְנָה

אֵלֵי מִשְׁנֵה וְרִבְנִים וְחִצְרוֹת לְאֶלְפֵי
חֲסִידִים וְתַמִּימִים וּמְנוּעֵי חִפּוּשׁ לְתִשׁוּבָה
וְדוּמָה שֶׁנִּשְׁתַּל בִּי שֶׁכֵּב חִלּוּמוֹת אֲזוּבֵיִים.

רְאִיתִי עַל צַג הַלֵּילָה עֹשֵׁב כְּחֹל זוֹהָר
כְּכֹתֶם מִפְּלֵא בְּחִלּוּמוֹתֵי הָאוֹרֶתוֹפְדִיִּים
נֶאֱבָקִים חִלּוּנוֹת עַל סֵלֶם הַמַּלִּים.
עֲצֻמוֹת הָעֵתִיד אֶפְלוֹת הַרְבֵּה יוֹתֵר

מִלֶּבֶד הָאֶפְרִיקָאִי. הֵן חֲמוֹת יוֹתֵר שְׁחֵרוֹת
מִזְרֵי עֲנָנִים שְׂבוּעָרִים סְבִיב רֵאשִׁי. וְדָמִי
נוֹתֵר יָרֵק וְיִצִּיב וּמוֹאֵד יוֹתֵר מֵאֵי פֶעַם
לְתֵת לְאִיבְרֵי גוֹפֵי רֵיחַ שׁוֹקֵק שֶׁל עָרִים
חֲדָשׁוֹת מִתְחַת לַמַּיִם וּמֵעַל הַרְקִיעַ.

תמונה שי של המחשב

רַק יוֹרֵד הָעָרֵב וְעוֹלָה הַלֵּילָה
קוֹלֵי מִשְׁתַּנָּה עַד נִבְכֵי נִפְשֵׁי
וּמְעַרְכֵת כּוֹכְבִים מְגִנָּה עַל רֵאשֵׁי

מִפְּנֵי חִלּוּמוֹת רְעִים. אֲנִי שׁוֹמֵעַ
חִלּוּנוֹת נִפְתָּחִים וְנִטְרָקִים
וְתִצּוּגוֹת שֶׁל עֲזוּבֵי כָּלִים.

ממרחקים באים המוני מלים
 להצטופף על הצג שלי כבשורה:
 קלוחי חוטים וחרחורי גלים.
 עלות לילה צומחת על עורי
 ולבקר היא נעלמת מחדרת אור.

העדרויות

בתוכך אני הוא
 העדרך
 הזמני
 בכל אשר הייתי
 ואהיה אתך יחד

בתוך ארץ זו אנחנו
 העדרויותה של הארץ הזאת.
 אני אסוף זריחה ושקיעה
 את אסופית הבכא והשמחה.

הרהורינו בונים חלומות
 אנו חולמים את העדרותנו
 מן היומיום וממשיכים לחיות
 בתוכה. בני, בני יחידים אתה
 העדרותם של חיי בעת הזאת.

בתוכך, רסיסי חיינו
 הולכים יחדו במפלא,
 זהותי מסגירה את זהותך
 ברחף הפלאי של העדרות,
 את אסופית השפל והגאות.

תיאודור דובלר - שירים •

מגרמנית: אשר רייך

גן העדן הירוק

הצמחים מלמדים אותנו מותם העדין של הפגנים.
בעדנה מציעים לנו ידם - עלה-כותרת. עבור.
כמה קר הנך. התחזר אחר להבתי? התמוסס
בנשימתך הירקה: גם קרני האור שלי מתעממות.

המתים נפגשים בשקט החסוד של הדבורים.
עד מה מברך כל שיח, שבצעמו חורץ את גורלו.
כיצד עלה-כותרת זה ממתין, ומריח -
לא נושם לא מתמרן! ועם זאת התהוות זהבה מלקטת
רגע מתוק. כל כך שקט.

כמה אצילות יש במות בני אדם בתוך תחושותיהם!
הנשמה מבקשת להתמסר לדפי אגדה, להמצאותיהם.
תחושות מקדמות עלינו לכתר במעשים,
עד שפרחי ההגשמה יעלו קסמים.

כמה פשוטה התרחשותן של עלילות אלה בתוך העצמי:
אני מת, כן, מת אני בתוך טבעי האינטימי!
אנו לא מתמהמים, כי התקימנו בטרם הינו.
המפלט נמצא בתוכנו: העתיד מעולם לא היה!

* תיאודור דובלר (1876-1934) יליד טריאסט שבאיטליה, נמנה עם מייסדי התנועה האקספרסיוניסטית בשירה. הגיע לברלין לפני 1910, שנת יסודו של האקספרסיוניזם הפיוטי. ספרו הראשון "צפונות" הוא אפוס לירי בן שלושה כרכים. מת ב-1934 ממחלה קשה בפנסיון ביער השחור.

עץ האשור

הָעֵץ אוֹמֵר: עוֹלָמִי נוֹתֵר הָעֵלְוָה.
 אֵינְנִי שׁוֹם עֵץ עִם שְׂפַת מַחְשָׁבָה,
 הַבְּטוּי שְׁלִי הוֹפֵךְ לְמִין צְמַח מְטַפֵּס,
 אֲנִי הָעֵלְוָה, הַכֹּתֵר מֵעַל אֲבָק מִתְחַסְפֵּס.

אֲנִי מִחְבֵּב אֶת הַקְּרִיאָה הַחֲמָה בְּמַהִירוֹת הַלּוֹם.
 בְּאֲבִיב הַמְּנוּחַ הַתְּחִלָּתִי לְדַבֵּר זְכוֹרוֹנוֹת מִהָעֵתִיד,
 אֲנִי נִפְגָּשׁ בְּרַע אֲשֶׁר טָמוּן בְּכִלְנוּ עַד הַלּוֹם.
 אֶתָּה מִשְׁתוֹמֵם, אֲזִי אֲנִי מִתְחִיל לְהַחֲלִיד!

הִיעַר שְׁלִי מִצִּיג אֶת עֲצָמוֹ כְּחִיגַת קִיץ.
 בְּרִצּוֹנִי, אֶת הָעֵרְפֶּל לְהַנִּיחַ בְּחִלּוּדָה, כְּהֶלֶם.
 הַלְּחוֹת חֲבִיבָה עָלַי, אֲנִי עֲצָמִי הוּא הַגֶּשֶׁם.
 הַחֶם מֵת: בְּרִצּוֹנִי, אֹר לְהַעֲלוֹת בְּאֵשׁ, כְּחִיץ.

אֶת חוֹכֵת הַחֶרֶף אֲנִי מְמַלֵּא בְּרִצּוֹנוֹת אֶפְרָה.
 וְאֲנִי שׁוֹפֵךְ קָדָם אֶת הַסֵּתוֹ מִתּוֹדְעֵתִי הַבְּהִירָה.
 הוּא מְעוֹלָם עוֹד לֹא הָיָה בְּלַעֲדֵי קָיָם.
 כָּאֵן הַנְּנִי הוֹפֵךְ לְשִׁטְיָה, מְשִׁי אֲדַמְדָּם.

חורף

סְבֻלְנִי הוּא הִיעַר,
 מִתּוֹן יוֹתֵר הַשֶּׁלֶג,
 הַכִּי בּוֹדֵד הוּא הָאֵיל.
 אֲנִי קוֹרָא וְקוֹרָא. וּמָה אֲשַׁמְעַ?
 ה. ד. הַהֵר צוֹעֵד.
 הוּא שָׁב אֶל כְּאָבוֹ:
 זֶה מִתְקָרֵב כְּצִעְדִים שְׁקֵטִים.
 הוּא מוֹצֵא אוֹתִי בְּאִמְצַע שְׁלִי.
 לָמָּה, לָמָּה הַפְּרַעַתִּי לִיעַר ?
 מִכּוּוֹן הַשֶּׁלֶג לֹא נִשְׁמַע דְּבָר.
 הָאֵם הָאֵיל נִרְתַּע, נִבְהַל כְּעֵת?
 עַל קְרִיאָתִי אֲנִי כָּל כֶּךָ מִתְחַרֵּט.

סיפור של עתידות: עגנון ויהודי גרמניה

עגנון שהה בגרמניה בין השנים 1912-1924, לאחר שעזב את יפו, אליה היגר כציוני בשנת 1908 מעירו בוצ'אץ' שבגליציה. מלחמת העולם הראשונה, שפרצה כשנתיים לאחר הגיעו לגרמניה, היא אחת מחוויות היסוד של שהותו המתארכת בארץ זו. רשמיו מהמלחמה, שאת מוֹרָאוּתיה הוא חווה כתושב ארעי בגרמניה, מהדהדים ביצירות אחדות שלו, כמו ברומן הענק *שידה* (1970) וכמו ברומן הקצר *עד הגנה* (1950). שני הרומנים הללו נכתבו והתפרסמו לאחר השואה, אבל בעוד שב*שידה* לא רק למלחמת העולם הראשונה יש נוכחות אלא גם למלחמת העולם השנייה, הרי שב*עד הגנה*, למלחמת העולם השנייה אין, לפחות על פניו, כל זכר.

הרומן *שידה*, המתרחש בירושלים במחצית השנייה של שנות השלושים של המאה העשרים, תקופה שנודעה בהיסטוריוגרפיה היהודית כ"תקופת המאורעות" ובהיסטוריוגרפיה הערבית כ"המרד הערבי", קשוב בריזמנית לגלגלי מכונת המלחמה המתחילים לנוע באותן שנים באירופה. לעומת זאת, *עד הגנה* מתאר אך ורק את מעשיו, פגישותיו, חרדותיו, מצוקותיו, מחשבותיו וסיוטיו של המספר-גיבור, הוא עגנון, שבא לגרמניה מארץ-ישראל כ"אורח" לתקופה קצרה ומלחמת העולם הראשונה "תפסה" אותו בה שלא בטובתו. הרומן *עד הגנה*, המתרחש בברלין, בלייפציג ובגרימה בסביבות שנת 1916, מתאר יהודים-גרמנים הנלחמים למען המולדת הגרמנית מבלי שיהיה להם צל של מושג מה צופן עבורם העתיד במלחמה הבאה של גרמניה נגד העולם. מלחמת העולם הראשונה נקראת *בעד הגנה* "המלחמה הגדולה", כפי שנקראה לפני שידע העולם שמלחמה גדולה ונוראה עשרת מונים ממנה תבוא בעקבותיה. בכך מודגשת העובדה שרומן זה לא נכתב כביכול מתוך פרספקטיבה של מלחמת העולם השנייה. הלוא רק בדיעבד תקרא מלחמת העולם הראשונה "ראשונה", ו*בעד הגנה*, המספר-גיבור, כמו כל הגיבורים האחרים, חיים את המלחמה הראשונה כאילו זוהי המלחמה הנוראה מכולן.

ההבדל העקרוני בין הגיבור של *עד הגנה* לבין רוב הדמויות הנקרות במהלך הרומן על דרכו, יהודים ונוצרים כאחד, הוא, שהם רואים את עצמם פטריטיים גרמנים והוא רואה עצמו "מיורדי ארץ-ישראל" (עמ' 1), שנקלע במקרה למלחמה לא לו והוא צריך להשפיל ראש, להנמיך קול ולחכות לסיומה. חוסר מעורבותו הרגשית והפיזית בהישגי המלחמה או בכישלונותיה מתיר לו להשקיף עליה מבחוץ ולבקר את אלה המעורבים בה. הרומן שופע מצבים פרדוקסליים-אירוניים שמטרתם להדגיש את חוסר הטעם שבמלחמה. בייחוד מעמיד עגנון באור טרגי-אירוני את היהודים שרואים בגרמניה את מולדתם ומקריבים את בניהם על מזבחה.

הרומן נפתח בכך שהמספר-גיבור, המתגורר בפנסיון במערב ברלין, השייך לגברת טרוצמילר הגרמנייה, אם לשלוש בנות ולבן שאבד במלחמה, שומע בלילות את בכייה. שום הבעת חמלה או הזדהות לא באה מצידו כלפי האם האומללה, והוא מסביר את האדישות לסבלה במצב המלחמה שאוטם אנשים כלפי זולתם: "האם ובנותיה לא הטריחו בצערן את האורחים, והאורחים לא טרחו לדעת היאך אבד הבן. כל אדם בהול על עצמו ואין לכו פנוי לצרת חברו" (עמ' ה). גם כשבעלת הפנסיון מספרת לו חלום סנסציוני שחלמה, שהנה הוא, הדייר שלה, עתיד להחזיר את בנה האובד הביתה, נשאר הגיבור אדיש לאם ולחלום המשאלה שלה. כשבאופן לא צפוי, החלום מתממש והגיבור שב ממסעותיו עם הבן האובד, בא תוך של האם ובנותיה לגלות אדישות כלפי הגיבור, מממש חלומן: החדר שבו התגורר היה חדרו של הבן שיצא למלחמה וחזר פגוע ראש ובכל זאת השמחה על שיבתו גדולה, ומרוב שמחה והתרגשות - לאיש ממשפחת בעלת הפנסיון לא היה איכפת שהמספר נותר ללא פיסת מקום להניח עליה את גופו. ליל השיבה, שבו מציעים לו לבסוף לישון באמבטיה, הוא אחד הלילות הסוריאליסטיים ביותר המתוארים ברומן.

מקרה הבן הגרמני האובד, ששב הביתה "גולם איש", הוא אך הטרמה לבנים אובדים יחידים שיצאו למלחמה ולא שבו, ביניהם בנים של משפחות יהודיות. הדוגמה הבאה היא עדות מרתקת למצב הפסיכולוגי של יהודי גרמניה ולפרובלמטיקה הקיומית של מי שאיננו יהודי-גרמני אותנטי אבל חייו נקשרו עם גרמניה ויהודיה.

דוקטור יצחק מיטל הוא זקן שנון וחכם, ביבליוגרף יודע ספר, שמתגורר בלייפציג. הוא אינו יהודי גרמני אלא יהודי פולני שהיה חסיד, הפך להיות סוציאליסט, נרדף על-ידי הבולשת וברח מפניה לגרמניה. כשהגיע לגרמניה התפרנס מעריכת רשימות לבתי מסחר של ספרים עתיקים ומהוראת עברית לתיאולוגים נוצרים. קרבתו אליהם העלתה את קרנו בקרב הסוחרים היהודיים. האירוניה כלפי היהודים הגרמנים מפעפעת מהמשפט הבא: "וכששמעו שהוא יוצא ונכנס אצל הפרופסורים הנוצרים, היינו שמקורב הוא אצל גרמנים ממש מה שלא זכו הם, גרמנים בני דת משה, התחילו אף הם מקרבים אותו ומזמינים אותו לכוס קהוה ולסעודת ערבית עד שנעשה אצל כמה מהם לבן בית. נתוודע לבת עשירים ונישאה לו, הכניסה לו נדוניא גדולה ופיטרה אותו מלהתייגע על פרנסתו" (עמ' יז).

לדוקטור מיטל, יליד עיירה קטנה מערי פולין, ולאשתו, בת סוחרים עשירים הרואים עצמם "גרמנים בני דת משה", נולד בן יחיד שיצא למלחמה. האב מתייחס באירוניה ובכאב-לב לכך, והאם, לבה רחב מגאווה שבנה יצא להגן על המולדת. כשהמספר-גיבור מבקר את ידידו בביתו שבלייפציג והאם נמצאת מחוץ לבית, מתנדבת ליטול חלק במאמץ המלחמה, מגלה לו דוקטור מיטל את ההבדל העמוק בינו לבין אשתו ביחס למלחמה וביחס לבנם היחיד שיצא להילחם את מלחמתה של גרמניה. וכך אומר במרירות מיטל לאורחו: "מה חדשות יש בעולם? הורגים ונהרגים. נשתטה העולם ועושים מלחמה, ועכשיו המלחמה כבר עושה את עצמה. אף בני יחיד חוגר חרב ועושה מלחמה. אם לא ראית אותו ראה את תמונתו. לא גיבור מלחמה הוא, לא כובש

ארצות? לא לחנם מתגאה בו אמו היקרה. לא עלתה על דעתי שאני אוליד בן שיעשה מלחמה" (עמ' יח).

למעשה, המספר כן ראה את הבן ולא רק את תמונתו. בביקור קודם בביתו של מיטל הוא היה עד לכן המתגייס למלחמה ולעמדתה החיובית של האם כלפי התגייסות זאת: "אני הייתי בביתו ביום שנתנדב בנו לצאת למלחמה. עדיין זכור אני היאך התבוננה האם בכל כלי וכלי שתחב הבן לתוך ילקוטו ילקוט חיילים והיאך הבהיקו עיניה מתוך שמחה על שזכתה לכן שכזה שמוכן ועומד להגן על המולדת" (עמ' יח).

הבן היחיד של דוקטור מיטל נופל בקרב. המספר שומע על כך לאחר שהשיב את הבן האובד, הגולם הגרמני, לביתו בברלין והוא עצמו נשאר חסר-בית, ולאחר שנאלץ לעזוב חדר אחד ששכר אצל יהודים גרמנים. טלטולי החדרים של המספר-הגיבור הם ציר העלילה של *עד הגנה*, ובתוך כך מתוארים החיים בעורף הגרמני בימות המלחמה הגדולה, מתאפיינים הגרמנים ומתאפיינים היהודים הגרמנים. עגנון לא חוסך את שבט הביקורת לא מאלה ולא מאלה, וגם כלפי גיבורו המשוטט, גלגול ספרותי שלו עצמו, הוא אירוני. על הסיבה שגם היהודים הגרמנים החלו להשכיר חדרים כמו שכניהם הגרמנים ועל התלבטויותיו אם לשכור מהם חדר אם לאו, אומר המספר כך:

"מחמת צוק העתים ירדו מנכסיהם בעלי בתים מישראל והתחילו להשכיר חדרים. כל הימים שדרתי בגרמניה מנעתי עצמי כשאר רוב חברי מלדור אצל יהודי גרמני, שיהודי גרמניא פטריוטים גרמנים היו ולא היה ישר בעיניהם שאנו מפרסמים את יהדותנו וגרם הדבר לוויכוחי דברים. משעבר עלי לילה בלא דירה לא דקדקתי עוד. ומשנודמן לי חדר אצל יהודי עמדותי ושכרתי" (עמ' צ).

כשאומר המספר "שאנו מפרסמים את יהדותנו" הוא מתכוון ב"אנו" וב"חברי" ליהודים המזרח-אירופיים שזה מקרוב הגיעו לגרמניה, כמוהו וכמו דוקטור מיטל, ואינם מסתירים את יהדותם כמו היהודים הגרמנים. ובכל זאת, החדר והיחס הטוב של היהודי הברלינאי כלפי אורחו, ששכר אצלו חדר, השתלם. אלא שהימים הטובים יחסית שראה הגיבור בחדר זה של ה"גרמני בן דת משה" היו מועטים. עד מהרה עמד הבית להימכר לחברה מסחרית ובשולי עזיבתו את החדר, כמו במקרה של החדר בפנסיון של גברת טרוצמילר, מגיח מהסיפור מוטיב הבן היחיד שנהרג או נפגע קשות במלחמה אלא שכאן התחלף בבת ובחתן: "בת יחידה היתה לו [לבעל הבית] ונפל בעלה במלחמה והיתה בוכה על אביה ועל אמה שיבואו לדור עמה" (עמ' צג). פטריוטיותם של היהודים הגרמנים עולה להם, מסתבר, בדם רב.

ונחזור לבן היחיד של דוקטור מיטל ולאופן שהשמועה הרעה על מותו מגיעה לאוזניו של המספר. סימון גאביל, ארכיטקט פונקציונלי, כנראה מזרם הבאוהאוס, בא לתכנן עבור החברה שקנתה את הבית שבו מצא המספר שלוה מסוימת. לאורך כל *עד הגנה* מתייחס המספר לאדריכל יהודי זה ברתיעה ובאירוניה: ידו של המודרניסט הזה בכל והוא בונה בניינים נטולי נשמה וקישוט, מנוכרים וקרים. דווקא איש זה, באופן לחלוטין אגבי, בצורה קרה ומנוכרת, מודיע למספר שבנו של מיטל, ידידו המוערך, נהרג.

שלא כמו האדישות שגילה המספר כלפי בעלת הפנסיון שהיתה בוכה בלילות על בנה, מובאות שתי תגובות של המספר להודעה הקשה שנחתה עליו במקרה מפיו של האדריכל. הראשונה נשמעת כמו קינה תוך שהיא מאירה את יהודי גרמניה, שדוקטור מיטל אינו אחד מהם, באור אירוני: "בן יחיד היה לו ליצחק מיטל. נתנדב הבן ללחום מלחמתה של גרמניה, פגע בו כדור של אויבים ונפל במלחמה. יצחק מיטל פרע זכות ישיבתו במיתת בנו והבן פרע זכות פטריותיות שלו בנפשו" (צה).

התגובה השנייה משחזרת פעם נוספת את יום ההתגייסות של הבן שהמספר-גיבור היה נוכח לה, ותוך השחזור מביא המספר סיפור שסיפר לו דוקטור מיטל באותו יום. הסיפור משום מה לא סופר עדיין בטקסט, רק כותרתו צוינה.

כיוון שדרך סיפורו של עגנון בעד הנה - כמו ברבות מיצירותיו - היא אקלקטית ושופעת דיגרסיות, הוא שב וחוזר על אירועים מהותיים כדי שקו העלילה המרכזי יישמר. יתרה מזאת, לפעמים דוחה הגיבור-המספר, מטעמו של עגנון האמן, סיפור צדדי כדי להתאימו אנלוגית לאירוע שמבחינת רצף המאורעות הכרונולוגי הגיע זמנו להיות מסופר. הדברים יובהרו בהמשך.

נחזור אפוא לעלילה. כשהידעה על מות בן ידירו מיטל מגיעה לאוזניו, המספר הוא שוב חסר בית. בתוך שיטוטיו ברחובות ברלין הוא מוצא לנכון ללכת לבית הדואר לכתוב מכתב לקרובת משפחה שלו, מלכה שמה, שבעלה ובנה יצאו למלחמה והיא יושבת גלמודה בכפר לונגפלד שלייד לייפציג. אזכורה של האישה היהודייה, ששני יקיריה יצאו למלחמה והיא לא יודעת מה עלה או יעלה בגורלם, בא לעבות את מוטיב היהודים ששלחו את יקיריהם - בדרך כלל בן יחיד או בעל - למלחמתה של גרמניה. במקרה של הקרובה, יקיריה אולי עדיין בחיים - מכל מקום לא באה שמועה שנהרגו - שלא כמו בעלה של בתו היחידה של בעל הבית היהודי-גרמני שמכר את ביתו לחברה המסחרית ושלא כמו בנו של מיטל. לכן המספר, שהגיע לבית הדואר, מתנצל שאין הוא מתעכב במחשבותיו על מלכה, למרות שבגינה הגיע לבית הדואר, וזאת "מחמת השמועה הרעה ששמעתי לפני שעה על בנו יחידו של מיטל שנפל במלחמה. זכורני אותו היום שנתנדב בנו יחידו של מיטל לצאת למלחמה נזדמנתי לביתו של מיטל והיה מיטל עצב שהוליד בן למלחמה ואמו מתגאה על בנה שיוצא להגן על ארצו. אותו היום סיפר לי מיטל סיפור זה..." (עמ' צט).

למספר היו כבר כמה הזדמנויות לספר את הסיפור שסיפר לו מיטל ביום שבנו הכין עצמו. הלוא באמצע המלחמה מגיע המספר לבקר את דוקטור מיטל שנית, כשהבן כבר נמצא במלחמה ואמו איננה בבית, עסוקה בענייני המלחמה ועדיין לא ידוע שעתיד הבן להיהרג. בהזדמנות זו מספר המספר לקוראיו שבביקור קודם, כשהיה עד להתנדבותו של בנו של מיטל למלחמה סיפר לו מיטל "סיפור מסיפוריו של העשיל שור בעל החלון". המספר אינו משתף את קוראיו בסיפור "כדי שלא להפסיק את העניין" (עמ' יח). מי שאמון על דרכי הסיפור של עגנון יודע, שאזכור הסיפור מבלי לספרו נועד לדחות אותו למקום שבו הוא כן יהיה "מן העניין". נראה, שלאחר שנודע שבנו של מיטל נהרג נעשה הסיפור רלוונטי והוא מובא

לראשונה בטקסט. והנה הסיפור שאותו סיפר מיטל ביום שבו התגייס בנו למלחמה אבל עליו חוזר ידידו המספר רק כאשר נודע לו שהבן נהרג במלחמה:

להעשיל שור בעל החלון היה בן יחיד, מוכשר ומוצלח, שעמד לקבל מינוי של מרצה בסורבון. פעם, כשהעשיל מסב עם אשתו לארוחת הצהריים, ראה את שליח הדואר מתקרב לביתם ובידו מכתב. האב היה בטוח שהנה כתב המינוי של הבן מובא אליו על-ידי השליח. הוא לא תיאר לעצמו שזו הודעה על מות הבן. אחרי שהבשורה הרעה השיגה אותו מלמל האב משהו בינו לבין עצמו וחזר לסעודתו כאילו עולם כמנהגו נוהג, אלא ש"מכאן ואילך עד לסוף ימיו לא שינה מסעודתו ולא שינה בגדיו. כאותו התבשיל שאכל ביום שבאה לו השמועה על מיתת בנו היה אוכל בכל יום, וכל הימים היה לובש את הבגד שלבש אותו היום" (עמ' צט).

מדוע דחה המספר את סיפור הסיפור שסיפר דוקטור מיטל עד כאן ולא סיפרו קודם לכן? כי זה סיפור הצופה את מיתת הבן. למרבה הפלצות, הוא סופר על-ידי אביו של הבן, דוקטור מיטל, לאורחו לא אחרי שהבן נהרג אלא בשעה שהבן היה עוד בביתו, רק מכין עצמו למלחמה. משמע, האב ידע מראש שבנו היחיד ייפול במלחמה וכבר ביום גיוסו סיפר סיפור התואם את אביו העתידי. המספר, ששמע את הסיפור מפי האב בשלב מוקדם מדי לטעמו, דחה את סיפור הסיפור לקוראיו למקום שבו נבואת הלב הקשה של האב התממשה. כנראה, לא יכול היה לספר סיפור זה כשהתקווה, שהבן יחזור מהמלחמה בריא ושלם, עדיין לא אבדה. כשהמספר נמצא בבית הדואר, כשעה לאחר שהשמועה הגיעה, לאוזניו והוא מתכוון לשלוח מכתב לקרובתו שעדיין לא ידוע מה עלה בגורל יקריה, הוא נזכר בסיפור זה, שבו אב רואה את שליח הדואר מתקרב לביתו והוא בטוח שהשליח נושא עמו בשורה טובה והנה זה נושא אליו את הבשורה הרעה מכל.

אם דוקטור מיטל הוא נביא, אז בואו נקשיב לדברים נוספים שאמר על הגרמנים ועל מלחמותיהם: "מלחמה זו לא במהרה תפסק. הגרמנים עם של עקשנים הם, כשמכניסים עצמם בדבר שוב אין מניחים ידיהם ממנו. ומכיון שהם עושים מלחמה לא יניחו הימנה עד שינצחו הם או שינצחו אויביהם. לי אין הפרש. אלו ואלו אוהבי מלחמה, אלו ואלו אוהבי נצחון [...] אילו כתבתי סיפורים הייתי כותב סיפור של עתידות [...] הרי מלחמה גוררת מלחמה. חוזרים [הגרמנים] ועושים מלחמה שניה ושלישית עד שתוששים ונפלים ואינם קמים" (עמ' כג-כד).

התחלנו בכך שלמלחמת העולם השנייה אין זֶכֶר בעד הנה. והנה זֶכֶר זה נמצא ב"סיפור של עתידות" של הביבליוגרף הזקן, דוקטור מיטל, יהודי מזרח אירופאי שקשר גורלו בגורל גרמניה. אי לכך, בניגוד ליהודי גרמניה "המקוריים" הוא לא עיוור למקומו ולמעמדו בתוך החברה הגרמנית. עיני הבשר שלו כהו מרוב עיון וקריאה בספרים אבל בעיני הרוח הוא יודע שעתידים הגרמנים לעשות עוד ועוד מלחמות ורק כשינצחו כליל יפסיקו ממלחמותיהם. זכותו של בנו של דוקטור מיטל ושל בנים יהודים אחרים, שנפלו למען המולדת הגרמנית במלחמה העולמית הראשונה, לא יעמוד להם במלחמה הבאה שיעשו הגרמנים. לכן דוקטור מיטל, בדומה להעשיל שור בעל החלון, שאת סיפורו סיפר כ"סיפור של עתידות", חוזר לאחר מות בנו לספריו ודבק במנהגיו כביטוי של אבל כבד ושל השלמה עגומה עם ההווה ועם העתיד.

גד קינר

טיול אביבי ועוד ארבעה שירים

טיול אביבי

השמש מחזרת אחרי כבתול גמלוני
שעוד לא למד להסתיר את תאנותו.
היא לוחשת על אזני הבל חם,
מעבירה אצבעות ורדות בצפרנים
אכולות לכה אדמה וזולה בשערי.
כשאני נפנה אליה היא נחבאת מתחת
לצלי, ומיד שבה ולוקקת את כלי
כמו הייתי פי ערוה לח מזעה.
וכשאני אפרקדן על הדשא השמש
באה אל כלי בסערה וגומרת
בקול תרועה שתוקה.

נבל

ילד זה הוא נבל מעדן אשר השלך לבור
תזמרת בידי אחיו הנבלים בתוך
עיניו פוקעים המיתרים והאבק עוטה
עליו גלימת ספק נסיד ספק שוטה ספק
נדון. שירת רפסודים לא תשחר צליליו
אותם יעלע אל תוכו עם עלבונות חיו

ילד זה הוא בור ללא תחתית יקרס
יפל אל תוך עצמו עד שהנבל יאסף
את צוארו בין מיתריו יפיק ממנו את
מיטב החרחרים

דרקוני החול

ומה יהיה אם דרקוני החול עליהם רכובים רחובותינו
 יעורו מרובץם וישאו את עירנו על גבם לימים
 אפילים? הבקיעים שבאספלט מעידים כבר על התלבטות
 קשה ומלהטת. פנטה ריי. הכל נזיל. אנחנו ממהרים למטבח
 להטביע את ספלי הקפה בכיור שלא לקרא מה חוזה לנו המשקע.
 מנה מנה. פותחים את הברז להחריש את חרדת אוננותנו.
 אולי מים רבים יטיחו אהבתנו כאסירי פרו שנגזר עליהם
 לאטם את תאם עד הפרטת נשמתם נשימתם. זה ששוכב
 עכשו עם אשתו הוא סתת ההולם במרצפות שלא יפרצו.
 ומה יהיה ברגע האכיונה בשאגת הדרקון על מטתו יותרו
 שני תלי חול קטנים ורחובות השואטים אל אבדנם, וגופותינו
 כמסמרי תמונות זעירים נעצים מבתרי שעם נצמד זה אל זה
 בדבק מגע שלא התיבש ולא התבושש ננעץ בבגידת החולות
 שמתוכם יגיחו לבסוף רק ראשינו ככתם דלוח על קיר מצרע
 לאחר גנבת התמונה

הקיר

מעמידים ילד קטן אל הקיר.

לא יורים.

רק מודדים גבה.

הלב. הראש.

ומסמנים קוקו בעפרון משחז.

הילד הולך. הקיר נשאר.

הקוקו נשאר

כמו עורף דין מטעם.

מיצג את הילד

בלי להכירו.

הַיֵּלֶד עֲכָשׁוּ בֶן שְׁלוֹשׁ.

הַקִּיר בֶּן מֵאָה.

הוּא לָבֵן.

חֲרוֹן הַמּוֹת נִסּוּף עָלָיו.

בְּעוֹד שָׁנָה יִתּוּסֵף קִנְיוֹ.

בְּעוֹד שְׁנַתִּים יִתּוּסֵף קִנְיוֹ.

בְּעוֹד שְׁלוֹשׁ שָׁנִים יִתּוּסֵף קִנְיוֹ.

הַיֵּלֶד גָּדֵל. הַיֵּלֶד צוֹהֵל.

הַקְּוִיּוֹת מִתְרַבֵּים.

וּבִינֵיהֶם נִסּוּף חֲרוֹן הַמּוֹת.

עורב נקמן

אִמִּי דוֹרְשֶׁת נְשִׁיקָה חֲטוּפָה

כְּנִקּוֹר עוֹרֵב נִקְמָן

עַל לְחִיָּה הַקְּרָה.

פְּרִעוֹן הַלּוֹאֵת אֶהְבֶּה

שְׁנַתְנָה לְטוֹחַ אָרֶךְ

וּבְכַנְף קְצוּצָה.

להביט באותו עין פעמיים

חמישה שירים מספר חדש

*

בכל פעם שאפֿשר לצאת
אני מקפידה להביט בעננים
כי אין לצבֿעם שם שעלי לזכר
כי הינו הן להם מי מעולל מה תחתיהם
כי הם מטים את ראשי לאחור
ומלטפים את רקותי בשוליהם
כי הם נקרעים זה מזה ומעצמם בלי כאב ואשם
כי אינם רוחשים כבוד לגבולותיהם
או לכדית השמים
כי אי אפֿשר להביט באותו ענן פעמים
לקז

אני מביטה בעננים
בכל פעם שמתר לי לצאת
לחצר הפנימית במוסד הגדול הגדול
שמשתרע, כך אומרים, עד קצוני ארץ.

אם

אם תנתן לי חית בדירות
יהיה זה פלמינגו.
כתמו הורד יראה למרחוק,
רגליו המהסות לכאורה
יטופפו עגול סביבי

וְצוֹארוֹ הַדֶּק יִמָּצָא תָּמִיד
 אֶת הַמְרוֹחַ הַמְזוֹעֲרִי
 בִּינִי לְכָל אֶחָד
 וַיִּכְרַךְ בְּמַסִּירוֹת עַל צוֹאֲרֵי.

*

הַחֲתוּל שְׁבוּרַח בְּקִשְׁת מְשֻׁלְמַת
 מֵעַל לַגֶּדֶר, הַיְלָדִים, צוֹחֲקִים מְעַבְר לַקִּיר,
 לֹא יִדְעוּ אֵיךְ עָט הַצֶּעֶר
 כְּמוֹ קוֹל שְׁקוֹנָן בְּלִי הֶרֶף
 וּלְפִתְעַ נְשָׁמָע,
 אִיזוֹ סִבְלָנוֹת גְּבוּרָה הֵיטָה
 לְמוֹרָה הַשְּׁבָרִירִי לְפִסְנֵתָר, אֵיךְ
 כְּשֶׁהִשָּׂאָר נִשְׁמָטוּ אֶחָד־אֶחָד
 בְּהַשְׁפֵּלֶת מִבֶּט, נִשְׁאֲרָתִי אַחֲרוֹנָה
 בְּגִלְלַת הַמוֹזִיקָה, אוֹ הַשְּׁבָרִירוֹת,
 הַיְדִים עוֹד לוֹפְתוֹת אֶת הַסֶּפֶר
 כְּשֶׁהֶעִינִים נֶעְצָמוֹת,
 כֶּךָ צְרִיךְ לְשֹׁמֵר עַל הָאֵהָבָה
 כִּי כְּמוֹ כּוֹכֵב הִיא אוֹסֶפֶת אוֹתָנוּ בְּלֵילוֹת
 גַּם אַחֲרֵי מוֹתָהּ.

גַּם אַחֲרֵי מוֹתָהּ.

*

מִי שְׁנוֹלְדָה לְלֹא שְׁפַת אִם
 תִּפְסַע כָּל יָמֶיהָ
 בְּשֶׁבֶל עֲצָמָה

מִרְתָּפָה יִתְנוּסֵס עַל רֹאשָׁהּ
 בֵּיתָהּ לֹא יִדַע
 שֶׁהוּא בֵּיתָהּ

לְעֵתִים צְפוּרַת מֵתָה
תְּנִיחַ עֲצָמָה לְרַגְלָהּ
תִּתְחַזֵּה לְשִׁלְכֵת מִפֶּתַח -

סְכָרִית הַמְזֻמָּן נִמְסָה עַל לְשׁוֹנָה
הַמְסַמֵּר הַחֲלוּד עוֹדוֹ בְּגֵרוֹנָה
מִי שְׁנוֹלְדָה לֵאלֹא שִׁפְתָא אִם
שׁוֹב לֹא תִרְפָּה מִשִּׁפְתַּי הַיְלָדָה.

עוֹד צַעַד

כְּמוֹ הַיְלָד הַטוֹב שְׁנִזְהָר
כְּשֶׁכָּל הַשָּׂאָר מִזְנַקִּים מִגְבוֹהָ
אֲנִי עוֹצֵר אֶת הַקְּפִיצָה בְּמַעְקָה
כִּי אִמִּי תַעֲצֹב
גַּם אִם לְפַעְמִים אֵין מַעְקָה
אֶלֶּא קוֹלָה הַרוֹעֵד
גַּם אִם מְקוֹמִי לְמִטָּה
בְּעִלְוֵה הַשְּׁחָרָה שְׁלֵלֵא קַרְקַעִית -

אָסוּר לִי עוֹד צַעַד
שְׁלֵא יִחְרַד לְבָהּ הַקֶּטָן
שְׁלֵא תִדַּע
כִּמָּה אֲנִי יָכוֹל לְצַלֵּל וְכִמָּה
אֲנִי יוֹדֵעַ לְרַעֵב וְאֵיךְ
בְּלִי נִיד עֲפָעָף אֲנִי פּוֹצֵעַ
לֹא רַק אֶת בְּרַכִּי

וְאָסוּר שִׁתְדַּע שְׁכָל מָה
שְׁסִלְקָה
וְגִדְרָה מִפְּנֵי בְּגוּפָה
תּוֹפֵחַ בְּלִילָה וְזוֹחֵל אֵלַי בְּחִזְרָה,
נֶאֱמָן יוֹתֵר מִכָּל אֶהְבָּתָה.

שלושה שירים על תלמה

חורף

תלמה דולפת לי. עוד מעט
לא תשאיר לי תלמה. רק הטפס (עתק
של עתק של עתק) טפסים
של אחרים מסמרטטים את החורף, חורף
עם עתקים לא מתאימים.

גבעול

הלעצמו של גבעול עם
בקשי רוח
רוטט אותה מן המתים.

אתה

תוי פנייה מסגירים אותו.
הרעש החור של צעדיה מוביל אותו
עד הגדה. משם והלאה הוא לבר
אתה.

פארוק מואסי

שלושה

תורכי עאמר

שני שירים

דנה חפץ
לספר לה
סיפור

אביגיל בלילה

היא אישה משעממת, והיא יודעת את זה. ספרנית יעילה באגף ללימודים קלאסיים של ספריית הר הצופים למדעי הרוח והחברה על שם בלומפילד באוניברסיטה העברית. אבל חכמה; היא יודעת גם את זה. כדברי המשורר: "אני יודע, אני יודע הכל, אני שומע את עצמי לוחש לעצמי נוחמים". המשורר האהוב עליה, מי שכתב גם על הגעגועים ל"כאב המתוק של האהבה". היא יכולה לצטט שירים לרוב; היא מלאה מילים.

אביגיל יושבת ליד שולחן הכתיבה. אחת בלילה. ספל התה עדיין מלא, כבר קר, אבל היא עדיין מחזיקה אותו בין כפות ידיה. תכתבי, היא אומרת לעצמה בתקיפות. ותעשי את זה פשוט. בלי מילים אלגנטיות לערפל את הסיפור הזה.

מחוץ לעיגול האור הקטן שמטילה מנורת הקריאה שרויים כל הבתים בחשיכה גמורה, וכך גם היער וההרים שמעבר להם. ואיזו דממה. היא עייפה כל כך.

צלצול הטלפון מקפיץ אותה. בשעה כזו, רק מישהי אחת יכולה לצלצל.

"גילי!" הקול נמרץ וחם כתמיד.

"מרים. שלום."

"הערתי אותך? את נשמעת משונה."

"זה בסדר, לא הצלחתי להירדם. אבל למה את לא ישנה עכשיו?"

"אני כבר אשן בקבר" צוחקת מרים.

"לא מצחיק".

"בטח שכן. וגם לך לא יזיק לצחוק קצת. גם הפסיכולוג שלך אומר."

"את יודעת שאני לא הולכת לפסיכולוג".

"יודעת, יודעת. אבל אולי כדאי שתלכי, אני יכולה לתת לך מספר של מישוהו טוב. תחשבי על זה. ובינתיים תגידי, מה שלום שירה? יש לה כבר חבר? את יודעת שהבחורים שלי היו שמחים לחטוף אותה!"

אביגיל מחייכת כשהיא חושבת על התאומים יפיהתואר של מרים. הם מבוגרים בשנה משירה, וכשהיו קטנים היוו שלושתם כנופיה מתוקה להפליא. זמן רב מדי עבר מאז היינו אצלם, חושבת אביגיל, מתגעגעת פתאום למטבח העץ הגדול והמואר של מרים, המוקף בכל הצמחים שאת שמותיהם איננה יודעת וריחם ממלא את האוויר הגלילי. "אני לא חושבת שיש לה, אבל מנין לי לדעת. היא בקושי מדברת איתי. אני הרי רק אמא שלה".

"מה רצית? אנחנו היינו בדיוק כמוה בגיל הזה."

"אני לא." הייתי צייתנית, אביגיל חושבת; עשיתי כל מה שרצתה האמא הבלתי נסבלת שלי. כמה שנאה את אמה כשהייתה בגיל הזה, כמה פחדה שתיהפך דומה לה.

"טוב, אותך תמיד עניינו רק ספרים. אולי היום את גם מתעניינת קצת באילן." אי אפשר שלא להצטרף לצחוק של מרים. לדברים מסוימים יש צליל של ליטוף כשהם באים ממישהי שחברה שלך כבר כמעט ארבעים שנה. "מה שלומו?"

"התמנה עכשיו לראש המחלקה. הרבה אדמיניסטרציה והוא מתלונן, בדרכו הבריטית. אבל נהנה מכל רגע. אנחנו רואות אותו עכשיו הרבה פחות." היא שותקת, זמן ממושך מדי. "ומה שלום הבחורים שלך?"

כמו תמיד כשהיא נשאלת על משפחתה, נסחפת מרים לאינספור סיפורים על בעלה ועל התאומים ובעיקר על כל הדברים החכמים והמצחיקים שהתינוק שלה אמר ועשה. אבל ברגע מסוים היא מבחינה בשתיקתה של אביגיל.

"גילי, מה קרה?"

אביגיל שותקת. היא רוצה לספר למרים, אבל איננה מצליחה למצוא את המילים הנחוצות.

"זאת הרי, עדיין". מרים לא שואלת, היא קובעת.

אביגיל שותקת.

"תעזבי את זה, גילי". קולה של מרים רך, ואביגיל מרגישה את הגוש המוכר עולה בגרונה. "זה לא יעזור לה. ולא לאף אחד אחר. זה נגמר".

"אני יודעת".

שתיהן שותקות עכשיו. יללה - של כלב? תן? - באה מההרים שמחוץ לחלונה של אביגיל. לבסוף חוזר אליה קולה.

"דיברת לאחרונה עם מישל? או עם ההורים של הרי?"

"צלצלתי למישל, לפני חודש בערך. הוא בסדר גמור. עובד קשה. עובר לגור עם החברה שלו. הגיע הזמן, והיא באמת טובה בשבילי". אביגיל מתקשה פתאום לנשום כשהיא חושבת על בעלה של הרי חי עם אישה אחרת. אבל מרים אומרת את הדברים בפשטות, כאילו אלו חדשות טובות. היא צודקת, כמובן; זמן רב עבר. בכל אופן, מספיק זמן. אביגיל מכריחה את עצמה להמשיך להקשיב. "וגם עם חנה דיברתי לא מזמן, הזמנתי אותם לבקר." כמובן שמרים הזמינה אותם לבקר; כמו שגם אביגיל הייתה צריכה לעשות. "אבל הם לא באו. כנראה קשה להם, בעיקר בגלל התינוק."

מרים החכמה, אביגיל חושבת. התינוק, היא חושבת. והכל עולה מחדש.

"גילי, לכי לישון. ותטפלי טוב בעצמך. אוהבת אותך. ותמסרי לאילן ולשרה נשיקות ממני."

"לילה טוב מרים. אני אוהבת אותך גם. ו... תודה."

"שטויות. תבואו לבקר בקרוב, את שומעת?"

מרים מנתקת, אבל אביגיל ממשיכה להחזיק את האפרנסת החמה קרוב לאזנה. לבסוף היא מניחה אותה בעדינות על המכשיר, ושבה ופונה אל הלילה ואל הנייר הלבן שעל השולחן.

מרים מתחת לשמים שלה

מרים מניחה את הטלפון. לרגע היא עומדת בסלון שלה, דוממת מאד, שומעת את השקט. אחר כך מתנערת ופונה למטבח, אוספת מוכנית בדרכה צעצועים מהרצפה ומניחה אותם בסל הקש הגדול. קוטפת מלוא החופן מנטה, לימונית ולואיזה מתוך עציצי החמר השופעים שעל אדן החלון, מכינה לעצמה תה ולוקחת אותו לכסא הנדנדה על המרפסת. זו השעה האהובה עליה, כשהבית ישן ואפשר לשבת לכד בחושך מתחת לשמים שלה. היא מביטה למעלה - הדובה הגדולה והקטנה, הקסיופיאה, חץ הצפון. מוכרים וידועים, שונים לגמרי מכל השמים האחרים שהתבוננה בהם במקומות רבים כל כך. השמים האלה ממלאים אותה, כמו תמיד, בתחושה עמוקה של שלוה והכרת תודה.

גילי, היא חושבת, באיזה כוח גילי נאחזת במה שעבר. לא מוכנה לסלוח לעצמה. מרים מצידה יודעת: מה שחייב לקרות, יקרה; כל אחד עושה מה שהוא יכול, לא יותר. לחשוב אחרת זו יהירות מטופשת. אמנם, מרים ראתה יותר מדי אנשים יקרים לה סובלים וגם מתים ביותר מדי דרכים לפני שיכלה לקבל את העובדה שהאהבה שלה לא תוכל להציל אף אחד. ואפילו כך, כשדובר בהרי כל הודאיות הללו נעלמו בכת אחת, ומרים הושלכה לתוך מרד אלים ונואש כנגד מה שקרה. אבל היא נלחמה בתהום הזו, נחושה להיחלץ. חודשים ארוכים נדרשו לה כדי לשוב ולמצוא את השקט הפנימי ולקבל את האמת הפשוטה שאי אפשר לעשות שום דבר לגבי הרי. איך תוכל גילי להבין ולקבל דברים כאלה? חייה

המוגנים, המפונקים, לא הכינו אותה לזה. לא פלא שהיא ממשיכה לענות את עצמה. אוי, גילי.

מרים שותה את התה, חומו מתפשט בגוף ומנטרל את צינת הרוח על רגליה היחפות. היא מתבוננת בשמים. גילי תעשה מה שהיא מוכרחה לעשות. בדיוק כמו הרי.

אילן בבוקר

כשהוא מתעורר החדר שקט מאד. רק כעבור זמן מה הוא מבין שאביגיל איננה במיטה. מביט בשעון המעורר, עוד שלוש עשרה דקות עד שיצלצל. עוצם את עיניו, וכמעט מיד שב ופוקח אותן. כדאי שיקום ויראה מה היא עושה. אבל לפני כן: מקלחת הבוקר, חולצת הכפתורים האפורה עם המכנסים בכחול עמוק, חגורת העור הדקה, גרבי הקרם, תחתוני הבוקסר בירוק-זרחני ששירה מכנה "הרדיואקטיביים". ובעצם כדאי שיעיר את שירה וימנע - או לפחות ידחה - את מריבת הבוקר היומית שלה עם אביגיל. הוא נכנס לחדרה של שירה, נזהר שלא לדרוך על הספרים והכגדים הפזורים על השטיח, מתקרב למיטתה. רגע ארוך הוא עומד שם, מביט בה בשנתה. יפהפייה אמיתית נהייתה התינוקת שלו. הוא רוכן ומלטף את השיער הזהוב.

"בוקר, שירונת. צריך לקום."

במטבח ממתין לו כבר האספרסו שלו. הוא מנשק את אביגיל, מבחין בעיגולים הכהים מתחת לעיניה. אבל היא כבר לבושה ומוכנה לצאת.

"שוב לא הצלחת לישון?"

"אני בסדר".

הוא מתקשה לשמוע אותה, קולה חלש כל כך. הוא מתקרב. היא נסוגה, באופן כמעט לא מורגש, ומתחילה לסדר את הכלים הנקיים בארון מעל המדיח.

"אביגיל, זה נמשך כבר יותר מדי. לכי לדוקטור שוורץ שתתן לך גלולות שינה שיתאימו ליתר התרופות שלך. כבר היינו בסיפור הזה." הוא רואה את עורפה המתקשח ומוסיף ברכות, "בבקשה".

כמו תמיד, הנימה הזו בקולו מפרקת את ההתנגדויות שלה. היא מניחה לכלים ומסתובבת אליו. הוא רואה ונרגע. מלטף את גב ידה המונחת על השיש. אחר כך הוא מתיישב ליד הקפה והעיתון, משתקע בשגרת הבוקר האהובה עליו.

קולה של אביגיל מתפרץ. "צריך להעיר את שירה. היא תאחר."

"כבר הערתי אותה. נתתי לה עוד חמש דקות."

"אני בטוחה שהיא תרד בדיוק בזמן". מרירות חודרת לקולה.

"תעזובי. היא תהיה בסדר." אביגיל שותקת. "אִבִּי..." הוא מעווה את פניו לעומתה והיא מחייכת בעל כורחה.

"נמאס לי שהיא מתייחסת אלי כמו לאמא החורגת המרשעת. הלוואי שתעבור כבר את הגיל הזה."

"היא לא מתייחסת אליך ככה. והיא ממילא גדלה מהר מדי, עוד נתגעגע לזמן שהייתה בת ארבע עשרה."

"אמה, תתגעגע. אליך היא מתייחסת כמו לנסיך המקסים."

"אני באמת מקסים. ועכשיו אני חייב לדהור לאוניברסיטה פן אאחר."

בדלת הוא נותן לה את הנשיקה הקבועה ומחליץ ממנה הבטחה שתלך לדוקטור שוורץ. היום. תקוע בפקק הבוקר הקבוע בכניסה לעיר הוא חושב על הפעם האחרונה בה ראה את אביגיל ככה. מצבה אז היה גרוע בהרבה, כמובן, אבל היא הייתה גם צעירה ובריאה יותר. זוכר את הנדודים הסהרוריים שלה בלילות, הם גרו בדירה קטנה בקטמון והוא היה שומע את צעדיה וקם ומשכנע אותה לחזור למיטה. החברה הזאת שלה, נוהר, הביאה אותה לזה. הוא לא אהב את נוהר, הג'ינג'ית הנרקסיסטית והדרמטית שחשבה שאביגיל צריכה לעזוב הכל ולהיות איתה בכל פעם שעברה את אחד המשברים התקופתיים שלה. אבל למרות שניסה באינספור דרכים לגרום לאשתו להבין שמנצלים את הנדיבות שלה, אביגיל לא הייתה מוכנה להקשיב; לפעמים יכלה להיות עקשנית להפתיע. אלו היו חודשים איומים. רק אחרי שסוף סוף הצליחה להרות נענתה לבקשותיו והפסיקה לבקר את נוהר, מקבלת בשתיקה שנשים במצבה צריכות להתרחק מבתי חולים פסיכיאטריים. למרבה המזל, שאר חבריה של אביגיל שפויים. במחשבה שנייה, שאר חבריה כוללים רק את מרים, ואילן לפעמים תוהה אם ענייני הניו־אייג' שלה באמת ראויים לתואר "שפויים". אבל למרות זאת הוא באמת מחבב את מרים. והחיים שלה נראים טובים, לפעמים - בעיקר כשהוא מוצא את עצמו מוצף בכל הפוליטיקות המוכרות עד זרא של האקדמיה - הוא אפילו חושב עליהם כמעוררי קנאה. והעיקר, חֶבְרָתָה טובה מאד לאביגיל. נבקר אותם שוב בקרוב, הוא מבטיח בלבו לעצמו ולה.

הנייד שלו מצלצל, אחת הסטודנטיות שואלת אם יוכלו להיפגש, היא גילתה מסמכים שמעמידים את התיזה שלה באור חדש לגמרי וצריכה להתייעץ איתו איך להמשיך. בוודאי, הוא מחכה בסקרנות רבה לשמוע על ההתפתחות הזו. נלהב, הוא נסחף במחשבות על חיי הנשים בספרטה. הפקק משתחרר, הוא נוסע הלאה.

אביגיל חולמת

אבל האמת היא שלא הבקשות והתחנונים של אילן הם שגרמו לה לנטוש את הָרִי. גם לא מה שראתה בעיני הדבש שלו. זה היה החלום. היא אף פעם לא סיפרה עליו לאף אחד, לא העזה להגיד אותו בקול. אבל עכשיו היא חייבת. אביגיל מכריחה את עצמה לכתוב:

היא עומדת בתוך קרחת יער יפהפייה. העצים סביבה גבוהים מאד. החום העמוק של הגזעים הרחבים, העתיקים; הירוק הפורה של הצמרות המיתרות הרחק מעליה. האוויר צלול, מעט קריר. אבל קרחת-היער רווית שמש. שקט מאד, שליו. במרכז ילדה קטנה משחקת, רוקדת, צוחקת אל אביגיל, השמש בשיער הזהב שלה, מוארת כולה. צחוקה כמו מים, קל וקופצני. אביגיל עומדת, מתבוננת בילדה, מלאת רגע. לא, יותר מכך: באושר עמוק, שלם.

עד שהיא קולטת שמישהו נוסף נמצא שם. דמות בגלימה כהה עומדת בין הצללים מאחורי הילדה הקטנה. ברדס מכסה את ראש הדמות, או שמא צל, ממקומה של אביגיל אי אפשר לראות את הפנים או אפילו לומר אם לפניו גבר או אישה. הילדה איננה רואה את הדמות, פניה אל אביגיל. אביגיל נחרדת, דבר-מה אינו כשורה. ואז היא מבחינה בזה: הדמות אוחזת בידה חרב ארוכה, מעבירה אותה מיד ליד. לרגע נדמה שהדמות שוכחת את החרב, היא - עכשיו אביגיל רואה שזו אישה - לוטשת את עיניה בילדה. אביגיל יודעת שהילדה הקטנה נתונה בסכנה גדולה. מנסה להזהיר אותה, לרוץ אליה. אבל היא לא יכולה לזוז. לא יכולה לדבר. לא יכולה לעשות שום דבר.

היא יודעת היטב שזה רק חלום. אבל בפעם הבאה שתיסע למקום שהוא היא תצליח להכריח את עצמה להגיע עד לשער ואז תסובב את ההגה לאחור, כמעט באלימות, ובמכונית ירעים בעוצמה הרקוויאם של מוצרט כל הדרך הביתה. ולעולם לא תחזור לשם, וגם לא תהיה מסוגלת להביא את שירה לביתה של הרי אחרי שסוף סוף - כל כך שבירה ושקטה - הרי תחזור. היא לא תוכל להסביר, אפילו לא לעצמה. כמובן שלא להרי. הן אף פעם לא ידברו על כך. זה תמיד יהיה שם, ביניהן, נוכח ונדאי כמו שרק מסירותן ההדדית הייתה פעם.

הודעה לאביגיל

הם חוזרים מהמסיבה השנתית של המחלקה להיסטוריה שיכורים מעט. לפחות אביגיל; נדירות הפעמים שהיא יוצאת לבלות (מלבד ההליכה השבועית שלהם לסינמטק) והיא אינה מורגלת בשתייה. שירה ישנה אצל אמא של אילן, וריקנות הבית מפתה. אחרי שהם שוכבים, בהתלהבות רבה יותר מהרגיל, אילן נרדם והיא שוכבת על גבה, שקועה במחשבות. אחרי זמן מה היא מסתובבת ומתבוננת בו. רוצה ללטף את פניו, מרסנת את עצמה שלא להעיר אותו, היא מדברת אליו בלבה. אומרת לו שצדק, שזה כנראה אושר.

כבר די מאוחר בבוקר כשהיא יורדת למטבח, ריחנית מהמקלחת, מהמהמת לעצמה, ומבחינה בעינה המהבהבת של המזכירה האלקטרונית. היא מכינה לעצמה תה צמחים, מכניסה את העיתון, שותה את התה שלה, קוראת את העיתון. רק אז היא מקשיבה להודעה.

אביגיל ומרים על הסף

מרים פותחת את הדלת מיד. כאילו עמדה שם כל הלילה, מחכה. היא לא אומרת מילה, וגם לא אביגיל. הן רק עומדות שם, על הסף הרחב, נאחזות זו בזו, בעוד הזמן עצמו קופא ואחר כך נמס, מתעוות, נמתח עד לימים הרחוקים של ילדותן.

מרים זוכרת

ילדותן. היקום האינסופי ההוא, כולו, וכל הדברים שהכיל. השפה הסודית שהמציאו בשביל הפתקים שנהגו לשלוח זו לזו בבית הספר, מעולם לא נתפסו על ידי המורים שלא חשדו שתלמידות כמותן מסוגלות למעשים כאלה. משלחות המחקר לעמק מאחורי שורת הבתים האחרונה של השכונה: הרי מתכננת ומובילה אותן בתעוזה, גילי מופקדת על הציוד המדעי (פנס, גפרורים, משקפת, מצפן, זכוכית מגדלת) ועל הרישום המדוקדק של כל התגליות בפנקס החום המשובץ, מרים עצמה אחראית על אספקת סנדביצ'ים שוקולד ומיץ פטל ונושאת תיבת האוצרות. הלילות הנדירים בהם הורשו לישון אצל אחת מהן, בדרך כלל אצל הרי (אמא של גילי הייתה הורסת את כל הכיף והוריה של מרים לא עודדו אירוח של ילדים אחרים); הדיבורים והצחקוקים המהוסים אל תוך הלילה, המלחמה בכבדות העפעפיים עד שנכנעו, ובבוקר תמיד השוקו החם הנפלא וערימות הפנקייק של חנה. או הערב שבו נפגשו מתחת לחרוב העתיק ונשבעו בחומרה חגיגית לא להיות כמו כל בני-האדם הרגילים אלא לחיות תמיד חיים מעניינים ולעשות מעשים גדולים; גילי, שבאותה תקופה הייתה נתונה תחת השפעת האוטוביוגרפיה של אלברט שוויצ'ר, העלתה את הרעיון והשתיים האחרות אימצו אותו בהתלהבות עצומה. כל זה היה מזמן. מרים כמעט לעולם איננה חושבת על ילדויות אבודות. שונאת סנטימנטליות. אבל עכשיו היא חוזרת לשם, רואה ושומעת בחיוניות מפתיעה את הילדות שהיו פעם הרי וגילי והיא עצמה. היא זוכרת הכל.

(אבל היא לא יכולה לזכור את הזמן הרחוק שבו הרי נישקה את אביגיל; היום המופז ההוא על הדשא, ראשה של אביגיל בחיקה של הרי, שתיהן צוחקות בטירוף למחשבה איך הצליחו לכרוח מיום השדה של כיתות י'. מרים הייתה חולה, היא לא הייתה שם, ואף אחת משתייהן מעולם לא סיפרה לה על כך. וגם לא לאף אחד אחר.)

חנה בלוויה

חנה מסרבת לקחת כדורי הרגעה, מתעקשת לעבור את זה במלוא חושיה. והיא אכן חשה הכל בצלילות חריפה, כמעט בלתי טבעית. אבל מה בשם אלוהים יכול להיות טבעי בלקבור את הילדה שלך. היא אומרת את המילים הללו שוב במוחה, "לקבור את הילדה שלך", והן נשמעות כמו סיפור טראגי של מישוהו אחר. והמילים המשוונות שקלטה בחטף,

שאמרה אישה זרה בתוך ההמון שהקיף אותה, כמה חזקה ואמיצה נראית אמא של נוהר; חנה לא מרגישה את עצמה חזקה או אמיצה. היא מסתכלת בגוף העטוף בתכריכים. כל כך קטן, כל כך דומם. לא כמו נוני, שהיא תמיד מלאה מרץ ולא יכולה לשבת רגע אחד בשקט. הייתה, יכלה, היא מתקנת את עצמה בתקיפות.

כולם מתחילים ללכת אחרי העגלה. צריך לתקן את שבילי הבטון האלה, חושבת חנה, יום אחד תתהפך כאן איזו עגלה וה... היא לא מסוגלת להמשיך. לא להשתמש במילה, לא לדמיין את התמונה. התהלוכה מגיעה ליעדה, למקום שבו מחכה הכור. היא מכריחה את עצמה להסתכל. אילו הייתה משגיחה טוב יותר על נוני זה לא היה קורה. אסור היה לה ללכת שולל על ידי השקט של נוני, השמחה שלה. הייתה חייבת לזכור כמה מסוכנים עלולים להיות הטוטאליות של נוני, הנחישות שלה, התום נטול ההגנות שהביא לכל כך הרבה התקפי כבי בילדותה והסתגרויות מרוחקות עד אכזריות כשגדלה. אבל חנה חשבה שהתינוק, אוי, התינוק. האם הייתה זו ילדה, נוני פצפונת. או אולי מישל קטן. מישל היקר. היא רואה אותו עומד ליד הכור הפעור לרווחה, מסתכל. מנסה לעקוב אחרי מבטו אבל העיניים שלה בורחות אל השמיים. ציפורים עפות שם, גבוה; האם הן בדרכן לפריז, לרחובות ולכיכרות הרחוקים שנוני אהבה כל כך? שטויות.

צליל העפר הנופל חזק באופן בלתי נסבל. כל היתר דומם. אחר כך הקדיש, המילים מוכרות כל כך ועם זאת כאילו נשמעות לראשונה. היא מודעת פתאום לבעלה הנאחז בידה, נאחז בכוח כזה שכבר איבדה כל תחושה ביד. איש מהם איננו בוכה, איננו רוצה לדבר.

אביגיל באה ללחוץ את ידיהם. שנים עברו מאז ראתה אותה חנה, אבל היא מזהה אותה מיד. באותה צלילות משונה היא רואה את השמלה האפורה של אביגיל, את קווי המרירות סביב פיה, את המצמוץ בעיניה היבשות, את טבעת הכסף הדקה עם הפרפר שעל הזרת; טבעת ילדותית להפתיע, שאיננה הולמת את המראה המסוגף של האישה שמולה. חנה נזכרת שגם נוני נהגה לענוד טבעת כזו. מזמן. אני כל כך מצטערת, לוחשת אביגיל, וחנה מהנהנת. מה כבר אפשר להגיד. תקופה ארוכה כעסה על אביגיל, שנטשה את נוני למרות שידעה היטב עד כמה נוני זקוקה לה ומתגעגעת אליה. בלתי נסבל היה לראות איך המשיכה נוני לחכות לאביגיל שתבוא, זמן רב אחרי שהיה ברור לחלוטין שאין בכך שום טעם. אבל בחנה לא נותר כוח לכעוס. אביגיל הולכת, כמעט נמלטת. אנשים אחרים באים, אומרים דברי נחמה תפלים בקולות מהוסים, לוחצים את ידה, עוזבים. היא רואה את הדברים ממרחק גדול. אבל אז עיניים מופיעות מולה, עיניים בירוק ואפור של מרים. לחנה מתחורר שכמעט כל היתר התחמקו ממבטה, אבל מרים מתבוננת הישר אליה, ובעצב העמוק שבעיניה רואה חנה הבנה חרישית. זרועותיה של מרים מתרוממות ומחבקות את חנה, מחבקות בחוזקה. רק שם, בתוך החיבוק הזה, חנה סוף סוף נשברת ובוכה.

מרים יודעת

מרים גם היא יודעת. לילה אחד הָרַי מתקשרת, ומשהו בקולה גורם למרים לעזוב את ההמולה הרועשת של ילדים ואורחים וכלים, לעלות לחדר השינה ולסגור את הדלת. היא מקשיבה בתשומת לב. *נפלא, היא אומרת להָרַי. אני כל כך שמחה בשבילכם. מה קרה, הָרַי, תגידי לי. אוי, הָרַי. הכל יהיה בסדר. את תהיי פשוט נהדרת, וגם מישל. מה פתאום. רק תקפידי על התרופות שלך. לא. בטח שתהיי. את לא הראשונה ולא האחרונה להיות אמה במצב כזה. כן. אני יודעת, יקרה שלי, אני יודעת. איזו שאלה. הָרַי. הָרַי. אל תבכי. אני אוהבת אותך. נדבר בשבוע הבא? לא, אני לא אגלה. מחבבת אותך.*

ככל שהיא פתוחה ביחס להריונות, להפלות, לסקס ולמשברים הרגשיים שלה עצמה - לפעמים עד כדי להביך - מרים דיסקרטית מאד ביחס לחיים הפרטים של אחרים. לגבי הָרַי, היא מרגישה אחריות מיוחדת להגן על הסוד. היא לא מספרת לאף אחד; בקרוב ממילא כולם ידעו, היא חושבת. אבל היא טועה. ולא רק לגבי זה.

אביגיל בדרך

בדרך חזרה מבית הקברות אילן נוהג. השקט במכונית סמיך, כאילו הם נוסעים דרך מנהרה של עננים. למרות שחם להפליא בחוץ. ברמזור אדום אילן מניח יד על ירכה. היא הודפת אותו. אין לו שום קשר לזה. הוא בקושי הכיר את הָרַי ולמרות זאת תמיד היה נגדה. אבל אחרי רגע עולה חרטה: *זו לא אשמתו, הוא רק מנסה לעזור.* היא פונה אליו, מנסה לדבר בעדינות.

"מצטערת. זה לא נגדך. זה..."

"אני יודע."

לא אתה לא יודע, אביגיל חושבת. הָרַי איננה. זה נגמר. ולא יכולה שלא להרגיש גם תחושה מתגנבת של הקלה.

כמה היא טועה, היא עוד עתידה לגלות. לא מיד, לא במשך זמן מה. בהתחלה קל להפתיע לא לחשוב על הָרַי. אבל פגישת המחזור המבחילה ההיא פותחת הכל מחדש. מאז ומעולם תיעבה אירועים כאלה, שבהם ילדים שהפכו לגברים שמנים ולנשים משועממות מצחקקים על העבר המשותף העלוב ומתרברבים בהישגי ההווה הפתטיים שלהם; אין לה שום כוונה להגיע. אבל ההזמנה נשארת תלויה על המקרר במשך שבועות, וכשמגיע המועד היא מוצאת את עצמה נוהגת לתיכון הישן. בקטע הכביש ליד בית הוריה של הָרַי היא מאיצה, והדופק עדיין מתפרע כשהיא מחנה את המכונית ויוצאת. רעש אינספור השיחות הסימולטאניות מתקיף אותה מיד בכניסה, והיא ממחרת להשיג לעצמה משהו לשתות. כמה מהנוכחים מקדמים את פניה בעליזות, אבל היא רק מהנהנת וממשיכה ללכת. עיניה

מחפשות נואשות את מרים, אבל - כמו שניתן היה לצפות - מרים לא הגיעה. כשפתאום מתחוויר לה שהיא מחפשת את הרי היא מנערת את ראשה, כמעט באלמוות: *את מטורפת, תשטפי פנים ולכי הביתה. עכשיו.* אבל בדרך לשירותים היא עוצרת, מאובנת. אנשים מדברים על הרי. לא פלא, לא היו הרבה אמנים במחזור שלהם, ואף אחד עם סיפור עסיסי כמו שלה. כשהם מבחינים באביגיל הם אינם נבוכים כלל ועיקר, להפך, הם מחכים שתצטרף ותתרום כמה אנקדוטות על נוהר, ככלות הכל האם לא היו מרים והיא חברותיה הטובות ביותר? אביגיל רק בוהה בהם, ואחרי זמן מה הם עוזבים אותה לנפשה; היא תמיד הייתה משוּנָה. למרות שלא אמרה להם כלום - או דווקא בגלל זה - פניה בוערות כאילו ביצעה חטא מביש, חסר תקנה.

אחרי הערב הזה הם יבואו: לילות שבהם אילן ושירה ושאר העולם יישנו בעוד היא, ערה לגמרי, תיאלץ לנדוד בחוסר מנוחה בתוך הבית הנטוש, כשהחשיכה השותקת של העצים וההרים פולשת לתוכה. מחדר לחדר תלך, כל כך הרבה חדרים, מנסה להימלט מהבלתי נמנע. לבסוף תתמוטט, על כיסא או ספה, לפעמים אפילו על שטיח או רצפת עץ. אז ושם הרי תמתין לה. *הרי, היא תאמר, ואחר כך תתחנן, אני מצטערת, כל כך מצטערת, אבל מה יכולתי לעשות, את יודעת איך זה היה, את יודעת איך אני, בבקשה תגיד לי.* אבל הרי רק תביט בה בהבעה אטומה ותשתוק.

הרי, סוף סוף

אי אפשר עוד לדחות את הקץ: הגיע הזמן לכתוב את החלק של הרי בסיפור. אביגיל כתבה כבר את כל היתר. זה לא צריך להיות קשה כל כך, תמיד ידעת כל מה שהיא חשבה. לא תמיד. אז תתאמצי. לפחות את זה את חייבת לה. חשבי: מכתביה המתרוננים מפריז, מלאי התלהבות ופתוחים לכל הפלאות שהעולם הוא הציע לה, בעיקר כשהפכה לתלמידתה של תיאודורה פארלי המפורסמת ואחר כך, אמרי זאת: למאהבת של פארלי. ואחרי זמן מה שתיקתה הפתאומית, המתמשכת. ניסיון ההתאבדות הראשון (היא מעולם לא אמרה ואת מעולם לא שאלת, אבל ידעת: זה היה קשור לאישה שהיא פארלי). עיניה הכחולות של הרי, זרות כל כך, בבית הוריה אחרי שהחזירו אותה לארץ. שיחות הטלפון התזזיתיות, באמצע הלילה, לפנות בוקר, המוזרות של מילותיה החרדות (והניסיונות הנואשים שלך לתת להן פשר). סירובה לקחת את התרופות שרשם הפסיכיאטר היקר־להחריד שאליו לקחו אותה. הניסיון השני, האלים יותר מקודמו, שהשאיר את חנה חבולה ושוקת. האשפוז הראשון. השחרור, הנס של הרי חוזרת, זהירה ואיטית, אבודה מעט במחשבותיה אבל עם אותו ההומור החד וחום הידיים המחבקות, מציירת את האקוורלים היפים עד כאב (לא עוד הדיוקנאות ההם). ואז מישל, מישל המתוק והנדיב, שידע הכל ולא נבהל. התוכניות שלהם. בהמשך: ההתקף, האשפוז השני. קולו המאופק של מישל בטלפון מדווח מדי כמה ימים על מצבה של הרי, לא מציע אפילו פעם אחת שאולי תבקרי אותה שם. מישל צוחק, אומר

שהרי בחוץ, שהם עוברים לגור בבית קטן במושב שבו יהיה להרי גם סטודיו קטן משלה. ואחר כך, מה שקרה אחר כך. המכתבים שהותירה היו ממוענים למישל ולהוריה; לא לך (ואת מעולם לא הצלחת להביא את עצמך לשאול מה נכתב שם).

אלו העובדות, חושבת אביגיל. עברת עליהן בלבך פעמים רבות כל כך. האם תתני לה לספר לך, סוף סוף, מה ואיך באמת קרה; אם רק תקשיבי, היא תעשה זאת, כמו שתמיד עשתה. אביגיל מנסה, באמת מנסה. אבל איננה מסוגלת. היא יושבת לבדה בחושך.

אביגיל מסיימת

ערימת הניירות על שולחנה. היא קוראת מהתחלה ועד הסוף. ושוב. אומרת לעצמה שעשתה כמיטב יכולתה כדי לספר הכול ועכשיו זה גמור.

אבל איננה מסוגלת להרפות. משהו עדיין איננו פתור. *מה עכשיו, מה עוד, תעזבי אותי כבר, היא כמעט צועקת. הרי, מצידה, דבקה בשתיקתה.*

ימים חולפים. שבועות. אביגיל בחדרה של שירה, מנסה להכניס בו קצת סדר. חושבת על בתה ומחייכת, ואז נאנחת. היא מתגעגעת לתינוקת שלה, לריחה, למגע עורה כשהייתה נרדמת בחיקה; לילדה הקטנה, הלבושה כמו פיה, שאחזה בידה בשמחה שכזו כשהלכו שתיהן לגינה. הן נעלמו מהר כל כך, משאירות לה את המתבגרת הזעפנית הזו שמצחקת עם חברותיה מאחורי הדלת המוגפת ופונה לאמה רק כדי לבקש - לתבוע - כסף, מזון, שירותי הסעה. על מה יש לשירה כל כך הרבה לדבר עם החברות האלה שלה, תוהה אביגיל ברוגז, ואחר כך בצער. מחשבותיה נודדות. ואז היא מבינה: זה הסוף. היא לא מוכנה לקבל סוף שכזה לסיפור. עוצמת עיניים, משתהה לרגע ארוך, עד שהיא רואה את מרים מחייכת אליה. אביגיל מהנהנת. פוקחת עיניים ותולשת עמוד ממחברת החשבון של שירה וגורפת מהשטיח עט סגול שלבבות חרוטים עליו היא כותבת:

אבל למרות כל מה שקרה היא עדיין יכולה לשמוע את הקול האהוב קורא בשמה, לראות את ראשה בן התשע של הרי בוער אדום ופראי בשמש הקיץ ואת הכחול הלא-יאומן של עיניה פונה למעלה בציפייה להוטה כשהיא עומדת מתחת לחלונה של אביגיל. "גיילי! בואי כבר!!" צועקת הרי, מתעלמת מהשכנים ואפילו מאמה האורבת של אביגיל, "תפסיקי לקרוא ותרדי למטה תיכף ומיד, הכל מחכה לנו!!!"

ישראל בר-כוכב

נטייה ועוד שירים

ישראל בר-כוכב צילום: אביבה אבן זוהר

נטייה

אור יום מצהיב לאטו
 אל החר השחר של הלילה
 חגיגת הגוף כמו הבהוב
 כמו סחרור חגב העצים.
 בעודו מתהפך באויר,
 בצרור המר מזדנב ויונק מצוף
 פרחים נושרים איכריו
 מעליו,

גם אנחנו בהיי דפינישן הנצח,
 בגלגולים, בספירות, חיינו צרורים
 בצרור האור

מי זאת עולה

מי זאת עולה כמו שחר
 מי זאת זכת חלב
 מי זאת מתפרנסת בקשי
 מי זאת שיש לה שני לוחות בכיסים
 מי זאת שבאה לנו טוב כמו בשנה טובה
 מי זאת שבגללה החסרנו פעימה.

מתי יפוח היום וינוסו שרב ורמה
 ומי יעלו עצים בחמה
 מי יודע אם ישפוננו ראש או עקב
 ומי לעשות עכשו?
 הקיו חיינו לשמועה?

ומי עלתה כמו שחר
ואנו סומים בחשמל?

קורות

יש מי שיש לו בית פתוח
לארבע רוחות ואור מהבהב

יש דברים שאובדים כנערת
נפשך

אנו באנו ארצה, עלינו מן היים
לכן ימינו גאות וערפל,

בבתים מלחשת משטמה
מהבהבים לנצח איקונות המשפחה,

באביב נוריק מקנאה
ובחרף יאפיר השער,

אף שהיינו כמו מים וסלע, ונועדנו לשמחה
באנו ממחזור ובמחזור תשובה

יש שמגמישים ענפי הגוף
מעלים פריחה

אבל אגם בתוכנו הלך וקפא
פעם פכו יובלים חמים

זה היה לפני ערן המאבנים
ואחרנו
מצד אחר מתהנה הפרידה
כל חיינו הכשרנו לזה: ים מיבשה

וְאֵף שֶׁהָיוּ אֶהוּבֹת - הָיִינוּ לְגוֹפִים נִפְרָדִים
כְּמוֹ כּוֹכָבִים שֶׁכָּבוּ, נִנְסִים אֲדָמִים

פְּרִידָה מְעִידָה עַל מַה שֶׁהָיָה
כְּמוֹ הַחֲזֹר אֹר כּוֹכָבִים

עֲדִין רוֹאִים אֶת זֶה
מַה שֶׁהָיָה, הָיָה.

אורפיאוס

אֶהְבֶּתוּ שֶׁל אֹרְפִיאֹס מְרֹאשׁ נוֹדַע
דְּרָכָה כָּכָל אֶהְבָּה

אֲבָל יֵשׁ מִי שֶׁנָּעַע עַל הָעֲצִים
כִּי נִחְמַד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל

בְּרַחֲשִׁים קָלִים מְדַבֵּר
לְהַשִּׁיב שֶׁמֶשׁ מִמַּהֲלָכָה

אֲבָל הַכֹּל יוֹדְעִים שֶׁאֵין לְהַשִּׁיב
אֶהְבָּה:

שֶׁלֹּא בְּאֶשְׁמֶתְךָ תֵּאָהֱב, אוֹ שִׂיֵּאָהֱבוּ אוֹתְךָ
תַּחַת הַשִּׁיחַ כָּחֵם הַצִּהָרִים

בְּכָל דּוֹר וְדוֹר קָם אֹרְפִיאֹס
לְהַשִּׁיב אֶת לֵב שׁוֹשְׁנַת הָעֲמָקִים

בְּאֶפֶן גְּבִירֹל בְּבֵית קָפָה הוּא מְדַבֵּר אֶל לְבָה
מְבִלִי לְהַבְחִין שֶׁכָּבֵר חֲמָקָה כְּצֵל עוֹבֵר.

החלקיק האלוהי

החלקיק החסר שמעניק את המסה לפרודות
הגוף הוא אהבה,

ושנאה אפלה יוקדת תבלע את האביב
ואת היס התיכון

*

לח.נ

צפורים בשיר הן צפורים

מיד שניה, בין כה וכה הן עפות

מחוץ לחיי הנגר

אל החלון צפורה נחמדת

נחבטת באותיות

מסתירה צפור אחרת

עדיפה צפור אחת על עץ

משתה צפורים בשיר

צילום של ישראל ברכוכב: הברבור

• אקרום ק'טריב

מאז איבדתיך אינני יודע לאן ללכת

תרגום: פרץ־דרור בנאי

לך החירות המלאה להישאר שם

חבר! מקום הלינה שבו אתה גר על בהונותיך
 יהיה פחות מציק,
 משליך מבט פרידה אחרון על הכפרים והערים
 המשליכים את בניהם לנהרות.
 לך החרות המלאה להשאר שם
 כשאתה מפסיד את המלחמה בבת־אחת.

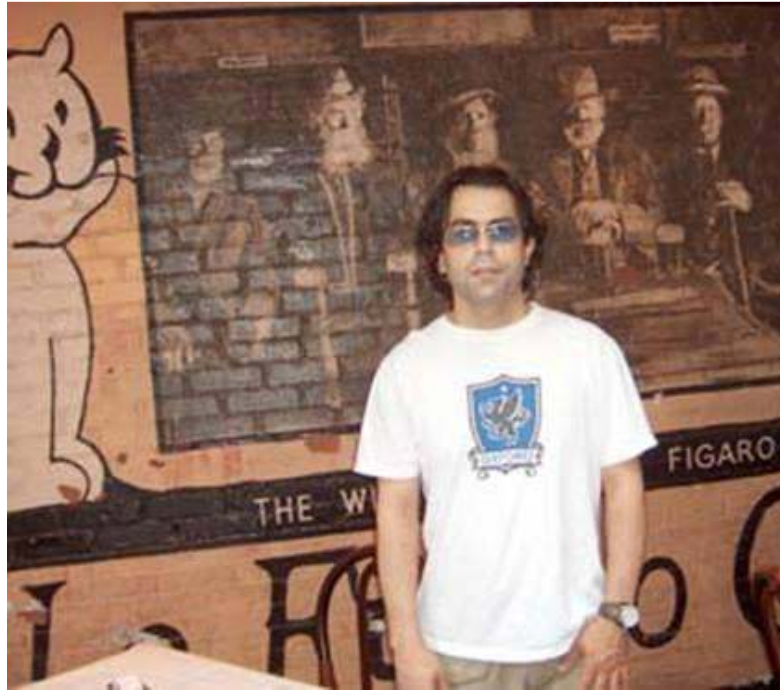
אפילו העפר והעופות והחברים

במלחמה משתלט הספק באפן מסכן ביותר,
 ולא תועיל במאומה קשיחות הרצון.
 אפלו העפר והעופות והחברים ישתנו.
 נצב האדם בודד בישימון,
 בעוד שאי־שם קבוצות של בריות
 ממלאות את הרחובות והמרפסות באנחותיהם.

מבט העוף

במבטו של העוף המחפש אחר פרוגי לחמד
 מתים אנשיך בעודם בדרךכם אל הבית.

• משורר סורי חי בניו־יורק, ארצות־הברית.

אקרים קטריב

במקביל לתקווה

במקביל לתקנה נקח אותך אתנו
כשאנו מנשקים את פניך השזופות מאד בין העננים
ומושיטים יד ליד מושטת הדומה לאת וענף של עץ.
אנו בניה הנאחזים כלולאת חלצתך
לאחר כל הפחד הזה.

הניחו לשעון הקיר שבמטבח

הניחו לי היכן שהרוח נשבה
מבלי שאיש פתח את הדלת.
הניחו לחתולים ולכלבים המזנחים ולשעון הקיר
אשר במטבח:

לְבַדְדָה בְּעֵלְטָה וְדַמְדָה עַל חֲלָצְתִי.

לא יבין אותך איש

לא יבין אותך איש
ולביתך אין שומר בשעריו.

מאז שאיבדתיך

מאז שאיבדתיך
אינני יודע לאן ללכת.

האסיר עאדל חמד

תחת העץ שבחצר הכלא
יום אטי עובר.

קלף הג'וקר יפול מכיס החלצה

יש מי שמאבד את חייו כשהוא רק קונה לחם מעגלות.
מאמץ עצמו לזכור את שמו ושמות בניו ואשתו,
ומבלי לעצם עינים הוא חולם סבב משחק קלפים
עם חבר חייו:
יפל קלף הג'וקר מכיס החלצה,
בעוד שמרחוב לרחוב עוברים אתו אל גנת הבית
כדי לקבר אותו שמה.

שביל החלב

הכוכבים עדין בתים רחוקים
ושביל החלב הוא שדה בו מתרוצצים ארנבים.

בלי כרטיס ביקור

שירים

1.

אני קפת שרצים עלומה נשלפת
מן הבוידעם של הרגשות הכי טחובים
ממנה זוחל ויוצא כל מה
שטרם שזפתו השמש.

אני פיל

מה הפלא שמביטים בי משתאים?
מהרגע שנכנסתי אפשר היה לחתך
את האויר בסכין

אני בבת חרסינה עם דם כחל
חסינת שכרים

נסיכותי חוצה גבולות
נהרות נשפכים לימי הגועש

על חבל הפביסה מתנדנדים
תכלת מלמעלה
ותהום מלמטה

2.

יש רגע שבו חוכרים כל האחורים
והאקראים ואני ליצן לולין על
חבל שומרת על האזון השביר
באלם במלים בסדקים
רבוא כוכבים כלם כבר כאן ואני
חליפתי

יערה בן-דוד, התפוז הגדול, קולאז' (2006)

.3

אָנִי מְשׁוֹרֶרֶת בְּלִי כְּרֵטִים בְּקוֹר
 דּוּ צְדָדִי בְּעֵבְרִית וּבְשִׁפּוּחַ זָרָה
 מְצַטְעֶרֶת, אֵין לִי וְגַם לֹא יִהְיֶה לִּי
 עֵבֶדָה שְׂאֵנִי נוֹשְׁמֶת חוֹשֶׁקֶת
 גַּם בְּלִי זֶה כְּבִית וּמְחֻצָּה לוֹ וּבֵין לְבֵין
 כּוֹבֶשֶׁת צְחוּקֵי לְפָרְקִים
 מְפַנֵּי מְרַעִים בִּישִׁין
 כִּי רָגַע אַחֲרַי מִמִּילָא אָנִי כְּבָר לֹא
 דִּי לִי שְׂכָאן זֶה כָּאן
 צִדִּים לֹא בְּעֵקְבוֹתַי
 גַּם אִם קוֹלִי אוֹלֵי מְסַגֵּיר אוֹתִי
 גַּם זֹו לְטוֹכָה
 לְהִיּוֹת מְשׁוֹרֶרֶת חוֹבֶקֶת גּוֹף חַי
 בְּלִי מְקַדְמֵי בְּטָחוֹן

.4

הגיעה שעתה של
 חנות נעלי לב נעלי בית נוחות
 להסגר
 פולה ודוד בן-גוריון קליאנטים קבועים
 נתן אלתרמן וכל המי ומי
 גם כשיצאו לרחוב
 הבית הלך אחריהם
 לאחר חמשים ושבע שנים
 חנות ברחוב דיזנגוף בלי סניפים
 בלי פרטיסי אשראי וסלולרי
 עם הוטרינה מסוף שנות הארבעים
 ודלת הברזל הכבדה
 היא כמו עיר זקנה זוכרת נעוריה
 אבל עכשו מכל עבר סוגרים עליה נועלים
 למכירה כל הקודם זוכה
 מי שלא דרך בחוצות בנעלי הבית של לב
 לא ידע את מדרג הבדיה והממשות
 כיסים מלאים שמש
 על מה שעדין ישנו
 ועל מה שעדין איננו

אהבה נכזבת

אני בא לספריה כי אני יתום
 אני פוחד למות לבד בבית
 אז אני בא לספריה -
 כך אמר אברהם הספרן מן הפנה הקבועה
 שפטר מן הספריה ויצא ממנה
 עם מכתב הפטורים שבו כתבו
 בהצלחה ותודה ועוד כמה מלים לחזוק
 אחרי עשרים ושלוש שנים של
 חבוק ספרים.
 קולו העור על גלי האתר
 מה שרצה עוד להגיד לא הספיק
 אולי במהדורה הבאה
 או בזו שאחריה.

אורי שטנדל

איפה היה הבית האדום

עכשיו הוא כבר אביו ועיניו בווערות מדעת. אין כאפיה על ראשו להסתיר מערומי קרחתו. לא מעשן נרגילה. לא יודע לשחק שש־בש. יושב ריקם בבית קפה שעל שפת הים בעיר העברית הראשונה. כל כך קרוב לבית האדום, אליו הולך היה עם אבא שלו אז, עוד לפני שפרצה המלחמה, להפגש עם יהודים חשובים שצבטו בלחיו, שהתפעלו מן המילים שידע לאמר בשפתם, ששאלו שוב ושוב מה שמו, כל פעם מחדש, כי לא הצליחו לזכור.

ג'האד קרא לו אביו. כנראה סתם, לא מפני שהתכוון לשום מלחמת מצווה באף אחד. אפשר ניסה לשמור עליו מבני עמו שלו, לבל יפגעו בבנו של הבוגד, משתף הפעולה של היאהוד, אלה שירקו אחר כך לבאר ממנה שתו, ואולי ראה איכשהו את הנולד ושמו הוא גם צוואת אביו?

האם אדם מגשים את שמו? גם לשאלה זו אין תשובה אחת, יחידה. טמון הוא בו כמו צבע עיניו, תבנית אפו, מוצאו ותולדות חייו, ואין הוא בן חורין לברוח ממנו.

לגם מן הספל שלפניו, לקלקה לשונו רכות הקצפת. קפה יהודי, מתוק, משחד, לא זר לגמרי. הוא גדל גם פה. רחוב הירקון בתל־אביב הוא לו כמו שארע צלאח א־דין בשכם. לא נכון ששני קווים מקבילים לעולם לא ייפגשו.

הבית האדום כבר איננו קיים, כמו מרבית יושביו שהלכו לעולמם, אבל הוא זוכר אחדים מהם, כאילו רק אתמול ראה אותם טופחים על שכם אביו. את הגבוה, השרירי עם עיני הפלדה, זה שכנראה נתן את הפקודה להעמיד אחר כך את אבא מול כיתת היורים וגם את הנמוך, עם שיער השיבה המסתלסל, שדיבורו צרוד וחותרך וכולם מצייתים לכל מילה שלו. האב לא התרפס בפניו, הוא זוכר, אבל בגאווה הציג אותו, את בנו הבכור. הנמוך לא ליטף אותו, רק הביט בו ממושכות ומלמל משהו.

"הוא ראיס אליאהוד", הסביר לו אביו, "זה מנהיג היהודים, ולא כל אחד זוכה לפגוש אותו פנים אל פנים". אכן לעיתים רחוקות הוכנסו השניים אל החדר הגדול בירכתי הבניין, ששטיח ירוק, רך, פרוש על רצפתו ותמונת איש בזקן שחור ניבטת מן הקיר. ג'האד לא הבין את אשר אמר המנהיג לאביו. בעברית דיבר, בולע את המילים. אף כי חייך מעת לעת נדמה לילד שהוא עצבני, כנראה היה קצר רוח, מתרגם היום ג'האד רשמיו בדיעבד, בחדר הרחב התהלך אז המנהיג כמו נמר בסוגרו.

לעיתים קרובות יותר נפגש אביו עם הגבוה, מסתודד עמו בפינה זו או אחרת, קולו של זה רועם, אך שפתיו קפוצות, בעיניו זיק רישעות שאינו כבה.

את שניהם ירא אבא כנראה, ואין לדעת עתה את מי יותר.

והיה שם גם האיש עם השפם הקטנטן, שדיבר ערבית צחה למהדרין כמו בשיעור ספרות בכתה. תמיד חיך ועיניו עצובות, כאילו צפה את האסון המתקרב, הוא היה רך כל כך לעומת המנהיג הקשות, חסר המנוחה, הזרזי, המתרוצץ מחדר לחדר, שופע מרץ, כמו כספית במד חום הצפוי כל רגע להתרסק.

עכשיו נדמה לג'האד שהוא חש שוב רעב. מוזר, רק לפני רגעים אחדים סיים ארוחתו וגם גמע את הקפה עד תום. הקדים הרבה לבוא כדי להתכונן לפגישה עם פויכטונגר, רצה לצבור שלושה פנימית, והנה סערה בתוכו. הוא משחק בסכין, הופך אותה מצד לצד, כאילו בוחן את הלהב.

האולם גדוש. כל השולחנות תפוסים. איש אינו שם לב אליו בתוך ההמולה. אין הם משערים לאומיותו. בימים טרופים אלה אין ערבי מתרווח לו בגפו בבית קפה על שפת ימה של תל-אביב, אלא אם מוחו הקודח רוקם מחשבת זדון.

הסכין בידו מתגלגלת. הרהורי נקם עולים מעצמם, מאז הוצאתו להורג של אבא הם בני לווייתו, ההרהורים האלה, נדחקים אליו, דוחקים בו והוא הורף אותם, דוחה שעתם.

הקצין הורג אביו הורח בהוראת המנהיג, אך לא הועמד לדין באשמת רצח. המירו סעיף האישום להריגה "בגלל זכויותיו". לא מעט ויכוחים נרקמו אז בחדרי חדרים מסביב לפרשה, אך מהר מאוד דעכה, בספרי ההסטוריה מקדישים לה שורות בודדות, בשוליים, לצאת ידי חובה. זו דרכם.

כיוון שכך נשתכח כל העניין. אין מן הסתם אפילו אדם אחד מכל אלה הנקבצים כאן עכשיו, סביב השולחנות הקטנים, היודע דבר על מה שעולל אחד הקצינים הבכירים של צבא המדינה היהודית בימי בראשית. אף אחד אינו מנחש, שהגבר היושב כאן בחליפה הדורה וסכין בידו, סמוך כל כך, נושא בליבו כאב רצח אביו בדם קר. לא ינחשו שהוא ערבי.

מצד שני, אם מישהו יזהה אותו עכשיו ויקרא לו ערבי מלוכלך, הוא לא יניד עפעף, כאילו לא אליו הוא פונה, כאילו אין הוא ערבי, אולי הוא פשוט התרוקן מערכיותו, הגשים חלום אביו, התייהד איכשהו, בלא למלא מצוות גיור, מתוך שלמד כל רזי השפה העברית והעמיק בנבכי ההיסטוריה היהודית, וקרא את ביאליק, שלונסקי ואלתרמן, הזו ועגנון וגם ס. יזהר ויהודה עמיחי, אפשר כבר שלעולם לא יוכל להיות ערבי, לא מלוכלך ולא נקי, נגוע הוא ביהדות כמו היא כתובת קעקע צרובה בבשרו.

אפילו כך עדיין הוא בנו של אביו וצריך הוא לדעת איך בדיוק מצא מותו האב, מה בדיוק העלילו עליו, מה היתה תגובתו, מה היו מילותיו האחרונות, איך עמד מול פני המוות, האם מלמל את שמו שלו, של ג'האד, כשנפל מאש היורים, מתבוסס בדמו. ד"ר ליאו פויכטונגר יודע. הוא היה שם. הוא האחרון שנותר מיחידת החיסול ההיא. כל השנים רצה לפוגשו וזה, צלופח שכמותו, לא נעלם, אבל גם לא הניח לתופסו, כאילו פסח על שני הסעיפים.

לא צריך היה להביט בשעון כדי לדעת שהגיעה שעת הפגישה. תלה עיניו בפתח האולם, שדווקא עכשיו היה ריק, כאילו בצו נעלם מתפנה הבמה לגיבור שצריך עכשיו להופיע.

האם יזהה אותו? את תמונותיו ראה, למד תולדות חייו, עקב אחריו, אבל מאז ימי הבית האדום לא ראה אותו ודמותו בימים ההם מטושטשת בזכרונו.

לא ייתכן שלא יכיר אותו מיד. כל כך שקע בנסיון לפענח איש זה, אולי הוא הצעיר התמיר, שעניו ירוקות ואש ממזרית מתלקחת בהן, כששוחח עם אביו.

"אבן שרמוטה" כינה אותו האב בינו לבינו. דומה שגם אבא התקשה לתהות על קנקנו של הליאו הזה.

למן ההוצאה להורג שמר איכשהו פויכטונגר על קשר. לא צלל מתחת לאדמה כמו אחרים, בעצמו יזם מגעים מתחמקים, נוגע לא נוגע, מתיר מירווחי דממה. הוא שסיפר לג'האד על ההוצאה להורג לאחר שנמצאה הגופה בין השיחים, הסתפק במשפטים קצרים, מלמל משהו על טעות מצערת. הבטיח שיצלצל שוב. הוא שסייע למשפחה לעבור לשכם. איכשהו משך בחוטים מאחורי הקלעים, לא הכביר מילים, דיבורו יקי קצר, מתמשך משהו, לא הצליח לסגל לעצמו מבטא צברי.

מאז שהשתחרר פויכטונגר מן המוסד דרך כוכבו בעסקים. בבת אחת הגיח מאפילה אל אור הזרקורים. תחילה איתר אותו ג'האד במדורים כלכליים בעתונים זרים ולאחר מלחמת ששת הימים קרא עליו כמעט מידי יום בעתונות העברית.

פויכטונגר יקה, אבל מאחר, אין ג'האד מעלה בדעתו שלא יבוא. הוא יזם את הפגישה עתה לאחר שנים כה רבות, בהן הסתפק בגיחות סמליות ממרחק בלבד. נראה ששוב איננו חושש מרגע האמת. יש דברים בפיו, אין ספק, נימת הזמנתו היתה ברורה, מעשית, אין האיש מכביר מילים לריק.

האם גם הוא השתתף בפועל בהוצאה להורג או הסתייג בלשון נמוכה ואולי פשוט שתק, לא העיז למחות מול נחישותו של המפקד, שכל מי שלא הסכים עמו, לאוייבו נחשב.

האם יספר פויכטונגר דברים כהווייתם או יקשט עצמו, עתה כשהוא העד היחיד אשר כנראה נותר בחיים, בידי ללוש פרטי הסיפור כרצונו.

צפירה חדה ממושכת נשמעה בחוץ, קורעת לרגע את מסך דיבוריהם של יושבי הקרנות בקפה. רחוב הירקון למוד אזעקות כאלה. רק ג'האד כורה אזנו מעבר לאושת תנועתן של המלצריות, מלמול השיחות וחריקת כסא. לא חלפו שניות אחדות ועדר יללות צופרים רבים פרץ פנימה להסיר כל ספק. קרה משהו, לא אמבולנס בודד מבהיל חולה לב אל בית החולים. עוד טרם שמעו חדשות ידעו איכשהו כולם כי כנראה התרחש פיגוע.

ג'האד נמתח. פעימות לבו גברו. ישראלים, למודי נסיון המה, כמו לוחמים המזהים קול שריקת הפגז, מבחינים פה אזרחים תמיד מתי מתרגש פיגוע המוני. ועדיין לא חרג בית הקפה משלוותו, אבל דומה שנהימתו שונה קצת, מחרחרת כחיה מחרחרת אוייב, שעודנו רחוק.

וכבר חש ג'האד חרבות מצטלבות בחזהו. כשיש פיגוע הופכים עוברי אורח ערכים תמימים אויבים מסוכנים ואם יגלה אותו המון משתולל לא יחוס עליו, את דינו יחרוץ מיד והרי הוא יורש אבא גם בדרך מותו.

וצפירה נוספת, לא פחות נוקבת מתייללת לה ללא סוף. פו י כ ט ו נ ג ר היקה הזה לא מאחר סתם. לא ידע ג'האד למה קם פתאום מן השולחן, חושף עצמו שלא צורך. רגליו נשאוהו החוצה. האם מוותר הוא על הפגישה עם פויכטונגר, נועל לעד תיבת הוצאתו להורג של אביו.

ברחוב הירקון נרקמה שעת בין השמשות בתוך מכול הצפירות, אבל הגשם חדל פתע, כמו ליתן לשמש טרם שקיעה לחלץ קרניים אחרונות. הים היה כמעט שחור, עורבי, ולהקות ציפרים כיסו את פני המים, דומה בוטשות בציפורניהן אדוות ימים רחוקים, צורחות כי בא יום דין. כלי רכב משטרתיים, מכוניות כיבוי ואמבולנסים שעטו צפונה בשלל ריצודי אורות.

ג'האד הסב מבטו אל הבית האדום, שאיננו עוד, כמתפלל מוסלמי לעבר מכה. עוד מעט יחרב עולם, בן אדם, מילמל לעצמו, ואתה כאן מחכה לפויכטונגר, שיואל בחסדו להסיר את הלוט מרגעי אביך טרם מותו, לך מכאן הביתה כל עוד לא נחסמו הדרכים, לא הבית האדום ביתך, לא רחוב הירקון כור מחצבתך, בארץ אחרת גידלת ילדיך והם הביאו לך נכדים, הגיעה השעה לנתק חבל הטבור.

בצעדים כבדים שב ג'האד אל בית הקפה. בחלון ניסר עתה קולה של הקריינית המונה את ההרוגים בפיגוע הרצחני. אף אחד לא תפס שולחנו של ג'האד והוא חזר אליו להמשיך המתנתו, עיניו בפתח המאכלס תנועתם הבלתי פוסקת של יוצאים ובאים.

לפתע קפא ליבו. אל אולם המסעדה נכנס אביו, הוא ולא אחר, בדיוק כמו שזכר אותו בעת פרידתם, כשיצא בלי דעת לדרכו האחרונה אל גדרום היהודים, והוא כה מלא ביטחון, שערו הכסוף, אבל עדיין לא תשה בלוריתו, סדורה היטב ושפמו עודנו שחור, באותה חליפה כחולה, באותה עניבה אדומה, אותה הדרת גבר גבוה. בצעדים רחבים הלך זקוף אל עבר שולחנו של ג'האד, עיניו בו, אליו הוא מכוון, חיוכו הדק מפשיר לאיטו, עוד מעט יתפרץ לחבקו. ג'האד רוצה לקום על רגליו, לרוץ אליו, לחפון ראשו בחזהו הרחב, לקרוא לו אבא, הרי הוא מעולם לא מת, רק נעלם, אמרו הוציאו אותו להורג, נמצאה גוייה בין סלעים, בתוך צמחיה עבותה, הם זיהו אותה. כשנודע למשפחה כבר היה מאוחר מדי לבדוק אם לא נפלה טעות.

אבא אומנם כבר נקבר. על מצבה לבנה נחקק שמו: אבו ג'האד. היהודים החורצים כל הכריו שזו גופת אבא, סוף פסוק, אין לערער על דברי אלוהים חיים, גם אם לא החזיר נשמתו לבוראו, אל לו לתת אות חיים בניגוד לרצונם. בידם נהרג. הם שקבעו את יתמותו של ג'האד, ככל העולה על רוחם, רוח שטן, אבל עכשיו הוא שב, כמעט לא הזדקן, מעטים הקמטים שנקשרו סביב עיניו, דומה הוא לג'האד, עכשיו בני גיל אחד המה.

ואולי הוא מתכוונן בעצמו בראי, חולם בהקיץ, לא, הוא ג'האד יושב ומחכה. אין מראות בזה הקפה, רק חלונות ניבטים אל הים, הזועף כמו קצין ארור, והאיש, אביו, אליו פוסע, עד שנעצר פתאום כמו יד נעלמה אחזה בו ואין הוא עוד ארון לעצמו. מבוכה הבלחה בעיניו הנוקבות את ג'האד, הוא נרתע מגשת, סב על עקביו כמציית לצו טמיר, האם התחרט ברגע האחרון, האם

נמלך בדעתו, או שהוא נשלט בכח עליון ומי שמטיל עליו מרותו החליט מטעם כמוס שלא יניח לו להפגש עם בנו, אבל אי אפשר, לא, אבא, אל תיעלם שוב, אני כאן, מחכה לך, רק לך, לא לפויכטונגר, הוא מאחר, הוא לא יגיע, לא בכדי נמנע מבוא, לא מפני שנהרג או נפצע בפיגוע. אמור היה לספר לי את כל הפרטים על מותך אבל אתה חי, אתה במקומו כאן, לומר לי, בן, אני לא מת, הנה אני, אז למה אתה פונה לאחור, אבא לאן תלך. כמעט בזעקה.

מדבר הוא בלא קול, שפתיו אינן נפקחות משום מה, רגליו אינן נושאות אותו לרוץ אחרי האיש הממהר עתה לפלס לו נתיב בין שולחנות בירכתי הקפה אל האישה היושבת שם, בעלת העיניים הרושפות, מן הסתם יהודיה, אותו שטן שאבא תמיד סגד לו.

ג'האד מתקשה לעקוב אחריו, אבל הוא שומע אותו, בעברית הוא מדבר אליה. הוא בחר בה, העדיף אותה, היפנה עורף לערביותו, לבנו, לעצמו, היהודים לא הרגוהו בירי, בהשתלטם על לבו מחקו נפשו, גיירו אותו ואין הוא רשאי עוד להיות הוא עצמו, אבו ג'האד. יש לו מן הסתם שם יהודי למהדרין, אולי גם אינו זוכר ערבית, אינו יודע לומר אף את הפאתחה.

תמיד נטה לבו לנשים והן נמשכו אליו. בוגד היה בכל דרכיו, בכל רמ"ח אבריו, באם ג'האד, באומה הערבית, גם בנשים שאספוהו אל חיקו, בכניו, גם ביהודים שבוללוהו.

רגע מוכן היה ג'האד לשלוח יד בנפשו של האיש המתרפק על האישה, ששפתיה מלאות, אך הצפירות נפסקו. איכשהו שב בית הקפה אל עצמו, וג'האד גרש את הערפל הסמיך, עד ששוב לא היה האיש אלא סתם יהודי אלמוני וג'האד לא נמנע מחיוך מר בשל אותה הזיית טירוף, שזעזעה אותו עד איבוד עשתונות.

פויכטונגר מאחר לכל הרוחות, אבל ג'האד יוסיף להמתין לו. איש מסתורין. בעשר השנים האחרונות שוב איננו מנהל תאגדי ענק, כל כולו שקוע בעסקי הבורסה ברחוב אחד העם והוא מלהיב דמיונם של סוחריה ביכולתו המופלאה להעריך בדיוק מדהים קרקעית ופסגה בסולם השערים המיטלטלים מעלה מטה בתזזית אדירה, עד שאין לה, לבורסה הישראלית, אחות בעולם בעוצם תנודותיה.

האם יתכן שפויכטונגר לא מגיע רק מפני שאין הוא יכול להנתק מן המסך ברגעים כאלה של פיגוע המוני, שאז משתוללת מפולת והוא, פויכטונגר, חייב למדוד עומקה כמו עיניו, ללא הרף? לא, לא יכול להיות, הרי מספרים על פויכטונגר, שהוא מחליט על צעדיו, נותן פקודות מכירה או קנייה ולאחר מכן פשוט פורש לו לביתו לשנת ישרים כמי שסיים מלאכתו ואינו זקוק לעמוד אצל המסך המרצד כמו המוני בית ישראל. עיתים ממיר הוא שינה בהאזנה למוסיקה קלסית ואין איש רשאי לפרוץ אל עולמו הסגור. לא, פויכטונגר לא היה נמנע מן הפגישה בשל צניחת השערים המתחוללת בשעה זאת, דמים בדם מתערבים.

למד ג'האד משקלה של הבורסה בחיי היהודים, הרי זה סם, שהם מתמכרים לו כל כולם, עד שמערכת חושיהם וטורף דעתם. שלטת היא כפוליטיקה שלהם ללא מיצרים, על פיה ייחתכו שלום ומלחמה, ממשלות למוצא שפתיה יקומו או יפלו. דרך בורסה זאת אפשר להשתלט על כלכלתם בלי אומר ודברים, לחדור כסוס טרויאני אל כל החברות המשגשגות שלהם, שלא

תועיל להן רווחיותן, המפולת חובקת אף אותן, כסופה שאיננה מותירה דבר בדרך מרוצתה. רוח עזה מפרקת הרים.

נתחדשה יללת הצפירות. לבית הקפה הגיעו אנשים, שראו כמו עיניהם את מכונת התופת. עוד לא יודעים בדיוק מה, כמה הרוגים, האם מתאבד יחיד גרם להתפוצצות או אולי חדרה חולייה לעיבורה של העיר. היושבים מתכווצים פנימה, מבלי לקטוע המיית לגימת המשקאות. מי הוא העם המוזר הזה, אלוהים?

פויכטונגר מאחר, אבל הוא יבוא. לא איש כמוהו יניח לסערה לשבש הבטחתו. הוא בקש להפגש וטעמו עימו. האיש הגבוה, שג'האד דימה קודם שהוא אביו, יצא עכשיו עם האישה ולא העיף מבט לעברו.

ג'האד תוחב ידו לכיסו, נייד מרשרש שם. הוא שולף אותו, וחיוך קל מסתמן על שפתיו, היה זה מכתב שהגיע בטעות על דרך אשגר למשרדו, כשיצא לא הספיק לקוראו. מוזר איך השתרכב לשוכך זה, מכתב בעברית, שהתעופף מרוסיה לשכם, עכשיו הניח אותו על השולחן: לפרויקה שלום!

אני ובוועז מנסים לארגן משלוחים של שעורה לארץ מסתבר שזה לא פשוט בכלל ישנם קשיים בכניסה לנהרות בגלל הקרח אנחנו רוצים להעביר את הסחורה עד הנהר ולהעמיס ישירות כי הנמלים בים השחור נשלטים על ידי המאפיה שדורשת יותר מדי כסף יהיה עליכם לקחת בחשבון שהמשלוח הראשון יכול להיות במחצית השניה של חודש מרס עם אפשרות הכניסה לוולגה ולדון. יש כמובן עוד אפשרות שהיא דרך הים הבלטי אבל ההובלה משם יותר יקרה בקשתי מבוועז שמבין יותר בספנות ממני לבדוק אפשרות לקבל אוניה שיכולה להעמיס לבד זה יפתור בעיה גדולה דבר נוסף אני שמח על ההזדמנות בעניין המוזיאון יהיו לי תשובות מחרתיים היות ואני נפגש עם בעל התמונות אני אבדוק גם אפשרות חיתוך פסי הרכבת אתה תשמע ממני.

גלעד מוסקבה

צחוק פרוע פרץ מפיו של ג'האד, שכניו הביטו בו בתמהון.

לך תבין את העם הזה. הם כותבים בשגיאות בשפת אמם, בלי סימני פיסוק, הם מחוץ לארצם, תמיד בדרך אליה, שולחים ידם בכל, נופלים וקמים, צועדים אל אוכדנם ושורדים. בכל תנופת כשרונם חותרים אל חורבן הבית השלישי, אך איכשהו מתחזקים, דרך מתאבדים דרכם ואין עם החרד לקדושת החיים כמותם, הוויה של ניגודים.

פויכטונגר מאחר יותר מדי והוא זקוק לו, אילו היה יושב כאן, שואב היה ממנו סוד היהודי הנצחי, לפויכטונגר תשובות לשאלות יסוד ואי אפשר שהוא יקח אותן עמו אלי קבר.

ג'האד הניח ראשו על השולחן כמבקש לישון לעולם. עייפות תהומית צנחה עליו. מחר יודעו שמות הנופלים בפיגוע, בינתיים הוא לא יזוז מכאן, כמטווחי קול מן הבית האדום. המלצרית הניחה לידו את החשבון לפרעון.

פרץ-דרור בנאי

דברים שעוד מותר

*

או סולֵדֵד: הַסְתּוֹ כְּכַר כָּאֵן
 יוֹם או יוֹמִים
 עֲנָנִים מְצִירִים אוֹתָךְ
 וּמְפִלְגִים לֹא אֲדַע לָאֵן
 בָּרֶק וְאַבֶּק מִתְעַרְבָּבִים בְּבַדִּים
 עִם הַחֲמִסִּין וְהַשָּׂרֵב
 וְלִבִּי שֶׁכְּלוּהוּ גְעֻגוּעִים
 וְהַזְמַן נוֹתֵר כְּלוֹא בִּיּוֹמָן
 וְהַזְמַן יוֹצֵא מִגְדְּרוֹ
 מִפְּרִיחַ גְּנוֹת וְשָׂדוֹת וּפְרֻדָּסִים
 וְצִפּוּרֵי הַחֹרֶף וְצִפּוּרֵי הַקִּיץ
 הַחֲלִיפוּ דִירָתָן
 וְאֲנִי זֶר עַל הָאֲדָמָה
 אֶךְ-בֶּן-בֵּית-בְּשִׁבְלֵי-הַשָּׁמַיִם.

*

אֵת צְלִיל-הַגֶּשֶׁם הַמְּלוּחַ שֶׁבְּקוֹלָהּ
 נִצַּת-הָאֵבִיב-הַבָּא
 עַל שְׂדוֹת-גּוֹפָה הַמוֹפָז

אֵת מִשְׁטְחֵי-הַזֶּהָב-הַמְּהַבְּהָב
 כְּהַדְרֵי-פְּעֻמוֹנֵי-כְּלִיוֹנֵי-הַנְּחָבָא
 וּמְצִיץ מִפְּעַם לְפַעַם
 בְּכָל עֲרוּצֵי הַתֵּת-מוֹדָע

כְּמוֹ עוֹף הוֹמָה עַל גַּל
 הַמְּבַקֵּשׁ לוֹ הַקְּלָה
 רְצִיתִי לְלַכֵּד בְּהֶלֶם לִבִּי,
 וּבְסֹלְסוּלָיו
 עֲמוּסֵי הַמְּנַגֵּינָה

שְׁנַעְקָהּ
מִנּוֹפֵי־רֵאשִׁית וּמִלְחֲנֵי־חֶצְרָם
עַד עוֹלָם.

*

אוֹר חֲרָפֵי רֶךְ -
מִהֶסֶס פּוֹסֵעַ עַל רֵאשֵׁי הָעֵצִים
הַטְּנָגוּ שֶׁלָּנוּ... שֶׁהִיא שֶׁלָּנוּ
נִפְרָט בְּיֹתֵר מִמֵּיתֵר

עֲנָנִים... עֲנָנֵי חֶלֶב זָךְ
נוֹהֲרִים לְאֵטָם. נוֹהֲרִים
לֹא אֲדַע לְאֵן
וְעַד כַּמָּה שָׁנָה מוֹזֵר -

חֲשַׁבְתִּי שֶׁתְּבוֹאֵי סֵתָם כֶּךָ
מִמִּשְׁכָּנְךָ אֲשֶׁר בְּהָרִים
וּבְיַרְדֵּךָ עָלֶה שֶׁנֶּשֶׂר

אֶל כּוֹכְבֵי לְבִי שֶׁנֶּחֱרַךְ
וְתִסְעֲדִיהוּ בְּדִבְרֵי
דְּבָרִים שֶׁעוֹד מְתֵר.

*

הוּי לֵב שֶׁהוֹטַח בְּקִיר
תִּרְגַּע תִּרְגַּע
זֶה רַק לַחֲזוֹן זֶה רַק נְעִימָה
טְעִימָה כְּתַבְלִין חֲרִיף
שֶׁנִּזְרָה בְּחֲדָרֵי דָמִי
וְלֹא, לֹא נוֹרָא
שֶׁשְׁכַחְתִּי אֶת שָׁמַי
לֹא נוֹרָא שֶׁשִׁלַּחְתִּי שִׁירֵי
אֶל הָרִים מְשֻׁלְּגִים
כֹּל עוֹד בְּאֹוִיר הַקָּר
נִשָּׂא צִלִּיל
וְעַל הַדֶּרֶךְ עֵינַיִם צוֹפוֹת
הָאֵילָה תּוֹפִיעַ בְּחִלּוֹן
אוּ עַל אֶחָד הַשְּׂבִילִים.

פנינה עמית

מכתבים אסורים לארבעה גברים

מתוך "שמונה סיפורים ומוטו", ספר בכתובים

1

אילה שוהם, אלמנה בת 43, נמצאה ללא רוח חיים בדירתה ברחוב רש"י בתל אביב. משטרת ישראל פונה לציבור לסייע בפענוח נסיבות מותה.

השכן מקומת הקרקע ראה גבר מבוגר, כבד גוף, עולה במדרגות בשעה שש. השכנה בדירה הסמוכה ראתה גבר כבן 40, רזה, ממושקף, נכנס אל אילה בערך בשמונה. בתה של השכנה, מילי, ראתה אשה צעירה, בלונדינית, כשירדה במדרגות לטייל עם הכלב בערך באחת עשרה.

בנה של אילה חזר בשתיים בלילה ממסיבת סיום כיתתית, והזעיק את המשטרה.

ברשות המנוחה היו ארבעה מכתבים:

מכתב ראשון

אליק,

ידעתי, שאין כותבים מכתב אל המת, כי את המת לא יחיה, ואת החי ימית. סלח לי, כשם שסלחת על הדבר האחר. חסד אהבה מסנוור. ואחר כך, בלעדיך, לא ידיד נחמה, לא אהוב ולא בן. בין ריקות היום לסיוטי הלילה חצו הגעגועים. והזמן לא הציל, רק פירש את אהבתך. הערב אני... (מטושטש) ולכן (קרוע).

מכתב שני

אפרים ידידי,

ומוטב שאומר ידיד בעלי. הוא היה ידידך, ואתה - ידידו? ומוטב שאומר ידידנו. סגוף ואשם, כמה שנים אהבת את אשת רעך? וכשאמר לפני מותו, אחרי... תתחננו... למה נבהלת? שעד כדי כך אהב אותי? שידע שאהבת אותי? שאתך, לעולם לא אהיה בכל מאודי? ובני ראה ראה, ולא סלח. למה הצעת שאשלח אותו לפנימייה? כמי יכה שם, ומי יחוש במכתו את עצמת הכאב שבו? עירי אתה. לא הבנת דבר בין אם לבנה.

אבל לא בכני רציתי לדבר כשטלפנתי. אלא במישהו אחר. אני זקוקה לעצתך.

אילה

מכתב שלישי

בני,

אספר על שלושה גברים מתמסרים, לא לי, למקצועם.

אביך, שחקן. במותו שיחק את הקשה בתפקידיו - את עצמו. שמונה עשרה שנה, ושנה, אהבתי אותו. כשהיית בן שלוש בכית, לבדך, כשהתחבקנו. נדחת אל חיקי כשהוא נישק, נשקת את פני כשהוא הלך. אביך צחק ואמר, עוד תגדל. אבל קשה לך לגדול בלעדיו. ואפרים, איש המוסד. לא סלחת לי עליו, והגזמת. כי לו השררה ולו הממלכה, אבל לא לו האהבה.

וזה שעכשיו. אתה תמה על צלוליו בחצות, והוא תמה על נעליך הגדולות במטבח, בבוקר. גופו גרום, הוא קורא לו אברים מחברים בין המוח לאיבר המין. כשהוא מדבר, נשים מניחות את ידיהן על ברכיו, וחושקות. אבל הוא בטוח שאינו מן הסוג הממית. מדען מבוקש בעולם הוא פרופ' מנואל, מן המקום שהוא מביט הוא לבדו. כלומר. כלומר עליו להתאמן תמיד כי הוא על סף התוהו. אני מכוננת אליו. במחשבותי על דברים אחרים, כמעשי, הקטנים והגדולים. והאיש נשוי לאשה טובה ובנו צעיר ממך.

פטפטן גדול הוא מנואל. אבל את הדברים החשובים אינו אומר.

מבזהלים, מתביישים, נסגור את פינו אל המילה אהבה, ודמנו רווי בה, סחרחר. סלח לאמך על מה שסיפרה.

כשהיית קטן, את שיר הערש שלי לך - זוכר? אתה המתוק שלי... אתה החכם שלי... אתה חמודי... עדיין אני שרה לך בלבי, כל לילה. ואל תדאג, עוד תחוש את אהבתך אלי ברורה ושלמה. לפעמים אדם אינו אוהב אפילו את עצמו.

אמא

מכתב רביעי

יקירי,

גם אני.

בתדהמה. ובשמחה. ובמצוקה.

וכשדיברת על אשתך, מה ריתק את מבטך בי - יופיו של כאב מוסתר? בני שומע קולך בחצות, ואתה מתכונן בנעליו הגדולות במטבח, בבוקר. שקט שקט בני.

כשהידיים היו קטנות קרעו יום אחד את תכשיטי ואף שאבא נזף ונזף הן שכרו צלחות יקרות באקראי. כשהידיים גדלות זה הלב שמחבל. לא סולח לאם, הבן. לא ישים צערו ליד צערה. ישתוק או ישסע בה מילה או שתיים. כי אל קנא הבן, את לבו לא יסגיר לאמו.

מה אעשה שלא יתמקד בי, כואב, בודד, דן?

ולא בבני רציתי לדבר אתך. בדחיפות. עלי להראות לך משהו. עוזר לי. והעניין קשה.

אילה

הפונים למשטרה, נא לאזכר תיק פ/549757.

2

הבן, אלון, עוכב לחקירה. אמר שלא ידע על המכתבים עד לפרסומם בעיתון. לא נגע באמו כשחזר ממסיבת הסיום, לא הכיר את מאהביה, לא הבין לנפשה, ושוודאי התאבדה, כי אהבה את בעלה המת יותר משדאגה לבנה. הוא יצא מתחנת המשטרה בתום שלוש שעות חקירה.

אפרים גדיש, מבכירי המוסד לשעבר, התייצב במשטרה והזדהה כמי שביקר את המנוחה בין שש לשבע. בא לעודד אותה, כידיד, אמר, ביום השנה השלישית למות בעלה. היא הביעה את דאגתה לבנה, ולא הזכירה שום מאהב, לא ידע על המכתב, אלא אם יוכח אחרת, לא יאמין שהתאבדה.

בשובו מאמסטרדם, נעצר לחקירה פרופ' מנואל רוזמן, ראש החוג לגאופיסיקה ולמדעים פלנטריים באוניברסיטת תל אביב. הוא אמר, שהרצה בכינוס פיסיקאים ולא עסק בקריאת עיתונים מהארץ. לא ידע. אכן, הוא נעתר לאילה ובא לביקור קצר, לפני הטיסה, משום שנשמעה לו בודדה. אלמנה, ובנה עומד להתגייס לצבא. כן! הם קיימו יחסים. פשוט קרה! כן, אפר קצר לפני שנה. לא ידע על מכתב. לא ידע מה חשבה ומה הרגישה. לא, לא התעניין. ענייניו רבים. צר לו מאד על אילה. לא עוסק בניחושים על מה שקרה.

ידידיו בקרב קהיליית המדענים נדהמו, והתארגנו לאסוף את דמי הערכות הגבוהים שנקבעו לשחרורו.

"הניחו לי. אני אדם עסוק". נזף פרופ' רוזמן בעיתונאים שצבאו עליו בצאתו מן המעצר. גברת רוזמן אחזה בזרוע בעלה ובחיוך מפייס לנדחקים אליו אמרה: "נשים תמיד מתאהבות בבעלי. אז מה? הוא גבר מקסים... זה לא רציני. נישואינו טובים ויציבים". לחוץ בין אביו ואמו, הבן קרא: "היא סתם כתבה על אבא דברים לא נכונים!"

עתונאי אחד הפתיע וצילם את איש המוסד גדיש בפתח ביתו: "ואני חושב שזה אתה!" התריס כנגדו.

"לא", ענה, "גברים כמוני, מאוהבים, לא רוצחים ולא מתאבדים. הם גוססים, בשקט".

3

שרה רוזמן, אשתו של פרופ' רוזמן, נעצרה לחקירה. מילי, שנדחקה בין העיתונאים לחזות בפרופסור, זיהתה אותה כאשה הצעירה שראתה.

שרה רוזמן אמרה לחוקריה, שלפגוש את גברת שוהם כלל לא התכוונה. גבר הזמין אותה לפגישה, נשמע לה כבעל מודאג של אחת הנשים המתאהבות, והסכימה. חשבה, שתפיג את חששותיו ותגיד לו שמנואל אוהב את אשתו ומסור למשפחתו, ולא יעשה דבר חסר שחר! האישה שפתחה את הדלת, אמרה "אין כאן איש בשם הזה", הן החליפו מילות נימוס, ונפרדו מיד. כיוון שלא הכירה את המטלפן ולא ידעה את שמו האמיתי לא טרחה לברר אם ולמה שיטה בה. לא ייחסה חשיבות לעניין. לא קישרה בין שם המנוחה לבין האשה שראתה בפתח. גם עכשיו היא יודעת שלא טעתה, ושלאשה הזאת לא היתה חשיבות בחיי בעלה.

מעצרה של שרה רוזמן הוארך בשבוע.

במוסף הספרות של "מעריב" פורסמו "שלושה שירי אהבה" מאת ר. מנואל.

"שלחתי את השירים לפני שנה", אמר פרופ' רוזמן לעיתונאים, "ועכשיו רוצים סנסציה. שיר הוא שיר, ואין להסיק ממנו על העובדות. אדם כותב על עצמו דברים. הניחו לי. הניחו לאשתי".

גברת רוזמן שוחררה. נאסר עליה לעזוב את הארץ.

אלון, הבן, הסתגר בחדר אמו, ולא יצא.

מהמכולת שלחו לו מזון עד הדלת, ורשמו בחשבון.

4

פיסת הנייר רעדה בידו כשחייג.

"גברת רוזמן? מדבר אלון, הבן של אילה".

שתקה. אוזנו קלטה שבריר שיחה: המורה לא צודקת אבא.

"...גברת רוזמן... המכתב שכתבת לאמי, אצלי".

"מה... פלטה".

הוא קרא, והיא האזינה.

הוא קרא, והאב דיבר אל בנו דברים תקיפים ונחרצים. זה האיש שהיה מבקש את אמו בחצות אילה אילה.

הוא קרא, והיא האזינה לא נשמה נשימה אחת.

"מה תעשה בו", אמרה לבסוף, לכודה.

שיחרר את השפופרת.

ובכה.

אלישבע זהר-רייך

אל תוך הלילה ועוד חמישה שירים

אל תוך הלילה

צְרִצְרִי צְרִצְרִים בְּתוֹדָעָה
 מְחוּגִים הַזּוּיִים
 מְכַעֲרִים גְּחִלְלִיּוֹת בְּרָגֶשׁ
 וְאֵת בְּרֶדֶךְ, עֵינַיִךְ כְּלוֹת
 הַיָּמִים בְּקוֹצֵר יָדָם
 מְחַלְקִים לְטוֹפִים,
 לְשׁוֹאֲפִים וְשְׂאִינָם מְרַפִּים.

התרת נישואין

גְּרוֹשִׁין מְצַלְצָלִים כְּגִזְרֵה רָעָה
 פְּנֵי הַבוֹשָׁה אֵינָם יְכוּלִים לְתַאֲרָה
 כְּמוֹ בְּעֶבֶר הַרְחוֹק, כְּגֵרוֹשׁ בְּכָל,

בְּלֵיל אָפֶל:

לְכוּ לָכֶם מִבֵּיתְכֶם מֵהוֹיָתְכֶם
 מוֹשְׁלָכִים תִּהְיוּ עִם אוֹת שְׁלוּחַ עַל מִצְחֶכֶם
 הַתֵּרַת נִשׁוּאִין מִן הַסֵּתֶם הִיָּתָה הַהִגְדָּרָה הַרְצוּיָה
 הִיוּ הַמְּלָיִם מְרַכְכוֹת חֶתוּךְ אוֹתָהּ מְלָה נְפוּצָה
 מְסִירוֹת מֵהָאוֹב, טְכָסִים קְדֻמוֹנִים מְפִירֵי אֲמוֹנָה.

לְגֵלוֹשׁ בְּמוֹרֵד הַפְּחָדִים וּלְטַפֵּס אֲלֵיהֶם חֲזָרָה

כְּסִיזִיפוֹז הַנוֹשֵׂא אֶת כְּבֹדוֹ

וְהָאֵשׁ הַיּוֹקֶדֶת מְמַלֵּאת אֶת תּוֹכוֹ

לְגֵלוּשׁ אֶל הַרִיק הַפְּנִימִי בְעֵרְנָה
מִסְפִּיק שֶׁהַחוּץ הוּא מְלַחֵץ פּוֹגְעָנִי
מְלַחֵצִים: שְׁחַלְקֶם הָאֲחֵר כִּלְכָּלִי
וְחַלְקֶם הָאֲחֵר מִסַּע שִׁיקְשָׁה לְתֵאָר.

קולם של ילדים

הֵיִשׁ מִי שִׁיאָסוּף אֶת הַשְּׂבָרִים
אֲחֵרֵי שְׂאָבָא וְאֵמָא מִתְכַּתְשִׁים וְרַבִּים
מִשְׁמִיעִים פְּרוֹטוֹקוֹלִים שֶׁל פְּסָקֵי מִשְׁפָּטִים
כּוֹרִים בְּיַלְדֵיהֶם בּוֹרוֹת
קוֹדְחִים אֲבָדָנִים
הֵיִשׁ מִי שִׁיאָסוּף אֶת הַשְּׂבָרִים ?

הֵיִשׁ מִי שִׁיבִין
כִּיצַד נְסוּגִים קְטַנֵי קְטִינִים
לְבָכִי, לְשִׁתִּיקָה, לְשִׁבִירַת חֲפָצִים ?

הַפּוֹכֵי עֲצָמָם
מְכּוֹנְסֵי בְּדִדוּתָם
מְלֵאֵי חֲרָדוֹת הַפְּרִיָּדָה
מְסֻרְבִּים בְּגוֹפָם לְקַבֵּל רוּעַ הַגְּזֵרָה

הֵיִשׁ מִי שִׁיחַבֵּר הַשְּׂבָרִים ?

על הגירושין

כְּאֲשֶׁר פָּרַק הַנִּישׁוּאִין מִגִּיעַ לְסִיּוּמוֹ
מִתְקִימִים הַגִּירוּשִׁין.
נִפְתַּחַת הַדֶּרֶךְ לְאֵי נְדָאוֹת
אֲגָרוּ מְלוֹא כּוֹחְכֶם לְדֶרֶךְ מְפּוֹתֶלֶת
בְּרָכוֹ הַמְּשֹׁךְ מִסַּע חַיִּיכֶם
הַבִּיטוּ לְעֵבֶר הָאוֹפֵק הַפְּתוּחַ הַמְּצַפֶּה לָכֶם.

וְלֹא לְאַחֹר אֶל תְּהוֹמוֹת עֲבָרְכֶם
 הֲרָפוּ מִזְכְּרוֹנוֹת קָשִׁים
 וְאֵת הַזְּכָרוֹנוֹת הַטּוֹבִים שִׁימוּ כְּסֵפֶר פְּתוּחַ מוּל עֵינֵיכֶם
 פִּנּוּ מְקוֹם לְמִסְתָּרֵי הָעֵתִיד וְהָיוּ פְּתוּחִים בְּפָנָיו.
 נִשְׁוֹאֵיכֶם אַכּוֹן הִגִּיעוּ לְסִיּוּמָם
 אַךְ יְלָדֵיכֶם פָּרִי בְטֶנְנְכֶם מִמְּשִׁיכִים בְּמִסְעָם עִם שְׁנֵי הַהוֹרִים
 אֲנָא, אֵל תִּפְגְּעוּ בָהֶם
 יַחֲסִיכֶם כְּבָנֵי אָדָם שׁוֹפְעֵי חֲמֵלָה מְגִיעִים לְתַחֲלִילָתָם.

פחדי פרידה

יָדָה בְּחִיקָה יָדוֹ בְּשָׁלוֹ
 כָּל אֶחָד כָּלוּא בְּכוֹלִיּוֹת בְּדִירוֹתוֹ
 מְשַׁלְּחִים מְכוֹת מְלִים לְלֹא הַכָּרָה
 מְמַלְּאִים רִיקָנוֹת עֲמוּקָה

מֵתַח מֵתִמְשֵׁךְ בְּלָחֶם יוֹמָם
 הֵם חוֹוִים מִשָּׂא שֶׁל תְּקִשׁוֹרֶת חוֹלְנִית
 שְׁנַיִם רְבוֹת מְלִים נִתְקַעוּ בְּקַרְבָּם
 מוֹכּוֹת, מוֹקָאוֹת בְּעֲרֻבוֹת שְׁמִמוֹנָם

שׁוֹתְפִים לְבָגִידָה כְּשִׁמְרִים בְּעִיסָה
 מִשְׁנָה לְשָׁנָה שְׁתִּיקְתֶּם תִּפְחָה
 מִמְתִּינִים, מִמְתִּינִים לְפָרִידָה
 לְנִבּוּאָה שְׁתִּגְשִׁים אֶת עֲצָמָה

בהיוולד כאברך

בְּהָרִים מִשְׁכָּבְךָ לְטַפֵּס לֹא תִדַע
 יִנְחֶם הַיּוֹתֵךְ
 בְּהַתְנַפֵּץ חֲלֻקַּת אֱלוֹהֵיךָ
 נוֹלֵד אָדָם נֶעַ

ירון אביטוב

היונים של פטריסיליה

פרק מתוך רומן בכתובים

"פטריסיליה!" קראה לי ויקטוריה בקול צווחה, שהשתבר לאלפי רסיסים של זיקנה וחרדת נטישה. "פטריסיליה!"

לא הייתי בדיוק במצב של להשיב לה, אבל לא היה מנוס. "אני כאן!"

"איפה?" תחקרה, מגששת בצעדיה החרישיים והישישיים אל דלת חדר השירותים ונוקשת עליה באצבעות רפות.

"כאן, כאן," איברתי את סבלנותי. אפילו האינטימיות של בית השימוש חסרה לי ברגעים כאלה.

"מה את עושה שם?" היא נשמעה כאילו בכל רגע היא עלולה להתפרץ בכוח אל השירותים. "פישנדרו או סליינדו דל פוארפו?" (מלדינו, משתינה או עושה את הצרכים).

לא ששתי לפרט. היא עצמה נהגה לעשות את צרכיה בדלת פתוחה, חוששת מהבדירות שגזרה עליה הדלת הסגורה, הלבנה, של חדר השירותים, אבל היה עליי לעמוד לפחות על אחת הזכויות האחרונות שעוד נותרו לי - אחרי שאיברתי את חירותי למען עבודה בשכר שעבור הישראלים נחשב לשכר רעב - לעשות את צרכיי בדלת סגורה. ידעתי שזו הזיקנה, שזו החרדה, ידעתי שחלק מהתפקיד שלי זה לגלות אנושיות, אורך־רוח וסבלנות, אבל שום שכר שישלמו לי בארץ הקודש, לא היה שווה לי אילו היא פתחה בפתאומיות את הדלת באמצע שאני עושה את הצרכים.

כשוויקטוריה נקשה על דלת השירותים, חשתי כאילו אני חוזרת לרגע אל הילדות שלי ואל החצר הקטנה בקיטו, המוקפת בחדרי רכבת קטנים, וכל הראשים, כולם, ולא רק הראש של ויקטוריה, מציצים לי לתוך השירותים. גרנו אז בבית עם חצר שנראה כמו רכבת משא דוהרת, וכשעקרנו שם לראשונה, הציצו הרבה ראשים ונעצו בנו מבטים עוינים כפי שנועצים בפליטים. יותר מארבעים נפש התגוררו בחצר קטנה אחת, והתחרו על חדר שירותים אחד יחד עם עשרות הלקוחות של המסעדה שהיתה שם. האסלה בשירותים הסריחה משתן וצואה, ואף פעם לא הורידו בה את המים. דלת השירותים היתה רופפת כמו השן האחרונה בפיו של קשיש וכלי נעילה מבפנים. ככה שכל גבר היה יכול לדחוף את הדלת ולהיכנס לשירותים, כשאישה היתה בפנים. משום כך, אמא שלי פחדה מאוד שאיזה סוטה יתפרץ לשירותים וישלוף את הפיפי שלו בדיוק כשהבנות הקטנות שלה עושות פיפי. היא קנתה לאחותי ולי עביט שופכין קטנה, שאותה הציבה בפינת החדר ופקדה עלינו: "רק כאן תעשו פיפי, בשירותים אסור!"

אפילו על השושנים הבוהקים באדמומיותם שצמחו בחצר היה אסור לנו להסתכל, כדי שאף שכן לא יתפתה פתאום לקטוף שושנה אחת ולהציע לנו. אבל דווקא השושנים הללו היו הזיכרון הכי מתוק שלי מהשנים שהתגוררתי שם, שאני יכולה להריחן עד היום כמו את ריח השתן בעביט השופכין בחדרנו. לעיתים גובר בזיכרוני ריח השתן, ולעיתים ריח השושנים.

עברו מאז הרבה שנים, החלפתי דירות, החלפתי מדינה, אבל כל הסיבוב הגדול הזה לא עזר לי למצוא קצת פרטיות לעצמי, כשאני נכנסת לרגע לשירותים.

וגם לא כשאני יוצאת לרחוב.

כשיצאנו יחד לרחוב, ויקטוריה ואני, היא נהגה לאחוז בזרועי באצבעות קפוצות, וכל העת הזהירה אותי מפני הגברים הישראלים - מפני הדתיים, מפני החילונים, מפני העשירים, מפני העניים, מפני הערבים, מפני הגנבים, בעצם ממה לא. במיוחד מפני הגברים. ויקטוריה פחדה שהגברים יבואו ויחטפו אותי ממנה, ושאני אתחתן עם ישראלי מאחורי גבה ואטוש אותה לאנחות.

*

כבר בשבוע הראשון שלי בישראל, התפרצה עליי ויקטוריה בקנאתה המאכלת כמו מכווה של אש. ניצבתי במרפסת הקטנה, תליתי כביסה ונזכרתי בבני, שהתגעגעתי אליו אולי אף יותר משהוא התגעגע אליי. בעיניי נקוו דמעות ולא יכולתי עוד להכיל את הכאב, את הגעגוע, את הפרידה הקשה מנשוא מארצי, ובעיקר מבני. סיעה של עופות נודדים חלפה בשמים בדרכם הלאה אל ארצות החום, לאפריקה. קיוויתי שלפחות אחד מהם יתעה בדרכו ויגיע לאקוודור, ינחת על גג הבית שלנו בקיטו, ויספר לבני עד כמה אני אוהבת אותו ומתגעגעת אליו. מרוב התרגשות, לא שמתי לב שאני מדברת בקול רם אל הציפורים. כנראה שהעצב הטריף את דעתי. כה שקועה הייתי בעצמי, עד שנרעדתי כשחשתי לפתע בשתי ידיים מונחות על כתפי מאחור. מי נוגע בי? האם אלו ידיו של בני? האם בקשתי נענתה ואלוהים שלח אותו אליי?

ראש קטן התנגח בי והציץ מאחוריי. נבהלתי. זה לא היה בני. זו הייתה ויקטוריה שבאה לבדוק עם מי אני משוחחת. הפלגתי במחשבותיי אל מחזות נכספים, אבל בבת-אחת הן התעופפו בחזרה, כמו סיעת יונים, לביתה הקטן של ויקטוריה, שניערה אותי משרעפיי בתוכחותיה: "עם מי את מדברת? כבר מצאת לך חבר? כל כך מהר?"

היא לא הבינה שאני מדברת עם הציפורים, עם הבן שלי, עם עצמי.

"שלחתי אותך לתלות כביסה", המשיכה לגעור בי, "לא למצוא לך חבר. את חושבת שאני כל כך משוגעת, להאמין שאת מסוגלת לדבר עם ה'פשוט' (ציפורים)!"...

לא ענית.

"קה אי'זה, יא אסטה טו אמיגו אבשו (בתי, האם החבר שלך כבר נמצא למטה)?" המשיכה ויקטוריה ושאלה.

הזמנתי אותה להצטרף אליי ולראות שזה לא ה"חבר", אלא רק היונים שמסחררות את ראשי. השמים נצבעו בתכלת, מבעד לענפי העץ הירוק יכולתי לראות עשרות ומאות בתים מסוידים לכן עם יער של דודי שמש, ואת היונים עפות בלהק משולש והולכות לאיבוד במפגש הלא-נודע שבין השמים לאופק עד שהן מתמזגות בצבעיהם.

אחרי שהילדים הקטנים גמרו לשחק בגינה שמול הבית של ויקטוריה, להקת היונים התעופפה מהגגות הסמוכים ונחתה שם כדי לפצוח במחול החיזור.

יון שמן וזקוף כמו טווס, הציג לראווה את החזה שלו, ניפח את ריאותיו ולאחר מכן ניפח את נוצותיו עד שזנבו נראה כמו מאוורר תקרה, והוא עצמו נראה כמעט כמו נשר בעל מוטת כנפיים. מה שעושה האהבה, צחקתי לעצמי. נפוח מאגו, ומלא באהבה עצמית, החל היון להקיף את היונה שבה בחר, קטנה ורזה, ממש כמוני, כאילו הוא מקיף את חומות העיר יריחו, ורוצה לתקוע לה כמו שכתוב בתורה שלכם שיהושע תקע בשופר.

היונה, ביישנית כבתולה, הידסה בתחילה ברגליה הציפוריות וניסתה להתחמק ממנו, אבל היון החל להמות כמו במפוח אדירים, ודלק אחריה במהירות. מדובר היה במשחק של אוהבים. היונה לא ממש ניסתה להתעופף ולהימלט ממנו. היא הניחה לו להקיף ולהקיף אותה עד שהשתכנעה, שאכן הגיע בחיר לבה, היחיד והאמיתי. ואז היא נעצרה והם החלו להתנשק במקוריהם, שעיצבו צורה של לב.

*

ויקטוריה המשיכה לחשוד גם הלאה, שבכל יציאה שלי אל המרפסת אני מדברת לא עם היונים אלא עם ה"מאהב" שמצאתי כביכול לעצמי. מהקן שבניתי לעצמי בביתה של ויקטוריה, אהבתי להשקיף על היונים שבאו לקנן בהמוניהן על גג הבניין ממול. מרוב שתיצפתי עליהן, אולי הן חשבו שגם אני בעלת כנף. היונים דאו במשק כנפיים מסחרר, אחר נחתו על מעקה הגג והידסו כמו טווסים, כשהן מפנות מקום בהדרגה גם לבאות אחריהן. הייתי יכולה לעקוב אחריהן נצח שלם. לא התאפקתי ונטלתי את המצלמה.

"היידה איז'ה, פוטוס א לוס פשוט! אקי אסטמוס, אספרנדוטה! (קדימה, בת, תמונות של הציפורים, אנחנו כאן, מחכים לך)!" דרבנה אותי לצלם, התיישבה לידי, שילבה ידיים וניסתה לעקוב אחר מעשיי מבלי לראות דבר. צלמתי עבורה את התמונות שהיא לא יכולה היתה לראות ותרגמתי אותן למילים בעלות כנפיים, מילים שיודעות לעוף.

אהבתי לצלם את היונים לא רק מהסלון של ויקטוריה, אלא בכל מקום שאליו טיילתי. היונים התעופפו בעקבותיי, וגם אני בעקבותיהן, עד שהתחלתי לחשוב שהיונים האלה בעצם מקננות רק בראשי.

את המצלמה רכשתי בתל-אביב וצילמתי בהתלהבות כל דבר. את עצמי, את ויקטוריה ובני ביתה, את אמי וחברותיה, נופים וכמוכן גם את היונים המתעופפות במשק כנפיים. את התמונות הרבקותי באלבום, וכשאני מביטה בהן כעת אני מרגישה כאילו הן מתעופפות מתוך האלבום הישר אל תוך לבי. לכדתי אחת מהן במעופה. כמה יפה הוא מעוף היונים, יפה יותר

ממעוף של כל בעל-כנף אחר, ובוודאי מזה של אווירון החורך את השמיים בסילון שלו ומשאר אחריו שובל של אש, אותה אש שפרצה במעמד הר סיני ולא כבתה ביהדות מעולם.

צילמתי מרחוק קשישה אחת שישבה בגינה הציבורית, פיצחה גרעינים והקליפות שלהן נדבקו לה לסנטר ולקצוות הפה. היונים עטו על הקליפות שנשרו מפיה, וכשאחת היונים ניסתה לנקר בהן נדבקה לה קליפה אחת מימין למקור והשנייה משמאל, כאילו צמח לה שפם. בתמונה שצילמתי, היונה דומה מאוד לקשישה שממנה היא ליקטה את השאריות.

ביקרתי במבצר צלבני בצפון, שאני לא זוכרת את שמו. אחרי שגמרנו להצטלם, חברותי התרחקו משם, ואילו אני התיישבתי לנוח על ספסל אבן ליד להקת יונים. מרבית היונים התעופפו בבהלה כשצילמתי אותן, אבל יונה אחת אפורה וחבולה, שכנפיה הנפולות נראו כמו פונצ'ו, החלה להרס לעברי באיטיות, כאילו היא מבקשת את חברתי. אולי גם היא גלמודית כמוני? התרגלתי לחיות באקוודור בלהקה, עם המשפחה, וכאן גם אני בעצם לבד. כשהיונה הביטה בי בעינה האחת, השנייה היתה עצומה, היא הזכירה לי את סניור ארון, בעלה של ויקטוריה שבו טיפלתי שהיה עיוור בעין אחת. אולי גם היא מחפשת מיטפלת? היא התקרבה אליי עוד ועוד, כאילו בעוד רגע היא תנקר את נעליי, וכך הנצחתי אותה במצלמתי.

כשהיונה לכסנה מבט לעברי, חשתי שהיא מעולפת מחום ממש כמוני. היא נראתה כאדם שהילך במדבר ימים רבים ומשווע למים. לא היה לי בקבוק להשקותה. חשתי צער עליה ועל עצמי, אבל היה עליי להמשיך בדרכי, כי חברותי כבר התרחקו מאוד ורצתי להדביקן.

קפצתי מהספסל למטה. היונה הפצועה הציצה למטה בעינה האחת, הטובה, כשואלת: למה את בורחת ממני?

מבטה האלכסוני קצת הבהיל אותי. השמש המשיכה לקפוח על ראשי, צמאוני גבר, הסתחררתי קלות, והרגשתי כאילו רוחות מן העבר מסתוללות בין אבני המבצר העתיקות ושורקות באזוניי, וכאילו היונה הפצועה הזו היא אולי נשמה של אחד מהרוגי הקרבות הצלבניים של פעם, המחפשת מנוח בקרבת ומבקשת ממני שאגמיע אותה במים חיים.

*

ערב אחד, אחרי שהיונים כבר נרדמו ולא היה לי עם מי לדבר, ומאוחר היה מכדי לעלות ולרדת במעלית, יצאתי אל המרפסת, ומרוב געגועים דיברתי אל הירח והכוכבים וכל צבא השמים.

"אתה מסתובב לך בכל העולם," פניתי בתחינה אל הירח. "תעשה טובה, תקפוץ לביקור באקוודור, תברך את הבן שלי ותחזור ותספר לי מה שלומו."

זו היתה שיחה מאוד ארוכה ומעמיקה שניהלתי עם הירח. לאחר-מכן התפנית לפטפט עם הכוכבים, וגם איתם היתה לי שיחה מאוד לבכית, שבמהלכה ביקשתי מהם שישלחו אליי את בני.

חשבתני שוויקטוריה כבר נרדמה כמו היונים, אבל היא השקיפה עליי שעה ארוכה מן המראה הגדולה שבסלון, מבלי לדעת שגם אני יכולה לתצפת עליה ולהבחין כיצד היא מתקרבת אליי בצעדים חרישיים, מטופפת על בהונותיה, על-מנת להפתיע אותי שוב מאחור. הפעם הייתי מוכנה.

"עם מי את מדברת? שוב איתו?" גערה בי בקול.

"כן, איתו, עם הבן שלי," ניסיתי להסביר.

"מה פתאום הבן שלך? את מדברת עם ה'אמיגו' שלך עם האוז'וס ודרס* (העיניים הירוקות), אמרה והתכופפה מעבר למעקה כדי לבדוק האם לירח יש עיניים ירוקות. לראות, כאמור, היא כמעט ולא יכלה בגלל עיניה העששות, שמתחת למשקפי-הבקבוקים שלה היו בעצמן בצבע ירוק עז, אבל מרוב שהוציאה את הראש החוצה, כמעט שפרחה כנף כמו היונים.

*

נהרה נשפכה על פניה חרושות הקמטים של ויקטוריה, כשיצאנו פעם לטייל אנגה-ז'ה בגינה. היא נראתה עליזה ומאושרת כל כך, עד שביקשתי מצעיר אחד שחלף בסמוך אלינו שיצלם אותנו עם היונים. באחת, התכרכמו פניה של ויקטוריה שחדשה שאולי זהו האמיגו שמחכה לי תמיד אבשו. "בואי נלך מכאן," ביקשה קצרות.

"היא אמא שלך?" שאל הצעיר בקול רם, חושב שמפאת גילה ויקטוריה מתקשה בשמיעה.

"מנסבו (צעיר), בטח שהיא הבת שלי!" שאגה לעברו ויקטוריה, זועמת שהוא מטיל בכך ספק.

ולי היא אמרה: "פטריסליה, אני כמו אמא שלך ואת כמו הבת שלי. אני מספרת לך דברים שאני לא מספרת אפילו לילדים שלי!"

לרגע התגאיתי בעצמי, שהצלחתי להתקרב אליה כך, למרות שבאתי מעבר לאוקיינוס של מחשבות וגעגועים. לא פעם חשתי, שאני, הזרה, קרובה אליה יותר מאשר הקרובים אליה בקרבת דם, שלא מוכנים לעשות למענה אפילו את המעט שאני עשיתי.

"איך היא חושבת לעצמה שהיא אמא שלך?" התרגזה לימים אמי כשסיפרתי לה על חילופי הדברים האלה. "למה לא אמרת לה שאני אמא שלך? שאני ילדתי אותך? שאצלי הסתובבת בכטן תשעה חודשים?"

"אני כמו אמא שלך!" התעקשה ויקטוריה כשסיפרתי לה את תשובת אמי. "את חיה איתי! עכשיו, כשאת רחוקה מאמא שלך, אני זו שצריכה לשמור עלייך!"

אמא שלי נשארה בתחילה לשמור על הבן שלי בקיטו, ואני שמרתי בינתיים על היונים המתעופפות, שאי אפשר לשמור עליהן אלא רק בחלומות. וגם, כמובן, על ויקטוריה.

בשיחות הטלפון השבועיות שלנו ביקשתי מבני: "תהיה תלמיד טוב, ובבקשה אל תבכה עד שאני אחזור. לא נשאר עוד הרבה."

"סי, ממיטה (אמא'לה), הוא הבטיח לי, אבל שמעתי שקולו נסדק.

אמי חטפה ממנו את השפופרת ואמרה: "אני שומרת עליו שלא יבכה. אני שומרת לך על הבן שלך כדי שתוכלי לעשות כל מה שאת רוצה!"

"ממיטה, השבתי באיפוק, "אני לא עושה כל מה שאני רוצה. אני עובדת כאן מסביב לשעון!" וכיצד יכולתי לעשות כל מה שאני רוצה, כמו שאמא שלי חשבה, כשבכל פעם שיצאתי לקניות בשוק או בסופרמרקט ויקטוריה מדדה על השעון את זמן שובי.

היא מדדה את הזמן בדקות, אני מדדתי בשנים. ידעתי שנשארו לי עוד ארבע שנים איתה והזמן הזדחל לו בעצלתיים, הזדקן יחד איתה, יחד איתי, יחד עם כולנו.

*

כשנפגשנו מחדש, אמי ואני, שבוע לאחר נחיתתה בישראל, שאליה הגיעה אף היא לעבוד כמטפלת, ועוד לפני הנשיקות, היא אמרה לי: "תגידי לוויקטוריה שעכשיו את כבר לא צריכה שהיא תשמור עלייך. אני אעשה את זה במקומה!"

היתה לי עכשיו "אמא" אחת לכל ימי השבוע, ואמא אחרת לימי ראשון בלבד. בימי ראשון, היום החופשי שלי מוויקטוריה, נהגנו לטייל יחד, אמי ואני, ברחובות תל-אביב. בכל פעם מחדש, הקפידה אמי לשאול: "נו, אמרת כבר לוויקטוריה הזאת מה שביקשתי ממך?"

"כן, ממיטה, שיקרתי לה, "אמרתי לה."

אבל לוויקטוריה לא אמרתי, כמובן, דבר, כי לא רציתי להכניס את ראשי בין שתי האמהות שלי, שליכה של כל את מהן גבה כמעט לגובה של הר, כשהיא חשבה לעצמה שאני בתה היחידה. הבטחתי לעצמי שעם שובי לקיטו, אשאיר מאחור בישראל את שתי האמהות שלי, ואקדיש את זמני רק לבני, מרשה לעצמי להיות האימא שלו. מדי יום אעלה לגג הבית שלנו בקיטו, אשקיף משם בגעגועים ואדמיין שאני עדיין יוצאת לפעמים עם ויקטוריה לטיולים ברחוב ועוקבת אחר היונים המקננות על הגגות וגם בראשי. מרחוק אוכל לשמוע את קולה לוחש לי: "איז'ה... איז'ה... אקי אסטמוס... אספרנדוטה... היידה פוטוס א לוס פשרוס! בת... בת... אנחנו כאן... מחכים לך... קדימה תמונות של ציפורים!" ואני אתגעגע לא רק ליונים, לירח ולכוכבים אלא גם אליה ולאוז'וס ודרס שלה.

*

מאז שובי לקיטו, בכל פעם שאני מתגעגעת ליונים של ויקטוריה או אליה עצמה, אני יורדת לכיכר סן פרנסיסקו, שהיא מעין כיכר סן מרקו שלנו, ומביטה כיצד הילדים מאכילים את היונים הרבות שמתקהלות שם. מרוב שמאכילים אותן, היונים הפכו למפוטמות כל-כך, שהן בקושי מסוגלות לעוף. מטס היונים של סן פרנסיסקו לא מרהיב בעיניי כמו זה של היונים בישראל. לרגע, הוא נראה לי כמו ההבדל בין חיל האוויר שלנו לחיל האוויר שלכם. וכך,

במקום שהיונים שלנו ינסו להשכיח ממני את ישראל, הן דווקא מעוררות בי געגועים מחודשים אליה.

מול הכיכר שוכנת כנסיית סן פרנסיסקו. פעמוני הכנסייה קוראים לתפילה. אני יושבת בחוץ, על ספסל אבן, ולא יודעת אם להיכנס הפעם. היונים המהדסות מתקרבות לפתח הכנסייה, כאילו הן רוצות להיכנס לשם במקומי. חתן וכלה עם שובל של מלווים עומדים אף הם להיכנס לכנסייה. מכל עבר מיידים בהם מטח של גרגירי אורז למזל וברכה. האורז מכסה את רחבת הכניסה במעטה לבן, שנראה כמו פתיתי שלג. המשפחה החוגגת נכנסת פנימה, היונים ואני נשארו בחוץ. היונים עטים על גרגירי האורז ומנקרים בהם במרץ.

נדמה לי שאני שומעת יונה אחת שואלת את רעותה: מי מתחתן היום?

השבוע כבר היו עשר חתונות, משיבה לה רעותה, ויש לנו הרבה אורז לאכול.

אני נשבעת לעצמי, שביום שכני ימצא כלה ויתחתן אני אקנה לא רק שק אחד של אורז אלא עשרה כדי להאכיל את כל היונים בכיכר.

אני נזכרת שוב ביונה שקיננה מול ביתה של ויקטוריה. ביקשתי ממנה פעמים מספר, שהיא תעוף לאקוודור ותדרוש בשלום בני. היונה תמיד שמחה להיענות לבקשותיי, אבל מרוב טיסות בטח אזל לה הדלק והיא התעייפה. אפילו בואינג 757 לא טס מרחקים כאלה מעל האוקיינוס בלי לתדלק. ניסיתי לזהות אותה בצילומי היונים שבאלבום התמונות שלי מישראל. כן, זאת היא. הנה, אני מזהה אותה וגם היא אותי. היא מנופנת לי בכנפיה לשלום, ואני מחזירה לה נפנוף. אני רוצה לקרוא לה ולבקש ממנה שתעוף עכשיו בכיוון ההפוך, בחזרה לישראל, לבית שבו גרתי, תחוג ממעל ותנקר במקורה בחוזקה בשמשה, עד שוויקטוריה תשמע ותזמין אותה פנימה, לשבת יחד איתה בסלון ולפרוס לה דרישת שלום מיונה אחת מחצר זרה, שהיתה המיטפלת שלה בישראל, זו שהיא חשבה שיש לה אמיגו עם אוזיס ודרס, ועכשיו היא מרגישה כמו יונה על גגות זרים.

ברכה רוזנפלד

מוזיקה מדברית במכון הצרפתי בת"א

על גג המכון הצרפתי השלחנות ערוכים,
 באדניות עצי זית צעירים בולעים בהכנעה את עשן העיר,
 שיחי רוזמרין מצליחים להניס את היתושים
 ואת ריחות המזלות שמסביב.
 הבריזה מן הים נזקקת לסיוע ונטילטור.
 אויר רווי אדים רובץ פרקדן כענן לחלוחי,
 אוצר צלילי מדבר.
 מגדלים חדשים מתגבהים מעל הכתים הישנים,
 לוועגים לקדמוניות החול ואלתוריו,
 משוררים קוראים שירים -
 אני לא קולטת את כל המלים
 כלי כבר שקועה במוזיקה המזרחית של יאיר דלאל
 שמנגן ושר געגועים אינסופיים ברוח המדבר:
 אהובה רחוקה ממתינה אפופת ניחוח מר
 באפלוּלית גנזך החלומות
 ספינות מדבר לאות מתאווה
 אל עננות המים.
 דרושים מסתחררים כמו הלומי אלפיהול
 מתאדה לאטו מכוסות היין,
 עלעול מדברי רוקד עד לעלפון
 והאבק הוא רק אפור של נגוהות
 ותמהון
 פנס ענק בקצה של עגורן נדלק מעל
 מפתיע כמו ספינת חלל
 אורו האלים בועל את ננוחות העלטה.
 ואני מגלה, בטבורה של עיר, את לחן המדבר
 בו מים אדירים זורמים, זורמים מרב געגועים
 אל האמא הגדולה -

כמו גליתי את הגניזה הקהירית בלה.

שירים מתוך "מעברות חיים"

*

בְּפִתַח הַשִּׁיר יִשְׁכַּחַתִּי
שְׁנוֹתַי כְּלֹא הָיוּ
בְּקֶשֶׁב רְאִיתִי אֶת הַקּוֹלוֹת
פְּרָגוּדִים וְצַעֲיִפִים נְמוּגוּ
יָמִים שֶׁעָבְרוּ חָבְרוּ
לְאֵלֶּה שֶׁיִּכְוָאוּ
כְּשֶׁחֶסֶד הָרַגַע חָלַף
יִדְעֵתִי: "הָיָה הָיָה"

*

שִׁיר נוֹטֵף
אוֹת אוֹת
עַל דָּף
אוֹצֵר עוֹלָמוֹת
בְּהַמְלֵת מְלַצְרִים
רַגַע פְּנוּי אֵינָם מוֹתִירִים
בְּמַעוֹפָם כְּלִלְיָנִים

*

הָאוֹתִיּוֹת עֹבְרִים,
אֶהְרֶה לְהוֹלִידָן
יִצְמְדוּ לְנַפְשִׁי
וְהֵן מְלִים יוֹנְקוֹת
לוֹמְדוֹת לְהַלֵּךְ
מִשְׁפָּטִים

כאן או כאן

שְׁמֵשׁ בְּסִבָּב מוֹקִינִי
 בֵּין זְרִיחוֹת וּשְׁקִיעוֹת
 כְּבַחְלוֹף מִסְכוֹת.
 שְׁלַחַן בְּלֹא מִשְׁעָנֵת רַגְלִים
 גַּם לִגְבֵי אֵין מִשְׁעָן
 כְּנִרְאָה אֵיזָה פֶּאֶב אוֹ פִּנְדָק
 אִי שָׁם בְּדַרְכִים.
 יָד קְטוּעָה מְשִׁיטָת
 קֶצֶב מְסַמָּא שֶׁל כְּלִי מִתְּכַת
 כְּבִסְרֵט זֹעָה
 אוֹ כְּלֹאֲחֵר חֲבֵלָה אֶבְדָּנִית.
 הֵיכָן שְׁאֲמָצָא
 אֵיחָל לְמִסְדָּ
 שִׁירֵד כְּגִילִיוֹטִינָה
 לְקוֹל הַדְּהוּר כְּפִים.

*

גְּעוּגוּעִים שְׁאֵינִי יוֹדַעַת מָה הֵם
 מְלוֹנִים לֹא יִכְפְּתוּם אֶל עֲמוּדִים
 סִירוֹת מְפִלִיגוֹת בְּאֵין מְשׁוֹטִים
 אֶהְיָה לָהֶם מְשׁוֹט
 לְאֶפְקִים

*

אֲנִי רוּחַ הַיַּעַר וְרוּחַ הַנְּהָר גַּם
 אֲגִיעַ אֶל קֶץ גְּבוּל הַיּוֹתֵי הַנַּעֲלָם
 כְּשֶׁכֵּל שֶׁל מְלִבוּשׁ יֶאֱסֹפְנִי אֱלֹהִים
 בְּאִישׁוֹנָיו יַעֲצֹמְנִי
 עַת שָׁנָת

*

מלים פְּרָחַחִיּוֹת שׁוֹטְפוֹת אוֹתִי
בְּשָׁנוֹת נְעוּרַיִם וּבְחָרוֹת
כְּבָדְתִי מִהַנְּשֹׂא.
עַת הַגְּנִיִּים
לְהַתְנַגֵּן בְּעִלְוֹתָם
פְּרוֹתֵיהֶם לְהַבְשִׁיל
לְנֶגֶד עֵינַי
טָרֵם אֶעְצָמִן
יָקָרוּ בְּמַעֲמָקִים

*

שְׁתִּיקוֹת יֵשׁ לְשֹׁמֵר
פֶּן תִּלְקַחְנָהּ
כְּפִילֶגֶשׁ בַּגְּבָעָה
בְּצִקְצוֹק חֲרָקִים מְצַמְרָר.
לְהִגֹּז עֲלֵיהֶן
כְּעַל נְעֻרוֹת רַכּוֹת
פֶּן תַּחֲטַפְנָהּ
לְאוֹבוֹת תַּעֲנוּגוֹת וּנְקָמוֹת.
שְׁתִּיקוֹת יֵשׁ לְכֶסֶת
בְּפַעְמוֹנִים שֶׁל זְכוּכִית
כְּעַל הַשּׁוֹשְׁנָה הַפְּטֻטָּנִית
לְהֵאֲרָבֶעָה קוֹצִים
וְלְהַגְנֹתָהּ אֵין הֵם עוֹשִׂים.
שְׁתִּיקוֹת יֵשׁ לְנֹצֵר
לְעַת צֵאת הַנֶּפֶשׁ
לְקִרְאת דוּמָיָה
כְּאֵשׁ תְּמִיד בּוֹעֵרֶת
בְּמִצּוֹר לֹא אֶכֶל

גליה מצגר

השבוע זה שבוע מיוחד ועוד סיפור

השבוע זה שבוע מרכז שבו אנחנו לומדים איך חיו בקיבוצים פעם, הסבים והסבתות שלנו, כשהם באו להיות חלוצים וחלוצות, להפריח את השממה ולבנות מדינה.

בגלל זה כל יום אחרי ארוחת צהרים, במקום ללכת לחדר של ההורים לקרוא ספרים ולמצוץ אצבע, אני צריכה ללכת יחד עם כל בית הספר היסודי לסוף של הקיבוץ, ליד מגרש הכדורסל, איפה שיש שטח כזה שאין בו כלום ושם אנחנו צריכים לבנות כל יום עד הערב קיבוצים, כמו שהיו פעם, בקבוצות, כשבכל קבוצה יש מעט ילדים מכל כיתה והרבה ילדים משאר הכיתות.

חוץ מזה שאין בשטח של השממה כלום, יש בו המון בוץ שנדבק לנעליים שלי ואחר כך, כשאני באה הביתה, אימא שלי כועסת עלי שאני מביאה בוץ. המורים שלנו מאד מתלהבים מהשבוע המרכז ומזה אני מבינה שאנחנו עושים דבר מלהיב, נורא נורא כיפי שרק לילדים בקיבוץ שלנו יש את הזכות לעשות כזה כיף חיים ובכלל יש לנו המון מזל שנולדנו בקיבוץ ועוד בקיבוץ כ"כ טוב כמו הקיבוץ שלנו כך שבכל פעם, שאנחנו חוזרים מהטיול שנתי והאוטובוס נכנס בשער של הקיבוץ אנחנו צועקים את השם של הקיבוץ שלנו וצועקים כיפאק היי, כדי שכל המבוגרים בקיבוץ יידעו שחזרנו ושההורים שמחכים לנו בשער ידעו כמה טוב הם עשו שהם מגדלים ילדים בקיבוץ ועוד בקיבוץ כזה טוב.

המורות אומרות לנו כל הזמן לשאול את הסבים והסבתות שלנו איך זה היה פעם, שהם היו חלוצים, אבל סבא וסבתא שלי מצד אימא בכלל לא היו חלוצים. הם סתם היו בגטו בוארשה ובגטו הם אכלו עכברים, ככה סבתא שלי סיפרה לי, כי לא היה להם מה לאכול והם היו נורא רעבים. בגטו עוד היה לה טוב, יחסית לאושוויץ, כי באושוויץ הגרמנים השמידו את כל המשפחה שלה בגזים ואז היא נשארה ניצולה יחידה. אמרתי לה פעם, שהמורה אמרה, שאם הם היו חלוצים זה לא היה קורה להם, כמו שזה לא קרה להורים של אבא שלי, שהיו ציונים וכל מה שהם רצו זה לנסוע לארץ ישראל ולהיות חלוצים וסבתא אמרה לי שלא כולם יכולים להיות בקיבוץ, אבל אמרתי לה שהיא בכלל לא צודקת, כי בקיבוץ זה החיים הכי צודקים, יש שיוויון ושיתוף וכולם עוזרים לכולם כל הזמן.

אני חשבתי הרבה על השוויון וגיליתי אני לא אוהבת אותו, אבל אסור שאף אחד יידע. בתחילת הקיץ בשנה שעברה, כשהיינו צריכים להחליף את הנעליים הגבוהות בסנדלים, עוד פעם לא מצאו לי נעליים מתאימות כי יש לי פלטפוס ובגלל זה אני צריכה נעליים מיוחדות. אז לא היו לי סנדלים למרות שאורית המטפלת שלנו הלכה לסנדלים של כיתות אחרות וגם אצלם היא לא מצאה משהו שיתאים לי, אז אני פחדתי, שבגללי לא יתנו לכל הילדים בכיתה ללכת עם הסנדלים החדשים, כי הרי ביום העצמאות תמיד מתחיל הקיץ ואז צריך ללכת עם הסנדלים בגלל השוויון אי אפשר, שכולם ילכו עם סנדלים ורק ילדה אחת לא, אבל בסוף, ביום

העצמאות כן הרשו לשאר הילדים ללכת עם הסנדלים החדשים ולי אמרו לנסוע עם אימא שלי לעפולה, שם אולי יש סנדלים שיתאימו לרגליים שלי.

בקיבוץ, לפני שבנו בתים, גרו באוהלים, בגלל זה כל הקבוצות בשבוע המרכז מקימות אוהלים. אני חושבת שזה נורא לישון באוהל וככלל נורא לישון מחוץ לבית של ההורים, אבל זה בגלל שאני עושה פיפי במיטה. משום מה כשאני ישנה וצריכה פיפי, הגוף שלי לא מתעורר כמו אצל כל האנשים ואז יוצא שאני מתעוררת אחרי שכבר עשיתי את הפיפי במיטה ובטיולים שנתיים, כל שנה מוסיפים לנו עוד לילה של שינה מחוץ לבית והשנה, בכיתה ד', זה כבר יהיה 3 לילות אז אני מכריחה את עצמי לא להירדם כל הלילה, אבל אסור לי להיות מחוץ למיטה, כי המטפלת לא מרשה ולפעמים הלילות נורא ארוכים, כמו בטיול שבשנה שעברה, שאורית התעצבנה עלינו, כי השתוללנו והפרענו לה לקרוא 'לאישה' אז היא שלחה אותנו לישון בשבע בערב, כדי שלא נפריע לה לעשות מה שהיא רוצה ואני שכבתי במיטה, גם אחרי שכל הילדים נרדמו והתאפקתי לא לישון, אבל בסוף זה קרה לי ובבוקר התעוררתי רטובה מהשתן שלי ולא ידעתי מה לעשות. הבנות בחדר ניחמו אותי ואמרו שבטח השק שינה יתייבש עד הערב, אבל אותי זה לא ניחם כי בעצמי הייתי רטובה ולא יכולתי להתרחץ, כי בטיול שנתי אף ילד לא מתרחץ בבוקר וגם כי אסור שהמטפלת תדע שאני עוד עושה פיפי במיטה.

בקבוצה שלנו יש ילדים שכל הזמן מציעים הצעות איך לעשות את הקיבוץ שלנו ויש ילדים שלא אומרים שום דבר. הילדים, שכל הזמן מציעים הצעות הם גם הילדים שמחליטים והם אומרים לאחרים מה לעשות. שאלתי את אימא שלי בערב של היום הראשון איך יכול להיות שיתוף אם רק חלק מהילדים משתתפים בהחלטות וחלק מהילדים רק עושים מה שאומרים להם לעשות והיא צחקה, אבל צחוק מריר ואמרה שבכל מקום זה ככה ותמיד היו חברים שמטיפים לאחרים איך להתנהג והם בעצמם לא היו מתנהגים כמו שהם אומרים לאחרים ושהיא רוצה שאני, בניגוד אליה ולאבא, אהיה מהאנשים האלה שאומרים לאחרים מה לעשות ובעצמם לא עושים כלום, אבל שיהיה לי קשה לעשות את זה כי בשביל זה אני צריכה שיהיה לי 'בטחון עצמי'.

ביום השני של השבוע המרכז, הילדים שמחליטים, החליטו שצריך להיות לול בקיבוץ שלנו ובלול צריכות להיות תרנגולות. אז הילדים מכיתה ו' גידרו משטח מרשת של חוטי ברזל ולמעלה הם שמו את השאריות של המשטח, כדי שלתרנגולות יהיו לא רק קירות אלא גם תקרה וגם כדי שהן לא תוכלנה לברוח, אבל בינתיים לא היו לנו בכלל תרנגולות וכבר היה נורא מאוחר ורוב המורות וההורים הגאים בנו כ"כ כבר הלכו לבתים שלהם, אז אבנר מכיתה ז' החליט שצריך לשים בלול תרנגולות ובגלל שאין תרנגולות הוא תפס את יובל מכיתה ג' והחליט שהוא יהיה התרנגולת שלנו, אז הוא הכניס אותו ללול ובגלל שהתיקרה של הלול הייתה בגובה של 40 סנטימטרים, יובל לא יכל לעמוד וכמעט לשבת הוא גם לא יכל והוא עמד בעמידה כזאת, כמו שהיינו עומדים בגן כשעשינו הצגה של צפרדעים ואבנר נעל אותו בכלוב של התרנגולות ויובל לא בכה או דיבר או עשה משהו. הוא פשוט המשיך להיות בתנוחת הצפרדע הזאת ולהסתכל החוצה.

היה כבר ערב וחשוך. רוב הילדים כבר הלכו הביתה ומהקבוצה שלנו נשארו רק אבנר הסדיסט, יובל בתוך הכלוב, דורית ואני. דורית ואני עמדנו במרחק כמה צעדים מהכלוב, קצת רועדות ומפחדות שאבנר יחליט פתאום שהוא רוצה שגם אנחנו נהיה תרנגולות ואני חשבתי על יובל. כמה הוא מסכן בתוך הכלוב ואיך המשקפיים שלו כמעט נופלות לו מהפנים בגלל התנוחה המוזרה ואיך פעם, כשהיינו קטנים בפעוטון, הוא היה החבר הכי טוב שלי וכל ערב היינו הולכים יחד לשחק בכל מיני מתקנים בקיבוץ ואיך כל זה היה כל כך מזמן, אבל פתאום הרגשתי, שכאילו מתבלבלים לי הזמנים וכאילו אז כשהייתי בת שלוש הייתי יותר חזקה מהיום, כי אז לא הכריחו את יובל להיות תרנגולת ואני לא רעדתי מפחד מילדים מכיתה ו' ואפילו לא ידעתי שיש ילדים כאלו. חשבתי מה לעשות וכמו שקורה לי יותר ויותר מצאתי שאני לא יכולה לעשות כלום. אני לא יכולה להלחם מול אבנר ואני לא יכולה ללכת לאף מבוגר, כי אף אחד לא יקשיב לי וחשבתי שאחרי שאני אלך הביתה, יובל יישאר בכלוב ומחר כשאני אבוא לקיבוץ שלנו, אחרי ארוחת הצהריים, יובל עוד יהיה נעול בתוך הלול. הלכתי הביתה. לא רציתי לבוא מחר לשבוע המרכז הזה, אבל ידעתי שזה מסוג הדברים שצריך להסתיר. כל הילדים כ"כ מתלהבים תמיד ורק אני, כל דבר נראה לי נורא וכמו שאימא שלי אומרת, אני לא יודעת להיות עליזה ושמחה כמו ילדים אחרים. ידעתי שאני רוצה להיות במקום אחר, אבל לא הכרתי שום מקום חוץ מהמקום שהכרתי. כל יום הייתי קוראת שלושה או ארבעה ספרים, מארבע וחצי כשהייתי חוזרת מבית הילדים ועד שתיים עשרה בלילה. רוני הספרנית הייתה נותנת לי לקרוא ראשונה את כל הספרים החדשים שכולם רצו לקרוא. לפעמים הייתי מדברת איתה על הספרים שקראתי ופעם היא סיפרה לי שכשהיא הייתה ילדה היו חייבים לאכול את כל האוכל מהצלחת, בגלל שיש ילדים רעבים בהודו ופעם היא הקיאה את כל האוכל, כי היא הייתה חולה, אז המטפלת הכריחה אותה לאכול את כל הקיאה שלה, כי לא מבזבזים אוכל, אפילו שהילדים בהודו לא היו אוכלים את הקיאה ולדעתי גם את רוב האוכל שיש בחדר אוכל הם לא היו אוכלים. אני לפחות לא אוכלת אותו. אימא שלי אומרת שבכל דבר אני בעייתית וכנראה שהיא צודקת. כל הילדים אוכלים הכול, רק אני לא. אני שונאת לחם עם מרגרינה או גבינה לבנה ושוקו, שעושים עם אבקה של הקיבוץ ולא עם שוקולית של עלית וחביתות בעוכי של סנטימטר, כי צריך לעשות חביתה להרבה ילדים והכי אני שונאת עגבניות ובגלל זה אני גם לא יכולה לאכול סלט בארוחת בוקר, כי יש בסלט עגבניות אז כל פעם בארוחת הבוקר אני לוגמת לגימה אחת מהתה המגעיל ויוצאת החוצה.

אני יושבת על הדשא, מתחממת מקרני השמש. קר לי, כי אני לבושה בחולצה דקה, כי אני שונאת את המעילים של הקיבוץ וגם את הסוודרים ונהנית מכמה דקות של לבד עד ששאר הילדים יגמרו לאכול וייצאו לדשא.

השבוע המרכז נגמר ותודה לאל יכולתי לחזור למצוץ אצבע אחרי הלימודים. הילדים שתמיד מחליטים המשיכו להחליט, אבל הפעם לא בשטח של השממה שאין בו כלום. אני התחלתי לחקות ילדים עם ביטחון עצמי וגם לי היו שומעים לפעמים, כשהייתי אומרת מה צריך לעשות. ידעתי שזאת הצגה ובפנים אין לי את התכונה של ביטחון עצמי אבל אף אחד לא ראה את זה. המבוגרים החליטו שהשבוע הזה שהיה כ"כ מוצלח צריך להיפך למסורת וכל שנה

הילדים צריכים לבנות קיבוצים כמו פעם ולהיזכר איך זה היה להיות חלוצים, שבאים לבנות מדינה.

בכיתה ה' הפסקתי למצוץ אצבע וכשהגיע השבוע המיוחד לא היה לי אכפת ללכת לשטח בקצה של הקיבוץ, כי כבר לא הייתי צריכה ללכת לחדר של ההורים אחרי הלימודים כדי למצוץ. חוץ מזה עכשיו הייתי בין הילדים שמחליטים ואולי בגלל זה התחלתי לאהוב את השוויון והשיתוף. אבל אז בדיוק שהכול נהיה טוב אימא ואבא לקחו אותי לשיחה ואמרו לי שהם החליטו לעזוב את הקיבוץ. נמאס להם שכל מיני וועדות מחליטות בשבילם ושכמו שאני יודעת, כי אני כבר ילדה גדולה אין באמת שוויון ושיתוף, כי יש חברים עם ירושות, מקורות חוץ ואש"ל מהעבודה בחוץ ויש כאלו שאין להם. בעיר לא יהיו את כל הדברים האלו והם יצטרכו להחליט את הכול בשביל עצמם וגם בשבילי הם יצטרכו להחליט את הכול במקום ועדת חינוך.

חודש אחרי זה באה משאית של הובלות אליה העלינו את כל החפצים שלנו- מקרר של אמקור, שיש רק בקיבוצים, ספה שעשו בנגרייה, טלוויזיה צבעונית, שהחברים קנו רק לפני שנה וצריכים לשלם עליה עכשיו שש שנים והמיטות שלנו. הילדים בכיתה עשו לי אלבום. כל ילד כתב ברכה וצירף תמונה שלו למזכרת. כשהעלינו את החפצים למשאית רק שכנה אחת באה ונתנה לנו קופסה עם אוזני המן (זה היה שבוע לפני פורים). היא חיבקה אותי וקצת בכתה. היא אמרה להורים שלי, שגם היא מתה לעזוב את הקיבוץ אבל אין לה את האפשרות. חוץ ממנה אף אחד לא בא להיפרד מההורים שלי וזה בגלל שאין בקיבוץ חברים אמיתיים. במשאית אף אחד לא דיבר. משפחה אחרת נכנסה לדירה שלנו ויותר לא היה כתוב על הדלת משפחות גורן.

המיתון של קיץ '99

זה היה בקיץ '99 כשפיטרו את אימא. בהתחלה היא הייתה אופטימית. היא האמינה שיש לה מה להציע לשוק העבודה למרות שהיא לא כ"כ צעירה ושהיא טובה במקצוע שלה- מזכירה בכירה ושעוד שבוע-שבועיים היא כבר תמצא עבודה, אבל המציאות של קיץ '99 הכתיבה אחרת. אימא חיכתה להצעות, אבל במקומן הגיעו ראיונות עבודה עם משכורות מינימום ומפוטרים טריים עטים על הפתח נכונים להתפשר. לאט לאט הגיעה ההשפלה. זה מה שהכתיב המיתון הזה שהיה מאד אכזרי ואימא שלי השמינה ופניה לבשו מבט אטום של אדם המשלים עם מר גורלו. היא התהלכה בבית וקראה עיתונים על הפרטה ומיתון ומחיר כלכלי וכל מיני מושגים כאלו שלא היה לה ממש מושג בהם. היא פתחה את הטלוויזיה מדי ערב, שהרי עכשיו לא היה לה הרבה מה לעשות וראתה שרים מדברים בגנות המובטלים המפונקים שלא מוכנים לקחת כל עבודה. היא חשבה שהם צודקים.

אבא המשיך לעבוד במפעל. יוצא מוקדם בכוקר וחוזר מאוחר בלילה, יושב מול הטלוויזיה בובה. אני הייתי בת להורים שלא יודעים לדבר כמו אנשים בטלוויזיה ולא יודעים לעבוד

בעבודות מעניינות, שלא יודעים להגשים את עצמם או להטביע חותם כמו מנחים בערוץ הילדים.

לא הבנתי את המילה הזאת מתאים. מה זה שבנאדם אחד מתאים ואחר לא ומה רע באימא שלי שלא היה בה לפני שנה. אימא הלכה לראיונות עבודה. היא לא הסבירה לי מה זה בדיוק, אבל אני הבנתי שזה פגישות, אבל בניגוד לפגישות רגילות, שנעשות בין חברים, זאת פגישה מסוג אחר. קודם כל צריך להתלבש יפה, אבל לא סתם יפה אלא בצורה מסוימת ולהכניס את הבטן ולא ללבוש בגדים צבעוניים מדי ולנסות להראות בת 35 לכל היותר. אני לא יודעת מה זה בדיוק להראות בת 35, אבל אני יודעת שאימא שלי לא נראית ככה, כי יש לה קמטים מתחת לעיניים ובגיל 35 עוד אין. אחרי זה, כשמתחיל הראיון, שואלים אותך כל מיני שאלות ולך אסור לשאול שאלות חוץ ממאד מסוימות ורצוי לא לשאול בכלל ועל כל השאלות ששואלים צריך לענות "כן" ולחייך ולהפגין ביטחון עצמי, שזאת מין הצגה כזאת כאילו הכול נורא טוב ושום דבר לא חסר לך למרות שאם שום דבר לא היה חסר לך לא היית צריך לבוא לדבר הזה, שנקרא ראיון עבודה.

אימא קראה בעיתון על המיתון והאבטלה ומהדיבורים שלה עם אבא ועם השכנים הבנתי שמיתון ואבטלה הם כמו אחים שכל הזמן הולכים יחד ולא מסוגלים להיפרד ובגלל שאף אחד לא היה מוכן לדבר איתי על הדברים האלו, כי אימא אמרה שזה נושאים לאנשים מבוגרים, אני פתחתי את 'ידיעות', שזה העיתון שאנחנו קונים, למרות שעכשיו שאין כסף, אבא אומר שלא צריך כל יום עיתון כי זה עולה 3.80 וממילא כל יום זה אותו דבר. אני פתחתי את החלק הזה שכתוב עליו "ממון", הסתכלתי במילון וראיתי, שממון זה כסף וחשבתי שזה שם נורא מפוצץ לקרוא לחלק מהעיתון, שממילא אף אחד לא מבין מה כתוב בו, אולי רק אנשים שמדברים בטלוויזיה.

חיפשתי בעיתון את המילים "מיתון ואבטלה", חשבתי שאצטרך לחפש הרבה, אבל מיד מצאתי והתחלתי לקרוא ולנסות להבין מה זה המפלצות האלו והאמת שהבנתי די מהר. אבטלה זה כמו וירוס כזה, כמו טיפוס שכל הזמן יש עוד אנשים שחולים בו וברגע שחולים בו אי אפשר להירפא. כמו שסבא שלי היה מספר לי לפני שהוא מת מסרטן, איך בכוכנוולד הוא היה נורא חזק והייתה מגיפה שקוראים לה טיפוס וכל הזמן עוד ועוד אנשים נדבקו בה ומתו והוא כל הזמן קיווה שהוא לא יידבק בה עד שבסוף הוא נדבק. אבל עובדה שבסוף הוא נשאר בחיים למרות הטיפוס, זה בגלל שאיזה נאצי הציל אותו, אבל את אימא שלי אולי לא יהיה שום נאצי שיציל. מיתון זה בעצם האבא של האבטלה, מין הורה גדול, שפורש על האבטלה חסות ולא נותן לאף אחד לפגוע בה. אז חשבתי למה המיתון צריך לשמור על האבטלה ומי בעצם מנסה לפגוע בה והגעתי למסקנה שאף אחד, חוץ מאנשים שמדברים בטלוויזיה. הם היו אוהבים להגיד אבטלה בערוץ 2 בין שמונה ועשרים לשמונה עשרים וחמש. הם היו מופיעים בחמש דקות האלו, כמה גברים בגיל של אבא שלי, אבל כאלו שלובשים חליפות ומתחלפים ביניהם. הם כולם אמרו שצריך להלחם באבטלה. הם אמרו את זה בפנים חמורים, פנים כמו שראש הממשלה עושה כשהוא אומר שצריך להלחם בטרור.

אני הייתי מסתכלת בטלוויזיה ומנסה לדמיין את הכמה אנשים האלו עם החליפות, הקרחות והכרסים שלהם נלחמים. אולי אני לא יודעת מה זאת מלחמה, אבל נראה לי שזה יותר דומה למה שאימא שלי הייתה עושה כשהיא הייתה עושה כשהיא הייתה מתאפרת בבוקר כדי להסתיר את הקמטים מתחת לעיניים, כדי להלחם בדעות הקדומות נגד נשים מעל גיל 35, בדרך לעוד ראיון עבודה, או מה שאבא שלי היה עושה- שהיה הולך כל יום, כל החיים לאותו מפעל, יודע שגם השנה שוב לא יעלו לו את המשכורת, כי המצב קשה והוא צריך לשמוח שיש לו עבודה והמשכורת נכנסת לבנק.

מכל מה שקראתי בעיתון וראיתי בערוץ 2, הגעתי למסקנה שכשאני אהיה גדולה אני אלמד כלכלה ואז אני אבין את כל מה שמדברים בטלוויזיה ומי יודע אולי אני אהיה פעם בטלוויזיה בעצמי. כל הזמן העמקתי את הידיעות שלי ולמדתי המון דברים וכל מה שהיה כתוב בעיתון קרה גם בכיתה שלי רק קראו לזה בשמות אחרים.

היה כתוב בעיתון על קבוצה של אנשים שקוראים להם המאיון העליון, שזה כמו המקובלים בכיתה שלנו אבל הם המקובלים של המדינה.

המקובלים בכיתה שלנו הם קבוצה של ילדים, שמשום מה כולם רוצים להיות חברים שלהם וחושבים שהם הכי טובים. הם הכי יפים בכיתה ותמיד יודעים מה להגיד ואף פעם לא קורה להם שהם מתבלבלים. אז המקובלים האלו עושים מסיבות רק שלהם בימי שישי ולכל מקובל- בן יש חברה מקובלת-בת. המאיון העליון, לפי מה שאני מבינה זה גם כן קבוצה של מקובלים, שהם גם כן הכי יפים ולכולם שם יש חברים ולכולם יש הרבה כסף. יש להם הכי הרבה כסף במדינה ובגלל כל הכסף הזה כולם רוצים להיות חברים שלהם וחושבים שהם הכי טובים אפילו ראש הממשלה רוצה להיות חבר שלהם, אז הוא מזמין אותם לארוחת ערב אצלו בבית ביום שישי, כמו המסיבות של המקובלים בכיתה. בגלל שיש להם הכי הרבה כסף והם הכי חכמים אז הם מייעצים לראש הממשלה וגם לשרים בנוגע למצב הכלכלי, שזה שם אחר למיתון ואבטלה. כמו המקובלים בכיתה שלי הם תמיד יודעים מה לעשות וכולם מקשיבים למה שהם אומרים וחושבים שהם תמיד צודקים אז יש להם כל מיני רעיונות מה צריך לעשות נגד המיתון והאבטלה ועוד כל מיני דברים ברומו של עולם ומכל הרעיונות שלהם שתמיד באים לפתור את הבעיות של המדינה, יוצא שבסוף יש להם יותר כסף ולאחרים פחות וזה די מוזר כי הם באמת רוצים שיהיה טוב לכולם.

בכל הזמן הזה, שהתחיל קצת לפני החופש הגדול והסתיים אחרי חנוכה של כיתה ז', אימא הייתה הולכת פעם בשבוע לבניין שנקרא לשכת עבודה, אבל באמת צריך לקרוא לו לשכת אבטלה. היא הייתה הולכת לשם כדי לעשות משהו שקוראים לו "לחתום אבטלה". אף פעם לא שמעתי את הביטוי הזה וזה היה די מוזר, כי אני קוראת המון ספרים ובספרים יש את כל המילים, גם מילים, שלא משתמשים בהן בשפה יומיומית, ככה לפחות המורה יפה הייתה אומרת.

הייתי חייבת להבין מה לחתום אבטלה, בגלל זה יום אחד כשהתבטל לנו השיעור השני בבית הספר, התגנבתי החוצה דרך החור בגדר והלכתי לרחוב שילה 21, שם נמצאת הלשכת עבודה־אבטלה או איך שקוראים לזה, כדי לראות מה זה לחתום.

כבר מרחוק ראיתי שיש שם התקהלות. זה נראה כאילו אנשים עומדים בתור למלא לוטו, אבל כשהתקרבותי זה נראה לי יותר דומה לספירת מלאי של אנשים ואז התחלתי להבין שהמדינה פשוט רוצה לספור את המובטלים שלה, כדי לדעת כמה יש.

האנשים שעמדו שם, עמדו בצפיפות נוראה, מנסים לפלס את דרכם לדלת, כדי שיספרו אותם. פתאום ראיתי את אבא של רקפת מהכיתה שלי, שעובד במשביר, עומד שם. הכרס שלו הייתה תקועה בגב של אישה שהייתה לה בטן של הריון. למרות שלא רציתי שאבא של רקפת יראה אותי שם החלטתי להתקרב ולנסות להיכנס ולראות איך סופרים את האנשים בפנים. התקרבותי והתחלתי להידחק בין כל האנשים. כולם ניסו להידחק כדי להגיע לדלת המיוחלת, אבל לי היה קל כי אני מאד קטנה ורזה. אחרי שתי דקות יד של גבר תפסה אותי ושאלה אותי: "דלית" מה את חושבת שאת עושה כאן?", זה היה אבא של רקפת. הכרס שלו עדיין הייתה תקועה בגב של האישה בהריון והוא היה קרוב לדלת כמעט כמוני. לא ידעתי מה להגיד אז לא אמרתי כלום והורדתי את העיניים שלי למדרכה וראיתי שהיא נורא מטונפת כמו כל המדרכות בעיר שלי. "תעופי מכאן ואל תספרי לאף אחד שראית אותי כאן", הוא אמר. האנשים שעמדו ליד הסתכלו בי במבטים מאשימים כאילו אני הולכת להסגיר חבר שלי למשטרה. הם באמת רצו שאני אלך משם אז הלכתי אבל עדיין לא יכולתי לעזוב אז המשכתי להסתכל עליהם מרחוק. הם היו צפופים כמעט כמו האנשים בשנה שעברה בטלוויזיה בעצרת לזכר רבין. אמרו שיש שם 200 אלף אנשים בכיכר. אפשר לספור את זה לפי כמה צפוף זה נראה מהניידות של הטלוויזיה. אני חשבתי פתאום על רעיון נהדר והרבה יותר יעיל איך לספור את המובטלים. במקום לספור אותם פעם בשבוע בהמון מקומות בארץ, אפשר להביא את כולם לכיכר פעם בשנה ואז אפשר לספור אותם כמו שסופרים את האנשים בעצרות וגם לכולם יהיה יותר נחמד, יארגנו להם הסעות מכל הארץ כמו לעצרת לזכר רבין והם יוכלו לאכול פלאפל ברחוב אבן גבירול, שנמצא ממש ליד וגם אולי לראות אנשים מפורסמים, כי שמעתי שבתל אביב יש מלא. פעם בשנה יגידו במוצאי שבת בטלוויזיה "200,000 מובטלים הגיעו לכיכר רבין" ובשנה אח"כ אולי 250 ואולי בסוף יגיעו ל-400,000, שזה לפי מה ששמעתי מאבא שלי המספר הכי גבוה של אנשים שהגיע לכיכר, פעם שעשו הפגנה נגד מלחמת לבנון עוד לפני שנולדתי. אפשר גם באותה הזדמנות להביא לשם זמרים שישירו למרות שאין כמעט שירים, שקשורים לאבטלה, בעצם, אין שום שיר, ואת ראש הממשלה, שיבוא לנאום, כי הוא הלא אוהב לדבר בפני אנשים וגם תמיד הוא נשמע מאד משכנע אפילו כשמנמיכים את הטלוויזיה ולא שומעים מה הוא אומר.

בחודשים האלו, אימא חיכתה לי כל יום עם ארוחת צהרים וזה היה די כיף שלא הייתי צריכה לחמם בעצמי במיקרו ולאכול לבד. בערב אבא היה חוזר מהעבודה, מתקלח וישר מתיישב על הכורסה, רואה כדורגל בערוץ הספורט, כמעט בלי לדבר, שקוע בעולם שמתקיים במסך הקטן בזמן שאימא מגישה לו קפה ועוגה במין יראת כבוד שלא הייתה בה פעם.

החורף התחיל וכמו בכל שנה הגיעו הכמה ימים האלו שנהייה ממש קר בחוץ והגשם יורד למשך כמה שעות רצופות. אימא לא הייתה הולכת יותר בימי שני לבניין שחותמים בו. הבקרים בהם היא הייתה קמה מלאת אנרגיה, מתלבשת ומתאפרת לקראת ראיונות עבודה הלכו והתמעטו. יום אחד היא חזרה הביתה ואמרה לאבא, שהיא הייתה היום בראיון עבודה בקו־אופ וקיבלו אותה בתור קופאית. המשכורת בדיוק חצי ממה שהיא הרוויחה קודם, אבל היא כבר לא כ"כ צעירה ויש לה ילדה וקמטים מתחת לעיניים ויש המון בחורות צעירות אחרי צבא. היא לא ידעה שאני שמעתי את השיחה הזאת, אבל אני עמדתי מאחורי הקיר של המטבח והקשבתי. אבא לא אמר כלום־אולי כי לא היה לו מה להגיד ואולי כי הוא אף פעם לא אומר את מה שיש לו להגיד. אחרי שבוע היא התחילה לעבוד בקו אופ בסניף ליד הבית. בדרך חזרה מבית הספר הייתי רואה אותה יושבת ליד הקופה. אישה מעל גיל 35 עם קצת קמטים מתחת לעיניים, כתפיים שחוחות וידיים שמתאמצות להיות זריזות. לפעמים היא הייתה עושה טעויות וצריכה ללכת לקופה הראשית כדי להעביר כרטיס מנהל, אבל לפחות הייתה לה עבודה וזה מה שנהייה לאנשים מאד חשוב במיתון של קיץ '99 שנהייה כבר למיתון של שנת 2000. גם לי ולאבא היה טוב. יותר אף פעם לא היינו צריכים ללכת לסופר ולעמוד בתור.

לילי נדב

מה קורה לנימה

סיפור

מה קורה לנימה, ילדה בת שש עשרה, כשהיא מושכת את השמיכה שלא ממש מחממת, עד לסנטר, וחושבת איך להפטר מיוסקה הנהג שהתיישב לו על קצה מיטתה, ומה עושים איתו עכשיו?

לנימה אין לימודים, למרות שהיא אוהבת לימודים, כי גירשו אתה, וימיה ריקים ושוממים. בבוקר היתה אמורה להשכים לאוטובוס, לנסוע לעבוד בשזירת צמר אצל "מכשפה" אמיתית בקיבוץ סמוך, וכמובן התהפכה לצד השני והתחבאה מתחת לשמיכה. ממילא אף אחד אינו מתעניין בה, אם הגיעה או לא הגיעה, ובלבד שלא תלמד בכיתה. נימה אינה מבינה מדוע זה קורה, ואיך זה יכול להיות, אבל עובדה שהוציאו אותה מביתה ומכיתתה בטענה שלא מגיע לה סמל בוגרים, ועל כך היא נידונה לגירוש מביתה, ואף אחד, אין אף אחד, אינו פוצה פה ומצפצף. להורים אסור להתערב, אלה החוקים, ואם יתערבו- יהיה יותר גרוע. כך לפחות נתנו לה אוהל משלה, מיטה משלה, מה שלא היה בכיתה, בבית-הספר, ב"מוסד". קר לנימה והיא חושבת "מה יהיה עכשיו".

אז מה שקורה עכשיו זה שכנף האוהל נפרצת בעוצמה, ומופיעה אשה זרה שצועקת וצורחת על יוסקה, איך העז להודיע שהוא חולה ואינו יכול לבקר את בנו או בתו, והנה הוא בריא לגמרי. אבל מי זאת הזונה הזאת? האשה הזרה גוררת איתה את יוסקה החוצה, ונימה מרגישה שלמרות ההתפרצות והצעקות יש לה מזל גדול שנגאלה מהנהג. איך אחרת היתה נפטרת ממנו? הרי פה החוקים כאלה שיכולים אנשים זרים לפרוץ למיטתך, ויכולים לגרש אותך ממיטתך, וממש אין הגנה משום-כלום. נימה איננה מבינה את החוקים, את האיין-חוקים, שנקלעה לתוכם.

מה קורה לנימה כשהיא מנגנת בחליל? הנשימה נשפכת וזורמת לתוך החליל, ולכל הגוף, והגוף נושם את המנגינה שנושפת בו, והלב מתרחב ונושם ומנגן גם הוא. מה זה עושה לנימה? אולי בוכה, אולי מרגיע, אולי מלטף.

קר לנימה והיא רעבה. יש "צנע" והתבשילים אינם טעימים לה. היום היא נהנית מקישואים וחצילים, אך בילדות בחלה בטעמם, כמו רוב הילדים. מאוד אהבה לחם, לחם טרי מהמכונה, פרוס לפרוסות, טבול בשאריות השמן במחבתות הענקיות. נימה זורה על הפרוסות גרגרי מלח גם, ונהנית ממערך מלכים... תענוג אמיתי!

נימה אוהבת לכתוב סיפורים, סיפורים לילדים, ומקלידה אותם על מכונת כתיבה "הרמס ביבי" קטנה, שמשאיל לה אבא שלה. את רוב הסיפורים היא שולחת לעורך משמר-לילדים, בנימין

טנא, וחותמת בשם עט: "איריס". "איריס" היה שם האהבה שכינה המורה לתיאטרון את חברתו, ונימה מרגישה ששם זה אולי יעשה גם אותה, את נימה, לנאהבת...

היא כותבת מכתב לעורך בנימין טנא שמדפיס ועונה לה במכתב ארוך ותומך, שנימה תזכור לו לטובה ותודה לו כל ימיה...

לעומת זאת, כאשר נימה כותבת סיפור למבוגרים, וטורחת על הסיפור ותיאוריו במיטב המילים, ושולחת אותו לשלונסקי המפורסם, "החשוב", שאפילו אינו מגיב על הסיפור, אפילו לא מאשר קבלתו... מה לעשות, עורכים שונים יש להם אורחות דרך ונהגים שונים. נימה לא תשכח גם אתו, כמגיע לו...

מה קורה לנימה כשאינן קול ואינן עונה? אולי אבד הסיפור בדואר, ואולי לא היה חשוב בעיניו לעודד כותבת צעירה. הרי הוא כל כך חשוב, בוודאי בעיני עצמו. נימה חוששת, שאולי אינה ראויה אפילו לתשובה כלשהי, כמו שאינה ראויה למיטה, לכיתה, לבית ב"מוסד", שגורשה ממנו.

מה קורה לנימה שאיננה בקבוצה, בחברה? לגור באוהל נפרד במיטה משלך, זו באמת מתנה גדולה, אבל זו גם לבדנות וכדידות רבה, נימה מוזמנת לצאת למרעה עם הכבשים ועם אורי מ"גדוד היער", שניהם בחליל, וכל אחד בבדידותו, כל אחד בכאב הפרטי שלו. אורי מאוהב בה, אבל נימה ממש לכדה. האם גם היא יודעת לאהוב? אולי. מה שבטוח, נימה יודעת לכאוב, ומודה לאורי שמצרף את בדידותו לשלה.

מה קורה לילדה בת שש-עשרה שנזרקה מעבר לחוקים? האם היא תזכור אי פעם איך הילדה הזאת הרגישה, ומה היא חשבה וידעה? ומה באמת ידעה ולא ידעה ואיך שרדה? ואיך צמחה? מה קרה לנימה...

מה ניתן היום לעשות לנימה. אולי לחבק אותה, חיבוק חם. הרי כל כך קר לה. חיבוק שכל כך היה חסר לה אז, חיבוק "לא חוקי" בעולם הזה, עולם החוקים המוזרים, ולהגיד לה חזקי ואמצי, אל תמותי, תחיי, תחיי...

יעקב אלג'ים

שיר בלי שם ועוד שני שירים

שיר בלי שם

שָׁמַיִם אֲדוּמֵי חֲזָה טוֹרְפִים הַלִּילָה שֶׁהִשְׁחִיר.
פְּלִיטֵי שְׂנֵאָה חוֹצָה גְבוּלוֹת בּוֹרְחִים מְעִיר לְעִיר.
עַם מְשַׁקֶּפֶת אֲנָשִׁים קָשִׁים הָעוֹלָם צוֹפֶה בְּמַחְזָה;
חֵלוֹם הַדּוֹ-קִיּוֹם נִשְׁבֵּר מְטִיל הַבְּלָהָה הַזֶּה.

כָּבֵר שְׂמוֹנָה שָׁנִים הַפְּחַד-אור בּוֹעֵט, נוֹשֵׁם וְחֵי
עַל גְּחָלִים; כָּבֵר מֵאָה שָׁנִים אֶפֶל הַיַּחַד -
כִּי הַמָּקוֹם הַזֶּה קָדוֹשׁ, לֹא הָאָדָם.

עַל יוֹנָה מְסַכֶּנֶת תּוֹתָחִים יוֹרִים.
מִיִּשְׁהוּ מְבַרֵּיחַ אֲשֶׁלִיּוֹת מְצוּהָר שׁוֹכֵךְ שְׁקָרָם.
יְלָדִים טוֹכִים מַחְזִירִים אֶת חַיֵּיהֶם לְאֵמָא אֲדָמָה;
חַיִּים טוֹכִים שֶׁל יְלָדִים מְזַמֵּן הֵיוּ לָהּ לְטוֹרַח וּלְזָרָא.

נִפְגְּעֵי הָאֶהְרָה זוֹרְקִים בְּצַמַּת אֶבְנִים שֶׁל הַזְּדָהוֹת.
פָּרַח כְּחֶצֶר בּוֹדֵר-אִם כָּבֵר, לֹא מְפַגֵּז דּוֹרֵשׁ לְמוֹת.
אִם הַשֶּׁבֶת אֵינָה שְׁקֵטָה כִּי הַמְּרַחֵב אֵינּוּ מְגֵן,
אִם סִמְלֵי הוֹמִינִיזְם - מִשְׁאִית שֶׁל קַמַח שְׁעוֹרָה לְכֹן,
אִם הַדָּת מְמִ"ד- שׁוֹמֵר עַל אִישׁ טְלִית שְׁמֵתֶפֶלֶל - -
מִי זֶה בְּמַסְגֵּר נַחְבָּא עִם בְּגָד שֶׁל רוֹפֵא, בְּשֵׁם הָאֵל?

אִם הַלֵּב עוֹפֶרֶת יְצוּקָה בְּאֵין לְדָם מְקַלֵּט,
אִם הַגּוֹרֵל אֵינּוּ דָוָה עַל גּוֹרְלוֹ שֶׁל לֵב קְטוּעַ יָד,
מִי הַטוֹב וּמִי הָרָע? אֵין שְׁמֵשׁ לְסַפּוֹר הַזֶּה.
צֵלוּ הַמּוֹת יְכֶסֶה. מִי הַצּוֹדֵק? מִי הַנּוֹרָא?
עַל אֶפֶק דְּמִיוֹנֵי פּוֹרַח אֵד עֵשֶׂן לְכֹן
אֵךְ בְּמַדְרוֹן הַזֶּה לֹא יִהְיֶה לְחָלָל כִּיסוּי
אִם נֶאֱחָר לְתַפּוֹס אֶת הַחָלָל בְּזַמֵּן.

שְׁנֵי אֲנָשִׁים הוֹלְכִים מִכּוֹת
כִּי הִחְלְקָה הַזֹּאת לְקַנְאִים
נִחְלָה קִטְנָה מְאֹד.

אִישׁ לְאִישׁ לֹא מוֹכְנִים
לְלַחֵץ יָדִים, אֲךָ זֶה אֶת זֶה
הֵם מוֹכְנִים לְטֻמוֹן בְּאֲדָמָה
שְׁעַל פְּנֵיהָ לֹא אָבוּ לֹמַר
שְׁלוֹם עִכְשָׁו
אוֹ לְפַחוֹת
בִּינָתִים.

5.1.09

שני פמוטים זקנים

שְׁנֵי פְּמוּטִים זָקֵנִים מְפַהֲקִים עַל שְׁלֶחַן הַשֵּׁבֶת
אֲמַשׁ עוֹד בְּעֶרְהָ בָּהֶם אִשׁ הַבֶּשֶׂר הַקְּדוֹשׁ;
טְלִית קְמוּטֹת פְּנִים שׁוֹכְכֹת מִתְּהַ-
הַבְּקָר עוֹד עֲגָבָה, מִתּוֹחַת סֶבֶר,
עַל כְּתַפּוּתוֹ שֶׁל אִישׁ צָעִיר.

בֵּין שְׁחֲרִית לְבֵין סְעוּדָה שְׁנֵיהָ
זְמַן עֲתִיק נִשְׁכָּב רְצוּץ עַל הַמְטָה
נוֹטֵל פֶּסֶק זְמַן שֶׁל טָרֶם סְעוּדָה
מִתִּיר אֶת שְׁרוּכֵי עֵינָיו, לְשַׁעֵה קֶלֶה
עוֹד מִתְרַפֵּק עַל תַּפְלָה שֶׁל שְׁחֲרִית.

אֶת שְׁעוֹשֵׂה מְרַבְּדִים
אִם חֲנֹךְ שֶׁלְךָ מִשְׁקָר
לְמִי תִמְכַּר אֶת הַבֶּל יִפְיֵה?

זְכַר: עוֹד מְעַט אֲנָשִׁים יִבְרְכוּ "הַמוֹצִיא".
תְּגִיד לָהֶם: גַּם מְלֹאכִים צְרִיכִים לְבָרֵךְ "הַמוֹצִיא"
תְּגִידוּ לוֹ: מְלֹאכִים שִׁיבְרְכוּ הַמוֹצִיא
צְרִיכִים לְדַעַת שְׁאֶסוּר לְהוֹצִיא רַק לְחֵם מִהָאָרֶץ.
זְכַרו: מִי שֶׁמוֹצִיא רַק חֶלֶק
צְרִיךְ לְדַעַת לְהוֹצִיא אֶת הַשָּׁלֵם.

תגיד להם :
אני יודע מי
שמוציא לחם מהארץ
אתה יודע שצריך
גם את הספין
מהארץ להוציא.

*

ללא צה בהוקרה

לא איש טאו אני
רגוע מה אַתְאֵמֵן
לא להספיק לעשות כלום.

אני איש מרכב
רמון גדוש תאנה
אמנם אין הסביבה מפריעה לי
אך בתוכי היא חסרה.

אין אפס תאנה
תחתינה אני כורע
פי שלונה גדולה הלכה לי:
רק אחוז אחד מהעולם
יודע משמעות לסרוגין.

לך
בעקבות
מעשיך
אחרת
יגידו: איש טאו אתה
משקר
בטבע
לבר
דבר
לא
קורה

עדינה מור-חיים**האנליזנט****פרק מתוך רומן בתהליך כתיבה**

דן דרור גילה את מכון השדה הפרוידיאני מיד עם הקמתו בתל-אביב בחסות המחלקה לפסיכואנליזה שבאוניברסיטת פאריז בשנת 1978, כשהיה בן 28, והחל לבוא אליו להרצאות תחילה על תורתו של פרויד וחצי שנה לאחר מכן, עם גיבוש דרכו של המכון, על הסמינרים של ז'אק לאקאן, בימי שני ורביעי. ב-16 לנובמבר 1980, שנתיים לאחר מכן, ביום שבו הפילוסוף הצרפתי, לואי אלתוסר חנק למוות את אשתו המהפכנית הלן ריטמן, יהודיה ממוצא לטבי, הוא החל ללמוד פסיכולוגיה באוניברסיטת תל-אביב, כדי לעסוק בפסיכואנליזה. לאחר שנה שבה הוא נעדר ממנה לעיתים קרובות, הוא הפסיק את לימודיו האקדמיים ועד יום מותו המשיך לשמוע הרצאות במכון, למצוא לחבריו שהכיר מהאוניברסיטה ביבליוגרפיה מתאימה לעבודות האקדמיות שלהם וכן החל לעבור אנליזה אצל אחד המרצים שהכיר בשדה הלאקאני בתל-אביב, שהיה מוכר יותר כסקציה הקלינית של תל-אביב.

עם מותו בגיל 35, נשא רונלדו, הנציג הישראלי של המכון, מילות הספד ספורות על צניעותו ונאמנותו של דן למפעל השדה הפרוידיאני בהרצאה הראשונה של הקורס שנתן על דיכאון ושאליו נרשם דן ולא זכה להשתתף בו. אהוד, הפסיכואנליטיקן שלו, שאף הוא השתתף בקורס ומילא לעיתים את מקומו של רונלדו במכון, הוסיף ודיבר בכובד ראש על כישוריו יוצאי הדופן של האנליזנט שלו כ"ביבליוגרף מצטיין". כמו-כן הונחה לזכרו אבן קיר בספריה של המכון, שבה הוא עבד בהתנדבות שלוש פעמים בשבוע.

כל מי שראה את אבן הקיר היה בטוח שדן דרור היה אחד ממקימי המכון בין השנים 1987 - 1980, למרות שהיה כתוב עליה באותיות קטנות, שנת לידתו, שנת מותו ומלים ספורות על עבודתו ההתנדבותית. מי שהכיר אותו בימי חייו, החל מפתח חיבה והערכה לזכרו. הנציג הישראלי של המכון והפסיכואנליטיקן שלו שהיו חברים ותיקים למקצוע, לא ניסו להפריך את השמועות שהלכו והתרבו על תרומתו של דן למכון ושתיקתם אישרה אותן.

דן נולד פעמיים. בפעם הראשונה הוא נולד בשם טומש קרי ב-26 למרץ 1950 בפשט שבבודפשט, בקומה השלישית של בית דירות מאחורי בית הכנסת היהודי של העיר, ביום שבו הובאו לישראל עצמותיה של הצנחנית חנה סנש לקבורה בהר הרצל בירושלים. כשלושים מטר מחזיתו היה בית חולים לחולי רוח, עליה השקיפה מרפסת הדירה בעלת שלושת החדרים

שאותה קנו אימו ואביו חודשיים לפני נישואיהם הצעירים. האב היה אז בן 21 והאם בת 20, שנה לאחר שהנאצים הובסו ועזבו את הונגריה לצמיתות. בשנת 1970 הם החליטו לעלות לישראל לאחר שהם שמעו שתי שכנות לא יהודיות במרפסת הסמוכה צוחקות בקול רם למראה בנם הקטן, טומש, חוזר ביומו הראשון מבית הספר על כך ש"גם הוא, היהודון הקטן, עונד על חזהו את סמל המפלגה הקומוניסטית".

הפעם השנייה שהוא נולד הייתה, ביומו הראשון בבית הספר הממלכתי בחולון, שבו המורה בכיתה ב' קראה שלוש פעמים בשמו לבדיקת נוכחות, "טומש קרי" וכשאף תלמיד לא ענה ב"כן", והיא שאלה שוב: "טומש קרי ישנו?" היא ראתה לרגליה ילד קטן מושך בשמלתה ולוחש לה "דן, דן, דן דרור", שם שהוא שמע כשהוריו דיברו בסלון על משפחת דודו, דרור, ממושב "ראשונים" שהוריו החלוצים הקדימו לבוא לארץ והתפרנסו מענף גידול פרות.

מאז שטומש החליף את שמו לדן, הוא שם לב שחיתוך הדיבור של הוריו מודגש, ולמרות שהם היו צעירים עדיין, האב בן 28 והאם בת 27, הם נשמעו לו זקנים, בעיקר כשקראו לו בשמו העברי דן. מילה קצרה זו, בעלת ההברה האחת והיחידה כמו נפלה מפיהם באוזניו בצליל חד וחתכה בראשו. האב היה נוהג להאריך את הגיית שמו לכדי מילה בעלת שלוש הברות והאם חזרה עליו פעם אחר פעם, כחוששת להיפרד ממנו לתמיד אם תחדל. הרגלי דיבור אלה התחזקו משנה לשנה, ולמרות שהם דיברו איתו עברית, זה נשמע לו כמו הונגריה, וכך יצא שהוא דיבר איתם בבית בשתי השפות, גם כאשר הם השתדלו ודיברו איתו רק עברית.

הבלבול הזה שנוסף לבית, היה הדבר היחיד שהשתנה מאז שהמשפחה עלתה לארץ. בכל הדברים האחרים הכול היה כמו בבודפשט. גם פה הם גרו בדירה בת שלושה חדרים בבניין בעל שלוש קומות, כמו שם, ומול מרפסת ביתם השקיף חצר בית חולים לחולי רוח. אמנם, שלא כמו שם, העירייה הקימה אותו כאן במהירות, תחילה כבית מחסה לחסרי הבית שהגיעו לכאן בעיקר ממזרח אירופה שלאחר המלחמה, ורק עם הזמן קיבל צביון של בית חולים לתשושי נפש, אך גם כאן וגם שם שימשה החצר לילדים שגרו בסביבה כמגרש למשחק כדור רגל, כאשר החוסים הוחזרו לחדריהם עד לשיטוטם היומי בו ביום שלמחרת.

גם פנים הבית נראה כמו הבית בפאל אוצה. ארון הבגדים החום כהה עם המראה העגולה המעוטרת פרחי בר כחולים ניצב בקיר הימני של הסלון. לידו מונח היה באופן קבוע הדום לבן, שעליו טיפס טומש כשרצה להתלבש מול המראה. שתי כורסאות בד פרחוני משני צידי שולחן הקפה ועליו זכוכית עבה, הספה הרחבה מרופדת בבד כחול אחיד, המזנון המוגבה על רגלי עץ דמויי אריה המוטים כלפי חוץ וכן כריות רקומות המפוזרות קבע על הספה והכורסאות הנוחות והקפדניות.

את חדר השינה של הוריו הוא ראה רק בסופי שבוע, כשהוא ישן בה בין אביו לאימו כל יום שישי בלילה עד מוקדם בבוקר השבת שלמחרת שבו הוא היה נוסע עם דודו הרווק, פטר, לראות משחק כדור רגל במגרש בלומפילד. גם את החדר השלישי הוא לא הכיר, מכיוון שהוא היה מיועד לאחייניתה של אימו ובעלה הלא יהודי שבאו כל שנתיים בקיץ לישראל לחודשיים, ורק אימו והעוזרת נכנסו אליו. בבית היה מותר לו לשבת, או על הספה בסלון, או על הכיסא המוגבה ליד שולחן האוכל במטבח שעליו גם הכין שיעורים, לאחר שאכל את ארוחת הצהריים שאימו הניחה עליו כל בוקר לפני שהלכה לעבודה.

אל חדרו שנבנה במקום המרפסת הצמודה לסלון הוא נכנס רק בלילה, כשהוא הלך לישון. הייתה בו מיטת עץ גדולה שעליה ישן גם בפודפשט שנדחסה בין דלת הזזה אטומה לבין חלון מרפסת אטום אף הוא, והוא היה עולה עליה בזחילה מצידה השמאלי, מבלי שראה מה הוא עושה עד שלחץ על המתג הלבן והזוהר של מנורת צבת כתומה שתלתה על וו בקיר שלמראשותיו.

הזכרון של הבית בבודפשט והחצר ממול, עזרו לזכרון להעביר בנועם מסוים את ימי הלימודים בבית הספר העממי ובתיכון. שם בחצר הוא שיחק כדור רגל עם חברו הקבוע, איציק, שכנו שכמוהו היה בן יחידי וגר בקומה מתחתיו. הם שיחקו עד שהחל להחשיך, ורק לאחר שדן אכל עד תומה את ארוחת הצהריים שאימו השאירה לו במטבח. גם את ארוחת הבוקר הוא אכל לבד, בשעה שבע בבוקר, לאחר שהוריו יצאו לעבודה והשאירו אותו מנמנם עד שצלצל השעון המעורר הזכיר לו שהוא ישן. שתי פרוסות הלחם עם שכבת החמאה העבה וריבת המשמש שאימו הכינה על-פי הוראות המטבח ההונגרי עטופות בניילון, כמו דיברו אליו כל בוקר משולחן המטבח והזמינו אותו לשבת בצוותא לארוחה מתוקה ומענגת.

הוא שמח שהוא לא ראה את הוריו במשך היום. נוכחותם הביכה אותו, והוא העדיף לראותם מרחוק. תמיד כשהתגנבה למשחקיו תמונת אימו עם שפתון אדום מרוח על שפתיה וצללית אביו הצנומה עומד כפוף לצילה, הוא העיף מבט מבוהל ממגרש בית חולי הרוח, "עלייה", לעבר חזית הבית, ובדרך אם תריס המרפסת אינו פתוח. זה היה הסימן לכוואם. דבר ראשון שאביו עשה כשהגיע הבייתה מהעבודה היה פתיחה אוטומטית של כל התריסים של המרפסת. זה חזר על עצמו לפחות ארבע חמש פעמים מרגע שחזר מבית-הספר ולא נתן לו מנוחה. לימים זה נעשה יותר ויותר תכוף וכל פעם שהוא בעט בכדור אל מחוץ לשער ואיציק היה רץ להביאו, הוא היה שולח מבט מודאג לעבר הבית הסגור ומתפלל בליבו שהמרפסת תהיה סגורה.

יום אחד, כשהוא היה בן שתים עשרה, אימו אמרה לו בפנים רציניות, שמעכשיו הוא יאכל ארוחת צהריים אצל סבו וסבתו, ההורים של אביו שעלו יחד איתם לישראל, ומשחקי כדור הרגל עם איציק פסקו. מאז היה דן מגיע לביתם מיד אחרי השיעור האחרון שלמד בבית הספר

שזה היה בדרך-כלל, שיעור התעמלות, שיעור חקלאות או שיעור זמרה ואוכל ארוחת צהריים קבועה שהוא מאוד אהב, שניצל, פירה וסלט מלפפונים חמוץ מתוק. סבו וסבתו היו יושבים אז לידו ומחכים עד שניגב את הצלחת עם החלק הרך של לחם שחור, שסבתו הכינה לו מתוך דאגה לשיניו העדינות.

בקר מול כיסאו הייתה תלויה מראה גדולה ממנה נשקפו לו כשאכל, פני ילד מעל מי אגם אליו ברח לאחר שראה את אביו ואימו לבדם במיטתם הזוגית. דלת חדרם הייתה פתוחה והם לא שמו לב שהוא הביט בהם אחוז כל גופו מבלי יכולת לזוז כשרצה בוקר אחד לבקש מהם רשות לצאת להתרחץ לבד על שפת אגם בלאטון. זה היה בחופשה השנתית האחרונה שעשתה כל המשפחה מחוץ לעיר כדי להתרענן מעט בטבע לפני יציאתם לארץ.

ממנה ניבטה לפתע בת-דודתו ג'וליה זוהרת בשיערה הזהוב ועיניים כחולות, דודתו השמנה והפרועה דורה, בעלה הרזה, יאנוש, שהיה פרוטסטנטי והתאהב בדורה שכנתם עוד כשהיה בן חמש, הרוד פטר מצד אימו שהיה מגמגם ורזה מאז יצא ממחנה אושוויץ והיחידי שנותר בחיים ממשפחה בת עשרה ילדים, אחותה של אימו הלנה שמאז שניצלה ממחנה אושוויץ הייתה חולה במחלה לא ברורה אחרת ומתאשפזת כל כמה חודשים.

מבעד למראה העגולה והעטורה פיתוחי זהב צפה בעצמו כשהוא מביט לפתע בהוריו ישנים בתנועה מפותלת, כאילו אביו ואימו הפכו לחיה אחת גדולה ומעוררת פחד. אחר ראה עצמו רץ בסערה לאגם ומקיא למראה הזה שהלך והתפתל מולו בתנועה שלא ראה אף פעם קודם לכן. במי האגם הצלולים הוא ראה פנים זקנים, כתפיים שמוטות ועיניים מגולגלות מבלבול וזעם של ילד אחר, עיניו חומות מגורות, שערות תלתלים, וחיוך קבוע בפיו. מכיון שהוא לא היה בטוח אם זה קרה באמת, הוא היה גוחן בסוף הארוחה על המראה עד כי אפו נדבק בזכוכיתה ומחפש את ההורים שנשארו מאחוריה.

עדינה מור-חיים
שני ספרים
ביקורת
עדינה מור-חיים

תמצות, מקוריות, רצינות

**שגיאה אלנקווה, פינה : יומן שירה (תל אביב : ספרי עתון 77, תשע"א
2011)**

על הספר "פינה" מיותר לכתוב. הוא מייצג היטב את עצמו. בתמצות. במקוריות. ברצינות המשתעשעת במלים. חבל שאי-אפשר להביאו בשלימותו כאן ועכשיו. מפירתו מביט אלנקווה על הסובב, ויוצר אבחנות מעניינות בשורה אחת עד שתיים לכל היותר, וכשהוא מחליט להרחיב את שדה ההתבוננות בעולם וכותב באורך מקובל של שיר יש להאמין, כי המאמץ לא נעשה לשווא. שורה כמו, "העץ גומע לגימות גדולות/ ממבטי" אינה צריכה יותר. היא מתמצתת חוויה של משורר החי את שירתו, לא רק ברגע שבו היא נכתבת, אלא מצויה בו תמיד. אותו עץ, או אולי אחר מופיע בשתי השורות הבאות, "היום העץ מתכופף בפני הרוח/ מחר הרוח תתכופף בפני העץ", כמטאפורה להשתנות מאותו מבט ראייה של אדם שישב באותו מקום אתמול וזה רק מה שיכול לקרות.

זה לוקח זמן להתייחס בכבוד הראוי להן לשורות אלה, שנראות תחילה כה פשוטות, אך ככל שנכבשים בהן נחשף עולם פנימי המנסה לחבר בין ניגודים במשפטים פואטיים קצרים הניתזים החוצה מ"אקווריום המלים" (ה) מתנפץ/ לרסיסים". זוהי דרכו לתאר בזהירות מצבים של בדידות ("זאת ידי הרועדת בלי שתרעד") מצבים של קירבה "קיומך כמעט ואינו מורגש/ כמו פעימות הלב", יחסו למלים ("הדרך עשוי אבנים כבודות/ המלים עשויות מטילי פלדה") ולעצמו ("דבשתי המרוקנת/ כמו חטוטררת").

גם שיריו היותר ארוכים בנויים כך שכל שתי שורות נקראות כשיר נפרד ולא רק כ"בית" נפרד, כמו בשיר ללא כותרת בעמוד 19 בספר, "פעור בין שתי/ העיניים/ עיניים אפויות, טריות/ מהתנור/ עין מרוקנת, על קצה/ השולחן/ אני מניח רגל על/ קצה של מלה/ ומחליק/. בקולו הלקוני והתמציתי המיוחד של אלנקווה נשמעת כל אות, כל הברה, כל מלה, כל שורה בנפרד, כחרוזי בדולח הנופלים על אוזנו של הקורא אחד אחד. זו הסיבה, כנראה, שעם תום קריאת הספר, עולים בקורא צירופי לשון שבהם הוא נזכר וכמעט מסוגל

לאומרם בעל-פה. הם מפתיעים בחידושיהם ובאמון שהם מעוררים בקורא, שהדברים נאמרים ללא כחל וסרק משום שאין פה אינוס היצירה, אלא ביטוי להשראה וליושרה שמה שהמשורר מרגיש, זה מה שהוא כותב, ומה שהוא רואה מועלה על הכתב בדימויים שמציירים תמונה מוגמרת המגיעה לקורא כצילום מלוטש.

שגיאה אלנקוה, משורר יליד חדרה. משיריו פורסמו בכתבי העת "עתון 77", "עמדה", "פסיפס", "עייני ערך שירה" (כתב עת מקוון), ו"שבו".

ספריו: 1. קונכיה (תל-אביב : ירון גולן, תשס"ט 2009). 2. פינה : יומן שירה (תל אביב : ספרי עתון 77, תשע"א 2011). קונכיה זכה בפרס שרת התרבות לספרי ביכורים תשע"א, וכן זכה במלגות סיוע להוצאת ספר מטעם קרן יהושע רבינוביץ לאומנויות וקרן עמו"ס (בית הנשיא)

ספר פרוזה ראשון של משוררת

מרגלית מתתיהו, הספק, סיפורים קצרים, בת אור, הוצאה לאור, 2010

קובץ הסיפורים הספק הוא ספר פרוזה ראשון של המשוררת מרגלית מתתיהו, ומהווה המשך וחיזוק לראייתה הפואטית בחמישה עשר ספרי השירה מפרי עטה בעברית ובלדינו, שקדמו לו. הדבר ניכר בכל אחד משמונת הסיפורים, בבחירת נושאי הכתיבה שבמרכזה עומדת החשיבות שבחיפוש שורשיה ביוון ובתרבות הלדינו ובדרך הצגת הדמויות, המחפשות עוגן במימושה של אהבה כזהות אלטרנטיבית בעולם עדין ושברירי ("האיש משדה התעופה", "הסכין" ו"טיול של שבת"). הדמויות המרכזיות בסיפוריה, הן דמויות של נשים בשיאי חייהן האינטימיים. כל הדמויות והמפגשים המתוארים נועדו למלא צורך אינטנסיבי של המחברת, לחשוף רגעים סודיים וכואבים בחייהן "כמו גנבת זמן סמויה" (עמ' 18). לעתים במטרה לחוות שנית את מה שמשוער כמציאות שנחווה על-ידה, מזוויות רגשיות שונות ("האיש משדה התעופה", "הסכין"). לעתים תוך כדי יצירת מאגרי זכרון כדי להנציח את מה שחולף באמצעות היצמדות לפריטים שוליים ("האוסף"), ולעתים בפסיחה דווקא על אותם אירועים שנחשבים מרכזיים בסיפורת ליצירת רצף עלילתי הגיוני, במטרה להדגיש את המקסם הקיים דווקא באותם מפגשים "מחוץ לחיים" שחיי היומיום אינם מאפשרים ("מדרגות של חצות"). במפגשים אלה, נפרטים הנימים העדינים ביותר של האהבה, גם על פניה המקריים וגם על אלה שנמשכים מכורח ההרגל והמחויבות.

הסיפור הראשון בספר "האיש משדה התעופה" מתפרש על-פני חציו הראשון של הספר ומהווה נובלה בפני עצמה. מתוארים בו נסיונותיה של דמות המספרת להיפגש עם גבר שפגשה באקראי בשדה התעופה בארץ, ואשר מעורר בה זכרון אהבה שנמשכה 20 שנה. במסע נפשי ופיזי, בשדות תעופה, בתי מלון, בתי קפה שבו פוקדים אותה חלומות מטרידים

בדרכה מהארץ לאתונה ולשאלוניקי היא חיה מחדש סיפור אהבה שנרקם בין שני אנשים שזרים זה לזה, אך מוצאים מן המשותף בחוויות אובדן, בעצבות הקבועה בהם, ובידיעה שהם ברי חלוף. בכל רגע של קירבה נוכח הספק בקיומם, בקיומה של אהבתם, בקיומו של הרגע שיבוא, ובפרידה המרחפת מעל כל מפגש ביניהם כתנאי הכרחי למימוש אהבתם.

תנאי זה של ארעיות מופיע כתנאי מרכזי לאהבת גבר ואישה גם ביתר הסיפורים של מרגלית. הדמויות והאירועים שונים מסיפור אחד למשנהו. החוט המקשר היא המספרת ותיאורם של מצבים חוזרים שבהם מתיישם תנאי זה. הספק והפליאה בהתגלותה ובמימושה של אהבה הם פועל יוצא של ארעיותה, וככל שהיא תלויה על בלימה יש סיכוי לקבוענה בזכרון כחוויה יוצאת דופן.

גם בסיפור "מדרגות של חצות". מיצוי האהבה מתאפשר במקום מעבר. את בתי המלונות השונים ובתי הקפה, שבסיפור הראשון, מחליף חדר מדרגות, ושעת ההתרחשות שהיא בין שעות הליל המאוחרות לעלות השחר. דמדומי המיקום והזמן מאפשרים יציאה בסערת רגשות ובדרגת קירבה שבאור היום אינם ניתנים למימוש. בסיפור "הפגישה" מובנה מפגש אהבים כך שכל צעד לקראתו מרמזת מלכתחילה על פרידה שתבוא. בסיפור "הסכין" כמו בסיפור הראשון מתגעגעת הגיבורה לאהוב ליבה, אלא שהפעם הוא גר מולה ואהבתה אליו מבעירה את חייה השוממים בקשר עין שנשזר בין חלון ביתה לזה שלו.

חוסר הוודאות לגבי גורלן של הדמויות וגורל אהבתן לאורך כל הספר, והליכתן משום מקום אל שום מקום מגבירים את המתח בקריאה. הספק שמלווה אותן בחיים שבין מציאות לכדיה הוא חומר בעירה לקריאה שוטפת ומהנה.

ענת זגורסקי-שרינגמן

העין הפנימית רואה את הקול הנכון

על ספרה של עדינה מור-חיים, הקול הנכון, הוצאת עיתון 77

"כדאי שתבדוק אם הקול קולך"/דן פגיס/פואטיקה קטנה

בספר קובץ של מבחר מרשימותיה המקוריות של המשוררת עדינה מור-חיים שפורסמו במוספים הספרותיים של "דבר", "מעריב" וכתב העת "מאזניים" בשנים 1985 - 2002 על ספרי שירה ופרוזה. ברשימותיה אלה היא מחדשת באבחנתה את הקול הנכון בספרי שירה של משוררים שקולם ממשיך להישמע גם היום, כמו חיים גורי, חיים נגיד, בנימין שוילי, ועוד של משוררים שאינם עימנו עוד, כמו עזריאל קאופמן, יאיר הורוביץ, פסח מיילין, או של כאלה שנראה שזה קולם להם קולם היחיד בתחום השירה, כמו אביגדור גונן, יקי דסה. כן היא מתבוננת בקולם של סופרים כרות אלמוג ורות בלומרט.

"הקול הנכון" כולל רק חלק מרשימותיה של מור-חיים, אך הוא מבטא הן את טעמה האישי של המשוררת, והן את הלך הרוח הפואטי באותה תקופה, ש"ממרחק של זמן, נראה שספרי השירה, הכלולים בו, משקפים תקופה משמעותית בשירה הישראלית", כפי שהיא כותבת בפתיחתו. השירים שעונים לטעמה האסתטי מופיעים, בשמם או בלשונם בדרך-כלל בסופה של כל רשימה ומדגימים את כוונתה במונח "הקול הנכון", כמו השיר "החלק האפל" של חיים גורי (עמ' 15) בספרו "מחברות אלול", "קרעי נפש" של יקי דסה, (עמ' 19) בספרו "נשים אחרות", סדרת השירים בשער האחרון של הספר "שירה מקומית" של חיים נגיד (עמ' 38), השיר "על חטא" של נעים ערידי (עמ' 42) בספרו "חזרתי אל הכפר" ועוד.

עדינה מור-חיים מתייחסת בהקדמה לספר למלה "נכון" בהקשר של "קול נכון" בשיר, לעומת המונח "השיר הנכון", אותו טבע נתן זך כאנטיזה לשירה המחורזת, ובעיקר זו של נתן אלתרמן. לטענתה, דרך מושג זה שחרר נתן זך בזמנו את המשורר ממוסכמותיה, ובמשך הזמן פתח את שערי השירה בפני כל מי שחש שזהו כלי ביטוי ראוי לו. כהמשך לתהליך זה היא מגדירה את "הקול הנכון" "בהתייחס לקולו המיוחד של הכותב כחלק מתהליך כתיבת 'שיר נכון' או 'סיפור נכון'... העולה מבחירת המלים המסוימות של כל אחד מהכותבים, ומההקשרים החד-פעמיים שלהם." (עמ' 7).

מצוידת במשקפת ראיית רוחב ועומק זו, צוללת היא אל אוקינוס הטקסטים, אל בין שורות השירים שנבחרו על ידה, ומעלה שוב על פני השטח את הקולות הנקלטים על ידה. מה שעולה מהקובץ, זהו הד שמלווה את המשורר היוצר. המחברת משמיעה לנו שוב קולות שירה, כמו

מתקליטים ישנים שאהבנו להאזין להם או לחלום לצליליהם. היא מצביעה כפנס קסם על עטיפה זו או אחרת, שבתוך "חנות הקסמים" של השירה.

עין פנימית זו של עדינה מור-חיים, כמו מצלמת למען הקוראים את התהליך שבין הלא מודע האישי של היוצר, היוצק את עולמו הפרטי אל תוך תבניות הכתיבה, לבין תבניות כלליות של הלא מודע החברתי. עדינה מור-חיים מביטה בעין זו אף אל פנים השירים, ומחוצה להם, אל היוצרים ובחזרה אל הטקסט. כך שמעבר לאסוציאציה הפרטית של היוצר, "הקול הנכון", נארג בתוך מסגרת ייחודית כמו מטריצת היצירה החברתית והשירית, והופך לנגיש לנו, הקוראים.

המטריצה עשויה שתי וערב מן היש והאין, הפנים והחוץ, האישי והציבורי, הבורגני והנונקונפורמיסטי, המציאותי והנסתר, הצד הגלוי והצד המואר, האפל והמכושף לעומת המציאותי - עוברתי, כביטויים של מוקדי כאב והנאה, ייאוש ותקווה ביצירת הקול הנכון בשיר.

את ספרה זה של המשוררת ניתן לקרוא לא רק כביוגרפיה הספרותית שלה וכמשקף את דרכה האמנותית, אלא אף כביטוי לראייתה את תפקיד הביקורת הספרותית, שאל לה לומר, זה טוב וזה רע, אלא להתעכב על ערכים אסתטיים כלליים דרך הכתיבה המסוימת של המשוררים כחיים גורי, יאיר הורוביץ, יאירה גינוסר, אייל מגד, חיים נגיד, בנימין שוילי, ומשוררות כמו מרים איתן, ענת לויט, רחל חלפי, אמירה הס ועוד, המופיעות באנתולוגיה "אישה אוהבת" בעריכתה של עורכת מאזניים, משוררת וסופרת בפני עצמה, ציפי שחרור. דרכם ודרך יתר המשוררים המופיעים בקובץ מובעות העמדות המוסריות והרוחות הסוערות של תקופה מסוימת זו, כעוד חוליה בשרשרת ההתבוננויות באסתטיקה של התרבות המקומית, שהיא רלוונטית גם בימינו, מה שהופך את חוויית הקריאה בו למרתקת ומעשירה למשורר, למבקר ולחובב שירה כאחד.

עטיפת הספר מעוצבת באופן גראפי ומדויק על-ידי האמן מיכאל בסר, על גבי הצילום שהמשוררת צילמה, של חלק מרשימה שפורסם ב"דבר" ונקרא "הקול הנכון". בשילוב הישן והחדש מצליח בסר להעביר את מהות הספר שבו מצוי הנסתר לצד הגלוי לעין, המעורפל לצד הברור, העבר מול ההווה.

מלכה נתנזון

התבוננות קולאז'ית ביצירות ספרות

על ספרה של יערה בן-דוד, "במבוך המראות", הוצאת כרמל

על עטיפת הקובץ העיוני של יערה בן-דוד "במבוך המראות" קטע מתוך עבודת הקולאז' שלה "תשקיף", המעוררת אסוציאציה לציורו המפעים של אָשֶׁר "שיקוף בכדור זכוכית". בציור זה רואים יד אוזנת בכדור זכוכית, שבתוכו יושב איש גרום איברים בחדר צר המכיל רהיטים דלים, חלקם ניצבים וחלקם מושלכים, גרם מדרגות וספרים לרוב. יופיו של הציור הוא בניסיון לתת שיקוף מכסימלי של החדר ותכולתו מזוויות ראייה רבות ושונות. השפעת הצייר הזה ניכרת היטב אצל המחברת הן בעבודת הקולאז' שלה והן בדרך ההתבוננות שלה ביצירות ספרות, המאופיינת בריבוי רבדים וזוויות ראייה.

בקולנוע הצבת מראה מול הגיבור באה לשקף גם את הצופה ולומר לו משהו על עצמו בשאלות קיומיות, מוסריות וערכיות. כן משמשת המראה כלי ביטוי להבעת רעיונות ופירושים שונים, המושפעים מן המטענים האישיים והתרבותיים שלנו.

עולם המראות מחזיר אותנו גם לשאלה הביאליקאית בדבר שני העולמות: מה קדם למה? האם חומרי המציאות או השתקפותם ביצירה? האם הקיום האנושי או עיצובו השירי והפרוזאי? "זו החידה הנצחית, זו הדיכוטומיה הקיימת בתשתית כל יצירה", כותבת בן-דוד במבוא לספרה.

לפנינו כינוס של מבחר עיונים ביצירות מספרות העולם ומן הספרות העברית (סיפורת ושירה), שבחלקן הפכו לנכסי צאן ברזל בתרבות, דוגמת יצירותיהם של קפקא, בקט וצ'כוב, ובחלקן מוכרות פחות או לא מוכרות וכונסו כאן לפי טעמה האישי של המחברת.

בן-דוד מצהירה שאינה בוחנת את היצירות בכלים שיטתיים ובהכללות אקדמיות, הנשענות על חוקיות זו או אחרת, אלא בעיקר קשובה וצמודה לרקמה המילולית, שהיא בעיניה הבסיס החשוב לרעיונות ולמשמעויות הטמונים ביצירה. עיוניה המעמיקים והתובנות החכמות העולות מהם מוגשים לקורא בשפה קולחת, בהירה וקומוניקטיבית. יעיד על כך המוטו מדברי סארטר, שאותו בחרה להציב בראש מדור הפרוזה: "אין לי צורך לכתוב גבוהה גבוהה. אני כותב כדי להבהיר נסיבות מסוימות".

הבחירה הקולעת של השם "במבוך המראות" באה לבטא, לבד מן "המראות", שבהן משתקפים הגיבורים, גם את לכירינת הקיום של המין האנושי במגע עם עצמו, עם זולתו ועם ישויות שמעבר לו, והדבר עולה מתוך היצירות הנדונות בספר, ובעיקר בפרק הראשון.

לכל סופר תפיסה המייחדת אותו. הלבירינת שבנה דדלוס לכליאת המינוטאורוס והמחיר הכבד ששולם כדי לרצותו הוא בעצם המחיר שכולנו נאלצים לשלם למפלצות הרוחשות בתוכנו ומחוצה לנו. כל אחד מאיתנו חוזה את הלבירינת במהלך חייו באופן זה או אחר, אלא שלנו אין אריאדנה שתעניק לנו את פקעת החוטים לחילוץ ואף לא תושיית דדלוס.

המעין בדבריה המרתקים ומרחיבי הדעת של המחברת, חש כמי שמהלך ב"סוד הגן הנעלם" (פרנסס ברנט). יש בהם כדי לקרב את הקורא אל היצירה ולהפוך אותה ידידותית וכמעט בלתי אמצעית עבורו. תורמת לכך גם העובדה שבן-דוד מאירה לפעמים את היצירה גם מן ההיבט הביוגרפי, המתגלה לא אחת כמפתח חשוב להבנתה. על כך כבר עמדה פרופ' נורית גוברין ב"אני מאמין" שלה: "הביוגרפיה בלבד לא תהיה ערוכה להעמקת הקשב ביצירה, אבל בלעדיה תהיה הבנת היצירה פגומה".

אין כמעט נושא שלא נפרש כאן: התמודדות עם שאלות אקזיסטנציאליות, מערכות יחסים בתוך המשפחה, בין אדם לחברו, זהות ומקום, מצבי משבר וקונפליקט, דילמות מוסריות, יחסי הורים-ילדים, שאלות זמן ומחזוריות (קוהלתית בעיקר), תמורות העוברות על האדם, אמונה וכפירה, חיים ומוות, מציאות חיצונית מול הוויה פנימית. בגלל קוצר היריעה אתייחס רק למבחר מצומצם מפרקי הספר.

"בלבירינת הקיום", הפרק הראשון והחשוב במדור הפרוזה, חובק כמה פנינים בעיקר מספרות העולם. היצירות הנדונות כאן חוזרות ומוכיחות שהאמונה בנשגב והכמיהה אליו אינה אלא פרי תמימותו ובורותו של האדם, המאמין בכוחה להושיעו ולחלצו מן המצוקה בדומה לאמונתו בעושי ניסים למיניהם. יצירות אלו נועדו בין היתר "להוריד את השמים אל הארץ", כפי שהתבטא הפסל איש קאפור ביצירתו "מראת שמים". כך הוא סיפורו החברתי-קיומי של גבריאל גרסיה מארקס "אדון זקן מאוד עם כנפיים ענקיות". כבר הכותרת מצביעה על כך שלפנינו סיפור פנטסטי עם רמזים למיתוס של דדלוס. חיצו הביקורת של מארקס אינם מופנים רק כלפי המאמינים התמימים, אלא גם כלפי הדת ומיצגיה וכלפי העושים הון מסבלם וממצוקתם של אחרים. בן-דוד מוצאת עקבות קפקאיים, אקזיסטנציאליים ולבירינתיים בסיפור זה ובסיפורים אחרים של מארקס.

"דבר הקיסר", סיפורו האירוני של קפקא, הוא דוגמה מצוינת ל"לבירינת הקיום". הרץ, הנשלח מטעם הקיסר אל הנתין כדי להעביר את המסר שלו לפני מותו, נאלץ לעבור אינספור חומות ומכשולים. הוא מסתבך והולך ואינו מצליח לבצע את משימתו. כבר העובדה שהקיסר בחר טרם מותו לשלוח רץ עם הודעה לנתין, מצביעה על כך שהסיפור אירוני מיסודו. המחברת מוצאת נקודות השקה בין קפקא לבין מארקס שהושפע ממנו: אם אצל קפקא המסגרות החברתיות הן המציבות מחסומים ליחיד וכובלות אותו ואת קולה המקורי של נפשו, הרי אצל מארקס הכבילות היא בסגידה לדת, לאמונות התפלות ולחומרנות.

בן-דוד סבורה שבשתי יצירותיו של סמואל בקט "מחכים לגודו" ו"סוף משחק" הדמויות הן בעצם בבואה של המחבר עצמו - ספק שליט עריץ ספק עבד. תחילה הן מוצגות כדמויות אירוניות-טרגיות, אך עד מהרה הן מתגלות כבעלות אופי גרוטסקי מכוח הסתירה הקיימת בין אמונתן בכוחן לשנות ולנווט את חייהן ובין המציאות החושפת אותן במערומיהן ובחולשתן מול מר גורל. הוא המכתיב ונותן את הטון בחייהן למרות ניסיונן לשנות ולהשהות את גזירתו.

הניתוח המעמיק של היחסים בין הדמויות ועמידתה של המחברת על הצדדים הפסיכולוגיים והקיומיים באישיותן, בהתנהגותן ובדרך הסתכלותן על החיים פותחים צוהר נרחב לעולמן המעוות ותורמים רבות להארת שתי היצירות, שכל אחת מהן מציגה מערך יחסים שונה של ארון-עבד.

ב"בחבלי התבגרות", הפרק השני בספר, דנה בן-דוד בקונפליקטים הנוצרים בין הורים לילדים, ובינם לבין המקום. מתוכם עולים הבדלי תפיסה, ערכים והתנהגות. באופנים שונים מוצגים נפתוליו והתחבטויותיו של הצעיר המודרני, החי בעולם מנוכר וחש בדידות, מבוכה, כמיהה לחום ולחסות. הוא סובל מהזנחה, מקיפוח ומחרדת נטישה, מתמודד עם המוות ועם עולם המבוגרים הקר והאנוכי. עבורו הגעגועים הם משא כבד. הגאולה והפיוס השלם או החלקי עם הסביבה מגיעים בסופו של דבר מגורם חיצוני: על ידי התמרדות (דוגמת סימון דה בובואר), באמצעות הארוס (אלברטו מורביה), באמצעות פגישה עם אדם חדש (תמר קרון) ובאמצעות בריחה מן הדת ומן המקום (אשר רייך).

בפרק הדין בנושא זהות ומקום בוחרת המחברת להתייחס ליצירותיהם של סופרים ישראלים בלבד: כך שמעון בלס החושף את הקונפליקטים עמם נאלץ להתמודד "המהגר" שנשאר בעצם "ילד חוץ", גם בעיני החברה וגם בעיני עצמו, ומכאן תחושת האי שייכות לחברה הישראלית. כמובן שהתמודדותו של המספר עם הקשר הדיכוטומי והמורכב הזה בין כאן לשם תורמת ליצירתו. בבחינת ספרו של סמי ברדוגו "זה הדברים" עומדת בן-דוד על בעיית הפער הבין דורי, המשתקפת במצוקתן הרגשית של הגיבורים, בהתנהלותן מתוך זרות, ובבחירתן המודעת בהדחקה ובהשתקה.

בפרק הרביעי "בצל השואה" מפגישה בן-דוד את הקורא עם ספר סיפוריו הכואב של פרימו לוי, שלמרות העיסוק הקשה במצבים הבלתי אפשריים במחנה, וביחסים בין יושביו - בינם לבין עצמם ובינם לבין שוביהם - עדיין היה בו הכוח למצוא את הזיק האנושי במחנות חריגות, ובפכים קטנים של שגרת היומיום בתופת. בכך, לדעת המחברת, טמונה גדולתו של היוצר.

בסיפוריו הסמלניים בחלקם, של אהרון אפלפלד, שעלילתם מינימליסטית והדיאלוגים בהם לאקוניים ותמציתיים, עומדת בן-דוד על עוצמת הביטוי הפיוטי ועל חדירתו של המספר לפנים הנפש של הנוף והאדם. היא מציינת שנושא השואה בכתבתו של אפלפלד, הופך לאמצעי ביטוי למצבי שקיעה וחידלון, אולם תיאוריו המיוחדים של חוויות הגיבורים, הופכים

לאבסטרקט פיוטי, עד כי הקורא מתמכר לשלמות האסתטית הגבישית שבתמונת היהודי הנרדף, ומדחיק את המתח הדרמטי.

מאמרים רבים ומרתקים מאכלסים ספר זה, כשחלק הפרוזה על חמשת מדוריו תופס את המקום העיקרי ואחריו מגוון יצירות שיריות בנושאים שונים בחמישה מדורים נוספים. שני הנושאים המשותפים לשני חלקיו של הספר הם אישה-אהבה ויחסי אבות ובנים. בחלק השירה הקורא יוכל למצוא התייחסות לסגנונות כתיבה שונים, למשוררים הכותבים שירה חילונית ולאחרים הכותבים שירה אמונית - חלקם חשוכים וידועים וחלקם ידועים פחות.

במדור הראשון "כאן ושם על פני האדמה", נוכל למצוא את שיריהם של חיים גורי ומשה בן שאול, אורי ברנשטיין ועזריאל קאופמן ואחרים. בשל קוצר היריעה, אתייחס רק לשניים מהם.

שירי "עיבל" לחיים גורי, שלדברי יערה בן-דוד, "הוא אולי המוהיקני האחרון בשירה, המשקיף בפרספקטיבה רחבה יותר על ההווה הישראלית שהשתנתה לבלי הכר", מבטאים את הכאב שחש המשורר נוכח הבקיעים בחזון הציוני ובמדינה, שכבר עם הקמתה נזרעו בה זרעי ההרס. אך למרות שמה הסמלי הטעון של הפואמה וכף המאזניים הנוטה בו לפסימיות, מציינת בן-דוד שיש משהו כובש ביושרה האינטלקטואלית העולה מן היצירה: אין בה הכרעה והעדפה של צד זה או אחר. בן-דוד עומדת על שילוב הלשון הגבוהה עם שפת הדיבור, ומציינת שהוא ממתן את הפאתוס המקראי ויוצר מלאות. היא נותנת דעתה גם על מוטיב הזמן בשירי גורי ומתייחסת למהותו האקזיסטנציאלית ולמהותו המחזורית קהלתית.

גם בשירי משה בן-שאול "כל לבדי", מהדהד החלום ושברו. אף אצלו מוצאת המחברת את המיזוג בין האישי לקולקטיבי. היא בוחנת ברגישות את כתיבתו המיוחדת, הנבדלת, המפרקת ומחדשת את השפה ומפתיעה במקוריותה.

בשער "אישה, אהבה" נוכל למצוא קריאה קשובה בשיריהם של אשר רייך, חוה פנחס-כהן, ציפי שחרור, אנה הרמן ואחרים. בשער "בין הורים לילדים", נמצא ניתוח מיצירות רחל חלפי, רפי ויכרט, רות נצר, ברכה רוזנפלד, ושמעון שלוש.

בשער "בכבלי האמונה", מתייחסת בן-דוד לשיריהם של זלדה, איתמר יעוז קסט ושלוש רצבי.

בשיריה של זלדה, המבוססים על האמונה בהשארות הנפש ובעולם הבא, מוצאת בן-דוד את יכולתה של המשוררת למצוא את המטאפיזי בתוך הטריטוריאלי, ויחד עם זאת את המאבק המתמיד - פיוס בצד קריאת תיגר, ייאוש ותשוקת מוות בצד שמחת חיים, ששורשיה נטועים במסורת החסידית. בן-דוד מצביעה על צלילות שפתה השירית ועל המטפוריקה המקורית שלה, המתיכה בתוכה ניגודים רבים.

בשירת איתמר יעוז-קסט עומדת המחברת על זיקתו של המשורר אל התפילה והאמונה, לצד זיקתו השורשית לאדמת הארץ, על האמביוולנטיות בין אמונה לאי-אמונה והמפגשים הדואליים הוה-עבר, השופכים אור על הווייתו ודמותו של המשורר-האדם.

שירתו של המשורר שלום רצבי, מתמידה בחיפושיה אחרי שורשי הקיום, ואחר המושא הנעלם. בניגוד לשירתו של יעוז-קסט, שירתו של רצבי מתמודדת עם הבדידות מול האל, הריק וההתאיינות, התעייה והחיפוש, כאשר השירים נעים בין הפיסי למטפיזי.

לסיום, "במבוך המראות" של יערה בן-דוד הוא ספר עשיר, עשוי מארג רגיש של מבקרת, שהיא גם משוררת. זהו קולאז' רבגוני של ישן וחדש, של כאן ושם, מעורר געגועים וסקרנות כאחד. שמחתי לעובדה שנחשפו בקובץ העיוני הזה גם יצירות של יוצרים פחות ידועים, דבר המצביע על האדם שבמחברת מאחורי היוצר שבה.

גבי וייסמן

רצח בים המוות

סיפור

התרווחתי על כיסא הנוח והשקפתי על האגם הרחב המשתרע מן הממלכה הירדנית ועד המלון. אדי המלח והגופרית שהפיצו ריח רע חדרו אל אפי והשאירו ניחוח מר. התנחמתי בתקווה - כרבים אחרים הבאים לכאן - שהדבר בריא, מרפא ואולי מאריך חיים.

הסבתי את מבטי לעבר הכניסה למלון, והנה הבחינו עיני בהמון אדם המתנחשל פנימה כנהר וצובא על עמדות הקבלה. בעת שפקידות נאות הקבילו את פני האורחים בחיוכים צחורי שיניים, אני עשיתי אוזני כאפרכסת וקלטתי שפה זרה, מתנגנת ברינה מונוטונית; כן, השפה המדוברת שם נשמעה מובנת וערבה לאוזני.

השפה הזאת הזכירה לי את וינה ואת זלצבורג, את הקונצרטים של בטהובן, של באך, שוברט והנדל. שפת הוואלסים הסוחפים, המסחררים של שטראוס. ומה עם היינה, תומס מאן, פרנץ וורפל ואחרים מענקי הדור?

כן, אני אוהב את הצלילים האלה, אך הם גם מזכירים לי את נאומיו של הפיהרר ועמיתיו, גיבורי הרשע של גרמניה הגדולה. את קולותיהם ההיסטריים המריעים ל'פתרון הסופי של בעיית היהודים', אז תשלוט לעולמים 'גרמניה מעל לכל'.

והנה שפתם נשמעת כאן כמולדתי, בישראל. במקום הנמוך ביותר בעולם.

רבים מהם לוקים במחלות עור מטרידות, ללא תקווה. מחפשים פתרון למצוקתם מנגעים כמו הספחת, פסוריאזיס בלועזית, שהיא מחלת עור כרונית, המתבטאת בגירוד טורדני ובכתמים אדומים-סגולים עוטי קשקשת, המכערים את העור ומדיפים ריח לא נעים. הסובלים מספחת נוהגים להסתיר את פצעייהם, ולעיתים הם מתעבים את עצמם על הנגע שלקו בו.

אני מתנחם במחשבה כי אלה אשר האשימו את היהודים כי נודף מהם ריח רע של בצל ושום, הנה הם מדיפים ריח רע, וסובלים מפצעי הספחת ומרגשי נחיתות.

מי ים המלח וסגולותיהם נותנים תוצאות טובות בהדברת נגעי עור, אך מאחר שמחלת עור מוכרת כמחלה פסיכוסומטית, מניחים כי הרקע הוא טראומטי - והגורם הנפשי משולב בפזיולוגי.

עמיתי מועסק כפסיכולוג מטעם שלטונות הבריאות הגרמניים, ולדבריו, מרוויח מכך הון רב. בדומה להיסטוריון היווני דיודורוס סיקולוס, מהשנה החמישים לפנה"ס, אשר טען כי ים המלח הוא ים גדול אשר יש ממנו הכנסה, כאז הן עתה. עמיתי ממשיך את המסורת.

הוא הציע גם לי להצטרף לטיפול בקבוצות הגרמנים - במהלכו מטופלים גם הגורמים הטראומטיים שברקע המחלה, כדי להקל על כאבי הפצעים, הגירוד ותחושות הבושה ואי-הנעימות, תופעות שהמשתתפים מעלים במהלך הטיפול.

מתוך שיחות עם עמיתי למדתי כי בעקבות הטיפול הקבוצתי הרפואי והפסיכולוגי, בשילוב המוטיבציה של המשתתפים אשר באו ממרחקים בתקווה להירפא, גדול הסיכוי להצלחת הטיפול.

עוד ציין עמיתי כי הפרויקט הוא אתגר טיפולי-מחקרי וכי יש מקום לפרסמו בכתב עת בינלאומי.

בלילה נדרה שנתי. בבוקר, מצאתי את הכריות מפוזרות על הרצפה. שפתי היו יבשות וכמעט שהתמוטטתי. כאשר התעשתי, הבנתי כי במשך הלילה הייתי טרוד בפרויקט שהציע לי עמיתי.

מצד אחד ריתק אותי האתגר הטיפולי, והתחלתי אף לרקום תוכנית עבודה. חשבתי לערוך שאלון, לראיין את המועמדים לקבוצה בטרם הטיפול, ולחזור על הריאיון האישי והשאלון בתום הטיפול, אז יהיה אפשר להסיק מסקנות לגבי הצלחתו. גם המחשבה שאוכל להרוויח כסף טוב, הגבירה את המוטיבציה שלי.

בעוד אני מעכל את הרעיון, התחלתי לחוש גועל נפש וגינוי עצמי: "איזה חרא אתה, כמו איזה קאפו, משתף פעולה עם רוצחי עמך ומשפחתך". ושוב עלו במוחי מילותיו האחרונות של אבי: "תבטיח לי לנקום בנאצים", השביע אותי.

*

ראשי סחרחר עלי ואני מסתובב בחדרי כסהרורי. אני חש רצון להקיא. שותה כוס מים, והנה עוד מחשבות עולות ומציפות.

אני יודע כי כאיש מקצוע עלי להתגבר על הגישה השיפוטית כלפי הגרמנים: "המטפל עומד לעיתים בפני דילמות מקצועיות, ישנם מטופלים אשר דעותיהם או התנהגותם או תכונותיהם אינן זהות או מנוגדות למטפל, עליו להתרומם מעל האגו שלו ולטפל בהם..." אני משנן לעצמי, אך בתוך תוכי אני חש שאיני מסוגל להתמודד עם התחושה הקשה.

עם זאת ידוע לי כי לא כל הגרמנים - ובייחוד לא הצעירים שביניהם - שיתפו פעולה עם הנאצים.

אולי כדאי לחשוב על העתיד? על הדרורות הבאים?

האוכל להתגבר על הזעם המפעם בי? ואפשר שאטפל גם בזעם הרב האצור בי ויהיה זה רווח כפול.

ישבתי ליד הבר ושתייתי רום-קולה. "אז מה החלטת?" ידו של עמיתי לפתה את כתפי. הזמנתי אותו לבירה מן החבית, שערכה לחכו. אך זו ודאי אינה משתווה לבירה בבית מרוח במינכן, אמרתי והוא העיר כי בהאג ישנו בית מרוח ובו מגישים את הבירות הטובות בעולם. הוא היה יליד הולנד וגילה פטריוטיות. אני טענתי לעומתו כי הבירה במינכן מפורסמת יותר כי שם הקימו אנשי ס"א את המפלגה הנאציונל הסוציאליסטית. עמיתי לא קלט את העוקץ שבדברי, ושאל שוב מה באשר להשתתפותי כמנחה בטיפול הקבוצתי.

עניתי לו כי מסיבות שונות אינני יכול לקחת על עצמי את המשימה, אך אשמח לשמוע ממנו על המהלך הטיפולי של הקבוצה.

מפינת הלובי, כמעט בלתי נראה, התבוננתי בגלריה של הנכנסים למלון. העפתי מבט גם על היושבים סביבי. לשמאלי ישבו כמה נשים גרמניות, שהיו ברובן גבוהות ומלאות בשר.

אל הבר התקרב עכשיו זוג מבוגר. הגבר היה גבה קומה, שפמו גזוז ודוקרני למראה, ורעמת שעריו הלבנה צונחת על אפו הארוך, שמשך משום מה את תשומת לבי, בתחושה שכבר ראיתי את האף הזה. לחייו עטו אדמומית מוגזמת, ואולי נכוו מן השמש המקומית. לבוש היה חולצה צבעונית, מכנסיים בצבע חום, וסנדלי בריאות לרגליו. הוא נראה כבן שבעים או שבעים וחמש, המתאמץ להיראות צעיר. לצדו פסעה אישה גבוהה, שענייה ברקו בתכלתן. קומתה התמירה השתוותה כמעט לזו של הגבר, וחזה הזקוף הצעיד אותה בגאון קדימה, מתחת לאריג שמלת המשי הירוקה שהיתה הדוקה אל גופה. פניה היו חיוורים אך אפה הקטן ושפתיה המלאות עוררו בי תשוקה לנשקה. מיהו הבריון הזה שלידה? הרהרתי ושוב הבטתי בה ובעיניה התכלת שלה. היא היתה לבושה בקפידה מאופקת, ועם זאת הקרינה חושניות. מצחה היה מעוגל וגבוה והליכתה היתה קלילה כשל נערה. חבוי היה בה משהו אצילי וסקסי.

כשחלפו לידי הבטתי לעבר אחוריה, אך תשומת לבי התמקדה ברגליה הארוכות. מאחורי ברכיה נראו שני שקעים עדינים, קרסוליה היו דקים ומחוטבים, ומלפנים בלטו אצבעותיה המשוחות לק ורוד, שכאילו רקדו בתוך סנדליה הקלילים.

השניים התיישבו ליד הבר. אולי גם הם ישתתפו בסדנה? חלפה בי מחשבה. בד בכד משהו נוסף התעורר. משהו מוזר וטורד מנוחה. האם אני מכיר אותה?

*

עם שחר, השמש מעל ים המוות שולחת את קרניה אל חדרי. עיני דבוקות משינה, והשמים בחוץ בחלקם תכלת, וחלקם זרויים עננים שחורים משחור. ברד זלעפות ניתך ומכה על אדמה יבשה. ילד עומד וידיו פרושות אל השמים, אמא, אמא, הוא זועק בלא מענה.

כאילו מתוך העננה ניצב מול הילד איש גבה קומה, שחור מדים וכובע מצחה שבמרכזו גולגולת המוות, דרגות קצין ס"ס על כתפיו. אפו המחודד כמעט נוגע בפניו של הילד ומאיים לנקר את עיניו. הוא צורח פקודות מול הילד המתכווץ. רחש קל כמעוף ציפור נשמע.

התעוררתי שטוף זיעה מהחלום המבעית. מכווץ מחרדה משתקת, ניסיתי להתאושש.

והנה לפני ציפור זעירה, שמאוחר יותר זיהיתי כסנונית המדבר, הקרויה טריסטרמית או זרזיר ים המלח. הציפור שנקרתה אל חדרי נקלעה למצוקה, וכשהסטתי את הווילון התעופפה לה אל החופש המיוחל.

המום מכל אשר פקד אותי, התרווחתי על הכורסה שמול הים, משקיף ובוהה, ואז נפל האסימון הראשון.

בוקר מאי 1944. אני ליד פסי הרכבת, מוקף אנשי ס"ס. לפתע מגיעה מכונית מפוארת מסוג מרצדס-בנץ. יורד ממנה גבר גבה קומה ודרגות קצין בכיר על כתפיו. העומדים מולו מתמתחים. קופצים לדום. מצדיעים. הוא מפנה אלי את אפו המחוודר שכמעט מנקר את עיני, ואני רועד כעלה. "מי זה?" - הוא שואל את פקודיו. - "יהודי הקטן, הוא עוזר לנו לפרק מוקשים שהפרטיזנים הניחו מתחת לפסי הרכבת." עונה הסמל, איש הס"ס. הקצין מפנה שוב את אפו אל מול עיני, ואני חש בטיפות השתן המרטיכות את תחתוני. הוא שולח בי את מבטו הזועף, ולפתע מרים את ידו ומצביע אל חולצתי כשהוא צורח כמטורף: "איינה לווה, לווה! פרפלוכטה יודה!" הנה, הוא אומר, יש לו ליהודי הארור הזה, כינה, כינה! הוא שולף מחגורתו אקדח, מכוון אל ראשי ופוקד עלי לזוז הצידה. אני בקושי עומד על רגלי הרועדות.

לפתע מגיחה מהמכונית המפוארת אישה צעירה, ובקול רגוע פונה אל הקצין: "עזוב אותו," היא מתקרבת אלי, שמה את ידה על חולצתי ובהנף אצבע מפריחה את מה שהקצין מכנה 'לווה'. "דס איס קיינה לווה!" היא אומרת בביטחון. הוא ממשיך לצרוח, ומנפנף מול עיני לסירוגין באפו הארוך ובקנה אקדחו, עד שבסופו של דבר הוא מחזיר את האחרון לחגורתו. אני חש במבטה של האישה, אשר משאיר אותי עומד על מקומי.

המום מן האירוע אני מפנה את מבטי אל המצילה שלי, ועיינינו נפגשות. שתי עיני תכלת, כשמי אותו יום בהיר של חודש מאי הפולני. עיינים שבמבטן רוך וחמלה.

ואולי זאת מרגלת שתולה מטעם המחתרת שפעלה נגד האויב הנאצי? אני רק יודע שאישה יפה זו היתה אדם.

לעולם לא אשכח אותה ואת מבט עייניה.

*

פניתי בדרך אל הים, מתננד מצד לצד ומנסה להתאושש מן הזיכרון הטראומטי אשר נשכח ממני במשך עשרות שנים. שאלה החלה לנקר בי שוב ושוב: הייתכן שכאן, בים המלח, פגשתי בהם שוב? ברצח ובאשת חסדי?

חזרתי אל המלון. התיישבתי ליד שתי נשים שהיו מוכרות לי. הן דיברו בקולי קולות, העיפו בי מבט, ועברו לפטפט בלחש. לאחר מכן שאלו אם אני מרגיש בטוב. ענית לקונית, שכן.

הן המשיכו לשוחח ביניהן בידיש ובפולנית, ונתנו לי חומר למחשבה. אתן מפולניה? שאלתי והן ענו בחיוב. שאלתי אם באו לכאן במסגרת השילומים מגרמניה, ונעניתי בחיוב. איך אתן

מרגישות לפגוש כל כך הרבה גרמנים כאן? המשכתי ושאלתי, "יימח שמם" ענו לי במקהלה. "אבל אין ברירה, חבל לוותר על ההבראה בחינם," סיכמו.

מחשבות המשיכו להציפני. דמותו של קצין הס"ס בבגדיו השחורים ואפו המזדקר עמדה מול עיני כאז כן עתה.

זכרתי גם את ההבטחה שהבטחתי לאבי.

*

שנת 1943, בעיר קרסניק. בית הכנסת הומה מתפללים, המקווים כי תפילתם תמנע את מותם במשרפות טרבלינקה.

מה יקרה? מה לעשות? הרגשתי מבולבל ובודד אז בהיותי ילד,

ומאותו רגע - נע ונד, עזוב בעולם מאיים.

*

השמש החלה לשקוע מצדו המזרחי של ים המלח. פה ושם צפו על פני הים נופשים משתזפים, אחדים אוחזים עיתונים וקוראים. במוחי חלף רעיון פתאומי: אם אמצא את בעל האף הארוך צף על פני הים, די במכת פטיש אחת בראשו כדי לחסלו... אך במחשבה שנייה נראה לי כי אינו מתאים מבחינת הגיל להיות קצין הס"ס המיתולוגי.

בכל מקרה כדאי לבדוק, אמרתי לעצמי וחזרתי אל המלון. הלובי היה ריק מאנשים וגם כבר לא היו אורחים. התיישבתי בפינת חדר השח, עוקב אחר שניים השקועים במשחק העתיק.

שקעתי במחשבות. מבולבל ואחוז ספקות ביחס לגילו של הגבר הנופש, בכל זאת לא ויתרתי על הניסיון לזהותו. לפתע, כאילו הכישני נחש. הנה בעל האף הארוך עובר בין שולחנות השח, ניגש אל גבר היושב לבדו בקצה החדר ונראה כממתין, ומצטרף אליו. מן הפינה שבה ישבתי, השקפתי בנקל על אובייקט חקירתי מבלי שאפשר היה להבחין בי. תקעתי בו את מבטי. עתה לא היה לי ספק כי זהו האיש וכמעט התפרצתי בצעקות. אפו הארוך כמקור של עוף טורף, כאז כן עתה, כאילו נתקע בעיני ותחושת חנק אפפה אותי.

איזו חוצפה יש לחלאה הנאצית לבוא לכאן להירפא? הרוצח בא להירפא אצל קורבנותיו - חשכתי בכעס - הגם רצחת וגם ירשת? כן, אצל הנאצים זה הרי מובן, אמרתי בלבי ותאוות רצח הדליקה מדורות בלבי. נזכרתי גם בתופעת "ההזדהות עם התוקפן". חרקתי שיניים והמשכתי בתצפית בשלווה מאולצת. הגבר בעל פני הנץ רכון היה עתה על לוח השח. הבטתי בקומתו הגבוהה, בשערו הכסוף ובפניו החרוכים משמש. לבוש היה חולצת טריקו שנצמדה לגופו האתלטי. נראה טוב, יימח שמו, לחשתי לעצמי. המקנא אני ברוצח?

עד מהרה נרגעתי מהתלהבותי הרגעית והמשכתי בתצפית. הוא אחז בשתי אצבעותיו בפיון לבן והתקדם על הלוח לכיוון יריבו. לא קלטתי בדיוק מה לחשו השניים, אך נדמה היה לי כי הם מדברים אנגלית. לפתע כיווץ בעל האף את מצחו. יריבו אמר משהו, אולי "שח", ובעל האף

השפיל את חוטמו הארוך עד אשר כמעט דקר את עצמו. בעיני רוחי ראיתי מין "חרקירי", ולרגע שמחתי בלבי.

חידת הזוג המסתורי, הרוצח והאשת החסד, העסיקה אותי ללא מנוח. שאלת הגיל, הזמן אשר חלף. ומה עם האישה? גם היא אשמה? הרי היא הצילה אותי. ככל שהעמקתי בדבר, כך שקעתי בכלכל. האם עלי לקחת על עצמי אחריות זו? ועם זאת לא יכולתי לוותר על המשימה. רגש הנקם בער בי יותר ויותר.

התקשרתי אל ידידי הקרוב דניאל, לשעבר איש המוסד וכיום חוקר פרטי. שיתפתי אותו בעניין הסודי שלי, מבלי לפרט יותר מדי.

נרגעתי במקצת מהידיעה שאוכל להיעזר באדם שיש לי בו אמון מלא. לפחות להסיר מעצמי עול של סוד כבד ומעיק.

סיפרתי לו בקיצור את סיפור המעשה מלפני כחמישים שנה. על האיום על חיי, ועל האישה שהצילה אותי, ושטחתי את ספקותי באשר לזהותו של הזוג. איני יכול להירדם בלילות מבלי לבוא חשבון עם הרוצח. מבלי לנקום באיש הס"ס רוצח היהודים. הדגשתי.

דניאל שקע במחשבות. "מאין לך שזה האיש?" שאל. "קודם כל אפו הארוך, התפרצתי. "אין עוד אף כזה, והעיניים של הרוצח נעוצות בי עד היום. גוף שרירי ובריוני, למרות השנים שחלפו. אינני יכול לשכוח את עיניה של בת-זוגו. עיני תכלת מתבוננות בי ברוך, בחום, ברגע המכריע של חיים או מוות. וגופה היפה, התמיר. האומר חיים מול הדמות השחורה שבלחיצה קטנה תקבע את גורלי: לחיות או למות."

"ומה עם הברדלי הזמן והגיל? הרי עברו כחמישים שנה?" שאל דניאל בקור רוח.

"זו הבעיה", הודיתי. "נראה לי כי קיים פער של כעשר שנים בהערכת הגיל של שניהם. המשכתי לחשוב בקול רם: "ב-1944 הקצין היה בן עשרים וחמש והאישה כבת עשרים. נניח אי דיוק באשר לגיל הנוכחי - בין שישים ותשע לחמישים ותשע, כלומר הפרש של עשר שנים בזיהוי. "זה גיל המתאים למראהו כיום, עניתי. לאחר שתיקה העיר דניאל: "לגבי אפו הארוך של הנאצי. הרי הדבר הפשוט והקל לזיהוי, הוא האף. מדוע הוא לא ביצע ניתוח באף?" התפרץ דניאל בפעם הראשונה בשיחתנו זו.

לאחר שתיקה מתמשכת עניתי בשקט. "אצל גברים מסוימים, תחושת הזהות הבסיסית מתבטאת באף כסימבול של איבר המין הגברי. אחדים, בעלי זהות גברית בעייתית, חשים חרדה מפני ניתוח, המוכרת כחרדת סירוס קשה. הם לא יתנו לגעת במקומות אינטימיים אלו."

"גם אם זו שאלה של חיים ומוות?" שאל דניאל.

"גם אם זו שאלה של חיים ומוות." עניתי. "ברומה לאדם כפייתי הנמנע מלאחוז בידית הדלת שמא היא נגועה בלכלוך המאיים עליו."

"הבעיה לא פשוטה", אמר דניאל. "כדאי להמשיך במעקב סדיר. לקבוע סדר יום. לבדוק האם העור הוא חלק, מתוח, כלומר האם עבר ניתוח? לעקוב גם אחרי האישה. אם אפשר, ליצור קשר

מילולי בלתי מחייב. רצוי להצטייד במשקפת ומצלמה ממרחק רב, בזהירות כדי לא לעורר חשד. "דניאל סיכם ונפרד ממני: "בהצלחה. שמור על זהירות מרבית. אני לרשותך, אל תעשה שטויות ואל תסתבך. להתראות."

שמחתי על השיחה. חשתי ששוב אינני בודד. הוקל לי למרות שוודאי היה לי שאני רק בתחילתו של בירור.

*

מצויד במצלמת קאנון ובמשקפת שדה, יצאתי להתחקות אחר בעל האף הארוך.

עד מהרה גיליתי כי הזוג מתגורר בקומה השנייה של המלון בחדר שמספרו 202. התמקמתי גם אני בקומה זאת של הבניין, בחדר שירותים קטן שהיה נוח למטרותי. לא עבר זמן רב והנה בעל האף הארוך יצא מחדרו. השעה היתה 7:30 בדיוק והוא פנה בריצה קלה דרומה, לכיוון הים. תוך חצי שעה חזר אל חדרו ויצא עם זוגתו. ללא דיבורים נכנסו אל חדר האוכל. כשיצאו נכנסה האישה לחדר הקריאה ואילו בעל האף חזר אל חדרם. אור חזק האיר על צווארו וחתך קל התגלה קרוב מאוד לסנטרו.

לכוש בגדי ספורט קלים יצא כעבור דקות אחדות לעבר הקומה התחתונה של המלון. מצאתיו מתאמן באולם ההתעמלות. אוחו בידיות המכשירים כשזוג כפפות לידיו. הוא היה ענייני, משימתי. התעמק בריכוז תכליתי בתרגול.

לפנות ערב יצא אל הים, עוטה בגד ים קטן על גופו האתלטי. דרך המשקפת ראיתי שרוע בנחת על פני ים המוות. מחשבותי לא הרפו ממני, ותהיתי - כמה יהודים רצח ועדיין הוא יכול עתה לשכב שרוע בנחת?

"כמה ימים נשארו לך להנחות את הסדנה?" שאלתי את עמיתי. "עוד ארבעה ימים," ענה.

הזמנתיו לכוס בירה מן החבית. קיוויתי לדלות עוד אינפורמציה על הזוג המסומן שלי.

ישבנו ליד הבר של המלון, ועמיתי סקר באוזני את מהלך הטיפול שמשכו כעשרה ימים. "נותרו עוד כמה ימים לטיפול, והרושם הוא כי המטופלים אינם מעוניינים לסיימו. למרות המטרה המוצהרת כי הטיפול יתמקד במחלתם, בפסוריאסיס, הם מעלים אכזבות באהבות, בעיות מין, אי שביעות רצון בחייהם, ומנסים לטעון כי גורמים אלו היו בסיס להתפרצות מחלתם. אישה אחת, אשר מעוררת את הערצתי אליה, טוענת כי ניתוקה ממולדתה וממשפחתה היה הגורם להתפרצות מחלתה." בפעם הזאת חשתי שקלע לגישושי. גיליתי עניין באישיותה של האישה, כדי לדלות כל עוד אינפורמציה הקשורה בה ובהתפתחות מחלתה. נענית כי אכזבתה מעצמה, חוסר האונים שלה ורגשות אשם, מעכירים את חייה בעבר ובהווה.

דבריו סיפקו לי מידע חיוני מבלי שיתעורר חשד כלשהו שאני מתעניין בה באופן אישי.

*

נופשים, שימו לב,

הנכם מוזמנים לקונצרט הערב בשעה 20:00

הפסנתרן יז'י טימושנקו ינגן מיצירות של פרידריק שופן

בכניסה ללובי נתקלתי במודעה זאת, ואינטואיטיבית חשתי כאילו

מסר זה נפל לי מן השמים.

רעב ועייף התיישבתי ליד שתי שכנותי לשולחן ארוחת הצהריים. הן דיברו על הקונצרט שייערך והתלהבו מן המוסיקה של שופן, שכינוה "מוסיקה פולנית אותנטית". הן הזמינו אותי להצטרף אליהן, וכמובן שנענית. כבדרך אגב הצעתי כי נצטרף מישוהו מן האורחים, בבחינת "אקט של נימוס מצידנו המארחים". הן התפעלו ממה שפירשו כיחסי האבירי, והטעימו שאינו מתאים לצבר כמוני. אני מצדי שמחתי שהתייחסו אלי כאל יליד הארץ.

*

אולם ההופעות של המלון היה מלא מפה לפה, עד כי חששתי שלא יהיה לי מקום ישיבה. אך עד מהרה הבחנתי באחת משכנותי לארוחה שכיוונה אותי לשבת לצדה. מצדה השני ירבה לא פחות ולא יותר מאשר "הארוחת שלנו מגרמניה". שתי המארחות קמו לכבדני ולהציגני בפניה אישה, שהסתבר כי שמה ידוויגה. אני לחצתי את ידה הענוגה ונמנעתי מלפגוש את מבטה. העמדתי פני אדיש שבאדישים, אך לבי הלם.

הקולות נדמו ועל הבמה ניצבה אישה גבוהת קומה, לבושה בשמלה שחורה ואלגנטית. היא הציגה את עצמה כמנהלת האירועים של המלון, בירכה את הנופשים בעברית, באנגלית ובגרמנית, ולאחר מכן הציגה את המוסיקאי - "יז'י טימושנקו, פסנתרן מפורסם על במות אירופה אשר ינגן לנו הערב מיצירותיו של פרידריק שופן".

הפסנתרן קד לקהל, כשבלוריתו השחורה משחור מסתירה את פניו הלבנים. גבה קומה היה, ונראה כבן ארבעים. חליפתו השחורה השלימה את מראהו, שהזכיר עורב ענק ועורר התרגשות בין קהל הנשים שהביטו בו בהתפעלות.

טימושנקו פתח בצלילי הפולונו. צלילים סוערים, רומנטיים. באצבעותיו הארוכות היה משהו שופני. השם טימושנקו הזכיר לי את מרשל טימושנקו, גדול גיבורי הצבא האדום, אשר ניצח על מלאכת השמדת הצבא הגרמני במלחמת העולם השנייה.

כשסיים את נגינתו, הקהל מחא כפיים ואחדים אף קמו והריעו.

היה צורך בפסק זמן כדי להתאושש.

הנוקטורנו עורר בה משהו - אולי געגועים לביתה, למשפחתה, סיפרה לאחר מכן ידוויגה, כשהפסנתרן הצטרף אליה ואל חברותיה החדשות.

"כמו שופן, אני חיה שנים בארץ נוכרייה ואיני יכולה לשכוח את מולדתי", אמרה על סף בכי, "שופן הפולני חי בגלות של פריז. אני חיה בגלות של מינכן."

הפסנתרן ניסה להרגיעה כששפתם הפולנית מקרבת בין רגשותיהם.
אני ישבתי בגבי אליהם ועשיתי אוזני כאפרכסת.

באותו הלילה, לא עצמתי עין. דמותה של ידוויגה ניצבה לפני. אחר כך נעלמה הדמות, ואני ישבתי על צלע של סלע, כשלהגלי תהום ענקית, עמק, ובתים ההרוסים מעלי עשן. עדרתי בקר תועים וגועים פנו אנה ואנה ופה ושם שיחים בערו. על ברכי ישבה ילדה קטנה שאחזה בי, עיניה מתחננות. שמעתי קולות בכי, בקשות לעזרה, והחזקתי בה לכל תיפול אלי תהום.

*

הגעתי מטושטש אל שכנותי לשולחן. הן הבחינו כנראה בשינוי אשר חל בי, ומיד העירו כי חבל שלא הצטרפתי אליהן אמש אחרי הקונצרט.

מבלי ששאלתי, סיפרו כי מאוד התרגשו מן הקונצרט, "אך זה כלום לעומת מה שהתרחש אחר מכן." המשיכו בהתלהבות. ידוויגה סיפרה להן על חייה הקשים בגרמניה. היא מתגעגעת אל עירה קרקוב, והיא במוצאה במשפחת פנדרצקי, המוסיקאי המפורסם. היא נוצרייה אדוקה, ואחת הסיבות שבאה לכאן, מלבד הפסוריאסיס, היתה לבקר בארץ הקודש. חברותי לשולחן גם העירו כי התרגשותה של האורחת היתה קצת מוגזמת מדי ביחס לחוויה המוסיקלית.

באותו רגע צץ בי רעיון נועז, ופרשתי אותו לפנייהן: האם לא כדאי לנחם קצת את האישה המתייסרת? ומה דעתן לערוך לה טיול באזור, טיול על רקע היסטורי נוצרי? שהרי רוב הזמן אנו יושבים במלון.

"רעיון נפלא," הסכימו.

"כאן בסביבת ים המלח ולא רחוק מכאן בוואדי קלט פזורים מנורים עוד מהתקופה הביזנטית. אחדים חצובים בסלע ומתגוררים בהם נזירים מתבודדים," אמרתי והוספתי לפרט: "לאורך ההיסטוריה היה מדבר יהודה מקום מקלט למורדים. כאן חיו במערות בתקופת ישו הנוצרי ראשוני המורדים באימפריה הרומית, ובאזור נמצאו מגילות גנוזות מימי מרד בר כוכבא. טיול כזה היה מפצה אותה על סבלה, וגם לכן לא היה מזיק שינוי מאווירת המלון אל מרחבי הטבע והארכיאולוגיה," הוספתי בהתלהבות. גם שכנותי לשולחן התלהבו.

בהמשך היום סירתי בין אולמות המלון, כולל חדר השח. ירדתי אל הבריכה, אך לא היה זכר לזוג הגרמנים. חזרתי אל חדר התצפית ושוב העליתי חרס בידי. אינטואיטיבית מצאתי את עצמי מסייר לאורך הפרוזדור שבו היה חדרם של בני הזוג. מבעד לדלת הסגורה קלטתי קולות רמים, אך ככל שהמשכתי להקשיב, נשמעו רק קולות מקוטעים אשר גברו או שקטו. להפתעתי הבחנתי גם בצלילים שנשמעו כצלילות או מכות אטומות, שלוו באנחות. נדמה היה לי לרגע כי נשמעים באוזני קולות צהלה ובכי עצור ושוב גניחות. בהדרגה גברו הגניחות על אנחות. מקצה הפרוזדור שמעתי צעדים מתקרבים. התרחקתי משם בכיוון הפוך.

הגעתי אל חדר, הנחתי את המשקפת ואת המצלמה על השולחן. עתה ידעתי עוד סוד על הזוג המוזר.

בערוב היום, ליד הקפה והעוגות, פגשתי באחת משכנותי לשולחן, אשר בישרה לי כי ידוויגה קיבלה בשמחה את ההזמנה לטיול המשותף.

למחרת עם בוקר יצאנו לנקודת תצפית 3199, בצדה האחורי של מצדה. כשטיפסנו במעלה השביל, נתגלתה לפנינו זריחה מקסימה.

"זאת הזריחה היפה ביותר שראיתי מעודי", ידוויגה יצאה משלוותה בהתלהבות נערית. זו ליוותה אותנו בואכה אל מדבר יהודה. נהגתי בזהירות כשמבטי סוקר מן הצד את רגליה הלבנות החטובות. מי יכול להעלות על הדעת את הנאותיה המוזרות של האישה האצילה והיפה הזאת, את סבלותיה? בינתיים המכונית פילסה את דרכה לאורך הקניון אל ואדי קלט. ידוויגה שלחה את מבטיה אל שני צדי הכביש תוך שהיא ממלמלת בהתרגשות - שהזכירה לי את גניחותיה מהיום שעבר - "וונדרבר שיין". לאחר שתיקה מתמשכת החלטתי לשבור את דממת המדבר.

"נכון שאת נוצרייה", היא הנהנה, ואני המשכתי, "כאן במדבר פעלו ראשוני הנוצרים. שמעון היה המנהיג ונראה כי היה בין ראשונים שהתקוממו נגד הרומאים. ישו הצטרף אליו והמשיך את דרכו, אך הוא פעל באזור בית לחם ובגליל. היה גם יוחנן המטביל אשר פעל באזור ירושלים, בעין כרם." הצצתי בצדודיתה של ידוויגה. היא שתתה את דברי בשקיקה, הרבתה לשאול פרטי פרטים על הוכחות היסטוריות וארכיאולוגיות למרד הנוצרים הראשונים נגד האימפריה הרומית, ובהתרגשות הדגישה שהאשם שהוטל על היהודים - כי רצחו את ישו - הוא הבל הבלים.

השתררה שתיקה ואני הפרתי אותה כאשר עלינו על דרך עפר וציינתי כי אנו בדרך מתקרבים למנזר סנט ג'ורג' שבואדי קלט.

עצרנו ליד קבוצת מטיילים אשר נשאו עיניהם לצדי הדרך. מים זורמים פכפכו כמו בנווה מדבר.

באותו רגע הנץ בי רעיון: "אני מציע לכן לרדת כאן, עם הנכנסים למנזר. לא רחוק מכאן יש מערה עתיקה שבה מתגורר נזיר בודד כנוצרי קדום. הדרך אל המערה תלולה וקשה למעבר. אני אעלה רק עם ידוויגה, ומיד אחזור", הבטחתי חגיגית.

המכונית זזה בחריקת בלמים וטיפסה במעלה המדרון. כדי להפיג את המתח סיפרתי לידוויגה כי לאורך הוואדי פזורים שרידים מהתקופה הביזנטית.

כשנכנסתי לתוך הלוע הפעור של המערה, ריח שרפה הקביל את נחירי. ידוויגה המשיכה אחרי פנימה, ועיניה פגשו את עיני - אותן העיניים, אמרתי בלבי.

"את זוכרת אותי?" שאלתי בפולנית. היא שלחה בי מבט נדהם: "לא", השיבה מבלי להוריד את מבטה המופתע כשאישוניה פקוחים לרווחה. המשכתי בקור רוח: "שנת 1942 ליד העיר

קרשניק. אותו הגבר אשר איתך כאן, במדי ס"ס, אפו יורה גיציס, "יריתי אני והמשכתי: "הוא מוציא אקדח מן החגור. מכוון אלי, הילד בן השתיים-עשרה. פרפלוכטע יודע דו הסט אינע לזזה, יהודי מקולל יש לך כינה! הוא אומר."

פניה של ידוויגה נפלו. החווירו. ידיה ורגליה רעדו. עוד רגע והיא תתמוטט עלי. לרגע נכמרו עליה רחמי. היא הרי מי שהצילה אותי, ולא אויב הרהרתי. אך לא נסוגתי מהתוכנית. במשך דקות אחדות היא לא הוציאה הגה מפיה. רעדה כעלה נדף, ובאישוניה שרחבו הביטה בי כמהופנטת. ואז: "יה, יה, טק, טק..." מגרונה יצאו הברות מעורבות בבכי ללא מעצור, ספק פחד, ספק איבוד שליטה. שוב ריחמתי עליה, אך בן רגע התעשתי, כולי דרוך ומוכן להמשיך במשימתי. "תפסיקי עם הבכי הזה, פקדתי בגסות, והתקרבת אליה כעומד לסטור על פניה. "מי האיש שאיתך? איש גסטפו? כמה יהודים רצח?"

"עזוב אותי, התחננה. אבל אני הוצאתי מכיס מכנסי את הסכין היפנית שלי ופקדתי: "או שתעני לי או שאשסף את צווארך היפה. איש לא ימצא אותך במערה החשוכה הזאת."

היא לא נעה ולא זעה. כאילו קפאה במקום. "מתי הכרת את הרוצח?" הרמתי את קולי כשעיני יורות אש.

נשענת על אבן הסלע של המערה, ידיה פרושות לצדיה, פערה את שפתיה החיוורות, "תן לי להרטיב את פי, חרחרה, "אחרי שתעני לי." התעקשתי. "דברי. מי האיש? מתי ראית אותו לראשונה?"

היתה שתיקה. לפתע התכווצו פניה, וכמו בהתקף אפילפטי שפתיה פלטו קצף. תוך כדי צעקות היסטריות ירתה: "ארבעה-עשר במאי, 1941."

ואז בלחש החלה לדבר במהירות: "אבי נאסר על ידי הגסטפו. הוא נלקח לפויאק, בית הסוהר בוורשה, שם עמדו להוציאו להורג." עתה דיבורה היה מסודר וברור יותר ויותר. "מישהו מן המחנת, מפקודיו של אבי, שלח לי פתק והציע שאבקש ריאיון עם סגן מפקד הגסטפו בוורשה, האיש שהטיל אימה על המחנת באזור. אהבתי את אבי ולא היה דבר שלא הייתי עושה למענו. הייתי מוכנה למות למענו." שוב החלה לבכות והדמעות חנקו את גרונה.

"ומה קרה אחר כך?" האצתי בה. "כשביקרתי בגסטפו, הם חקרו אותי להוציא ממני אינפורמציה על פעילותו של אבי במחנת. בהתחלה רק שאלו שאלות, ואחר כך התחילו האימים. דרשו שאמסור את שמות המבקרים בביתנו." פניה החווירו עוד יותר והיא שבה להתייפח.

"ואז, ואז, לחצתי עליה. "אז הוא הופיע שם. גבוה ולבוש במדוי המצוחצחים. תקע בי את המבט שלו, המפחיד והמפשיט. הייתי רק בת שש-עשרה. והוא התחיל לדבר איתי ברוך, התפעל מהגרמנית הטובה שלי. התנהג באכזריות, דיבר על גתה, משורר שידעתי לצטט את שיריו, הוא..." היתה הפסקה. "אני זוכרת שהרשים אותי עם שירתו של שילר. היה מלא הערצה אליו. שר לשילר שיר הלל, באהבת אחים. לפתע חשתי שלא עומד מולי אויב כי אם אח. אחר כך כשהתאוששתי חשתי כי נפלתי בפח. באותו לילה הוא ליווה אותי. ביקר בביתי, כמו רוח

כבש אותי בסערה. אמי מיררה בבכי. חדלת אישים, כינתה אותי. היא ידעה כי איבדה אותי לעולמים. למחרת אמרה לי: 'את זונה לכי מן הבית איני רוצה לראותך לעולם, זונה בוגדת'."

עתי, נשענת על פתח מערה, רעדה בכל גופה. יבבותיה נמשכו עד אשר הפסקתיה בצעקה וכאיום שאכה אותה. "אני לא התמסרתי לו, צעקה אלי, "הוא אנס אותי, ייבבה, "ורק אחרי שהבטיח כי ישחרר את אבי. נכנעתי לו. השכנים הבחינו בביקוריו בביתנו ואז התחילו ללחוש שאני זונה בוגדת. כאשר ניסיתי לספר לאמי שהוא הבטיח לשחרר את אבי, סטרה לי ואמרה שאבי הוצא להורג. אבי, אבי. אינני יכולה להשלים עם מותו. הייתי מוכנה לשכב עם הקצין הנאצי כי האמנתי שיציל את אבי, פניה האפירו.

"אני רוצה שתדע משהו, עתה והישירה את מבטה אלי. "אבי היה חבר בסיים הפולני. היינו צאצאי משפחה מלכותית מדורות. מחציתה של המשפחה נתפסה עם כיבוש פולין על ידי הגרמנים וחלקם הוצאו להורג. אני המשכתי לשותף פעולה עם הנס, ובמקביל עם המחתרת הפולנית. כנקמה. האינפורמציה שהשגתי ממנו הביאה תועלת רבה לפרטיזנים, אנשי אק"א."

לרגע חשתי כלפיה רחמים והבנה, והצטערתי על אכזריותי כלפי מי שהצילה את חיי. אך מיד התאוששתי והמשכתי במשימה שלקחתי על עצמי.

ספרי לי עליו, על הנס שלך, פקדתי.

"אט אט יחסינו הפכו להיות קרובים, שטף דיבורה זרם ללא הפסק. "אני התרגלתי אליו וחשתי כי הקשר הזה הביא תועלת רבה לארצי. אמנם אמי לא סלחה לי עד יומה אחרון וברחוב שלחו אלי מבטים עוינים, אך זה הסיר ממני את החשד שאני פועלת לטובת המחתרת."

"ומה איתו? שבת לצועק. "זמן קצר לאחר שהכרנו, הנס התמנה למפקד אזור לובלין. קודם לדרגת אוברגרופן פירר, אל"מ בס"ס. הוא הצליח לתפוס ולהוציא להורג הרבה מלוחמי ממחתרת הפולנית שפעלו נגד הרייך. "ומה עם היהודים? - עכשיו צרחתי כמטורף - כמה הוצאות להורג באקרה שכיוון אלי ראית?" היא הישירה אלי את מבטה.

"אני זוכרת אותך, ילד קטן. מבטך מול עיני. פנים עצובים, חיוורים מפחד. טיפות שתן נזלו על מכנסיך, ואני שמחתי שהנס לא ראה את זה, כי הוא היה יורה בך. אני ידעתי אז שאציל את הילד הקטן הזה, אמרה בעצב וברחמים. לפתע היינו שתי נפשות עצובות מביטות זו בעיני זו. הניצול והמצילה. עברו כמה שניות ונזכרתי בתפקידי.

"כמה יהודים הרג?" "לא ראיתי שהרג יהודים." "מה הוא סיפר לך?" "הוא הרג פרטיזנים. זה היה תפקידו." "ולא ראית אותו הורג יהודים?" "לא. אבל הוא היה חוזר שיכור בלילות ואני הוצאתי ממנו אינפורמציה כדי להעביר למחתרת." "למה לא עזבת אותו אחרי המלחמה?" יריתי. "פחדתי שהפולנים יהרגו אותי..." היא נרעדה בכל גופה.

"אם שיתפת פעולה עם המחתרת יכולת לקבל אישור על זה, יריתי. פניה היו עתה חיוורים כסיד.

"נקשרתי אליו", מלמלה בלחש, ובמוחי עלו קולות האנחות, החבטות והגניחות מאחורי הדלת הסגורה במלון.

הבטתי ישר לתוך עיניה. האסימון השני נפל.

*

למחרת, בחדשות הבוקר, הודיעו בקול ישראל: "קבוצה של מבריאים אשר סיימה את סיוריה בארץ, המריאה היום לאירופה. זוג גרמנים נעצרו בשדה התעופה והועברו למשטרת ישראל." לא נמסרו פרטים נוספים.

זגורסקי שפרינגמן ענת

משוררת, אמנית, פסיכודרמטיסטית.

נולדה בלגניצה שבפולין להורים ניצולי שואה. ב-1957 עלתה לארץ עם משפחתה. במקביל ללימודיה בביה"ס התיכון ה' למדה בקונסרבטוריון במגמה ללימודי פסנתר. סיימה את חוק לימודיה במגמות תיאטרון, קולנוע ולימודים קלאסיים מטעם אוניברסיטת תל אביב. השתלמה באמנות, בפילוסופיה ובפסיכולוגיה בארץ ובחו"ל. התמחתה בפסיכודרמה. היא למדה 10 שנים פיתוח קול ו-31 שנים לימודי אוצרות.

מ-1993 מפרסמת את שיריה בכתבי עת שונים. ענת תרגמה בעצמה את שיריה לפולנית, והם התפרסמו בפולין בלונדון ובארצות סקנדינביה.

משנת 2009 זגורסקי שפרינגמן היא חלק ממועצת המערכת של כתב-עת לשירה "פסיפס", כמו כן, היא הייתה במערכת המייעצת בצאת "גבורות למאזניים".

ענת השתתפה בתערוכות לעיצוב ופיסול במוזיאונים ובגלריות שונות בארץ.

פרסומים: שירה - "אישה מודולרית", אגודת הסופרים והוצאת תמוז, 1994

פרסים: פרס טשרניחובסקי לשירה מטעם אגודת הסופרים והוצאת תמוז, 1994

ענת זגורסקי שפרינגמן

ארלוזורוב 198 ת"א, 64923

טל 8450-696 (03)

Chezyy@yahoo.com